

Omfang av negativ sosial kontroll

Proba-rapport nr. 2021 - 10 , Prosjekt nr. 20060

ISSN: 1891-8093

AWE, KMV, SR/HB, 01.07.2021

--

Offentlig

--

Omfang av negativ sosial kontroll

Utarbeidet for Integrerings- og mangfoldsdirektoratet

Forord

Rapporten inneholder en kunnskapsoppsummering av kvantitative studier om negativ sosial kontroll. Studien presenterer resultatene fra en spørreundersøkelse til elever ved 1. og 2. trinn ved videregående skoler i alle fylker i Norge. Prosjektet er gjennomført på oppdrag for Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi). Proba står ansvarlig for innholdet i rapporten. Anette Walstad Enes har vært prosjektleder, Kaja Meeg Valvatne og Susanne Rolandsen prosjektmedarbeidere. Helene Berg har vært kvalitetssikrer. Vi vil takke de skolene som har tilrettelagt for at elevene skulle gjennomføre spørreundersøkelsen. En stor takk går til alle elever som har besvart den.

Oslo, juli 2021,

Proba samfunnsanalyse

Innhold:

SAMMENDRAG OG KONKLUSJONER	1
1 INNLEDNING	4
1.1 Bakgrunn.....	4
1.2 Problemstillinger.....	8
1.3 Metodisk tilnærming	8
1.4 Innhold i rapporten	12
2 HVORDAN DEFINERE NEGATIV SOSIAL KONTROLL?.....	13
2.1 Ulike former for sosial kontroll	13
2.2 Ulike definisjoner av negativ sosial kontroll.....	15
2.3 Avgrensning av negativ sosial kontroll.....	21
3 OMFANGET AV NEGATIV SOSIAL KONTROLL	27
3.1 Hvilke kilder sier noe om omfanget av negativ sosial kontroll?	27
3.2 Hvor mange opplever negativ sosial kontroll?	31
3.3 Hvem blir utsatt for negativ sosial kontroll?.....	40
3.4 Negativ sosial kontroll under koronapandemien	45
4 HVORDAN MÅLE NEGATIV SOSIAL KONTROLL?	47
4.1 Å måle et abstrakt begrep	47
4.2 Hvilke indikatorer har vært brukt til å måle negativ sosial kontroll?	49
4.3 Sammensatte mål på negativ sosial kontroll.....	60
4.4 Er det hensiktsmessig med en kategorisering ut fra alvorlighetsgrad?....	61
4.5 På hvilke områder mangler det kunnskap?	62
4.6 Hvilke grupper mangler det kunnskap om?.....	63
5 UNDERSØKELSEN «RETTE TIL Å LEVE ET FRITT LIV».....	65
5.1 Gjennomføring og analyse av undersøkelsen.....	65
5.2 Begrensninger på deltakelse i skoleaktiviteter	70
5.3 Begrensninger på deltakelse i fritidsaktiviteter	72
5.4 Begrensninger på vennskap.....	75
5.5 Begrensninger på parforhold og seksualitet.....	77
5.6 Opplevelse av kontroll fra andre	80
5.7 Kontroll av tros- og meningsfrihet	83
5.8 Reaksjoner, trusler og straff.....	84
5.9 Frykt for å bli sendt til utlandet.....	88
5.10 Negativ sosial kontroll under koronapandemien	88
6 OPPSUMMERING OG KONKLUSJON	90
6.1 Undersøkelsen <i>Retten til å leve et fritt liv</i>	90
6.2 Veien videre	96
LITTERATUR.....	104
VEDLEGGSTABELL A	109
VEDLEGGSTABELL B	110

Sammendrag og konklusjoner

Bakgrunn

Arbeid mot negativ sosial kontroll har blitt et stadig mer sentralt tema i integreringspolitikken de siste årene. For å kunne motarbeide og forebygge negativ sosial kontroll er det behov for bedre styringsinformasjon. Blant annet er det nødvendig med bedre data om omfanget av negativ sosial kontroll for å kunne målrette innsatsen for å forebygge og motvirke slik kontroll.

Problemstillinger og metode

Hovedproblemstillingene i prosjektet har vært hvordan man kan *definere* begrepet negativ sosial kontroll og hvordan man kan *kvantifisere* omfanget. Prosjektet har blitt gjennomført i to deler.

Den første delen inneholder en begrepsdiskusjon og en oppsummering av tidligere forskning og omfangsstudier på feltet. Her har vi blant annet undersøkt hvilke omfangsundersøkelser som har blitt gjennomført i Norge, Sverige og Danmark, hva hovedfunnene i disse undersøkelsene er, og hvilke indikatorer som er brukt for å måle negativ sosial kontroll. Vi har også sett på hvilke temaer og grupper det mangler kunnskap om.

Den andre delen består av en spørreundersøkelse om negativ sosial kontroll blant unge i Norge. Undersøkelsen hadde som mål å kartlegge omfanget av negativ sosial kontroll i alle deler av landet og blant et utvalg ungdommer i videregående skole. Vi undersøker hvilke livsområder ungdommene opplever kontroll på, hvilke former for kontroll de opplever, og om det er enkelte grupper som er særlig utsatt for negativ sosial kontroll. På bakgrunn av kunnskapsoppsummeringen og vår egen undersøkelse, gir vi også forslag til videre kunnskapsutvikling på feltet.

Funn og anbefalinger

Hvordan definere negativ sosial kontroll?

Negativ sosial kontroll er et diffust og komplekst begrep som kan inkludere en lang rekke former og virkemidler for kontroll. Dette gir utfordringer når man skal definere hva negativ sosial kontroll er – og hva det *ikke* er. Likevel er en god definisjon svært viktig ettersom dette danner grunnlaget for både politiske vedtak, arbeidet i hjelpeinstanser og videre forskning på temaet.

Fordi opplevelsen av kontroll kan være svært subjektiv, er det viktig å komme frem til en definisjon som setter en tydelig grense mellom *negativ* sosial kontroll og andre former for akseptabel – og i noen tilfeller ønskelig – sosial kontroll. En god definisjon av negativ sosial kontroll bør altså være *omfattende* nok til å dekke mangfoldet av praksiser som inngår i begrepet, men samtidig *presis* nok til å utelukke andre former for oppdragelsespraksiser, foreldrerestriksjoner eller negativ foreldreatferd.

Negativ sosial kontroll har blitt definert på ulike måter i litteraturen og i handlingsplaner på feltet. Enda større variasjon finner vi dersom vi ser hen til definisjonene som har vært brukt i Sverige og Danmark. Definisjonene skiller seg fra hverandre blant annet gjennom ulikt fokus på *hva* som kontrolleres, *hvordan* kontrollen foregår og *hvorfor* kontrollen utøves.

Basert på en drøfting av foreliggende definisjoner, har vi valgt å ta utgangspunkt i følgende definisjon i vårt prosjekt:

Bruk av press, oppsyn, trusler, vold eller annet med den hensikt å sikre at enkeltpersoner lever i tråd med familiens eller gruppens normer. Kontrollen kjennetegnes ved at den er systematisk. Den innebærer begrensninger i den enkeltes livsutfoldelse og frihet til å ta selvstendige valg, og er i strid med barn og unges rettigheter i tråd med for eksempel FNs barnekonvensjon.

Vi har valgt å se negativ sosial kontroll som et paraplybegrep som også omfatter fenomener som æresrelatert vold, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse.

Hva slags kontroll opplever unge i Norge?

Basert på en gjennomgang av tidligere omfangsundersøkelser fra Norge, Sverige og Danmark utformet vi vår egen undersøkelse som ble sendt til unge i 1. og 2. trinn i videregående skole.

Vi har undersøkt restriksjoner og kontroll på en rekke områder, inkludert deltakelse i skoleaktiviteter, deltakelse i fritidsaktiviteter, vennskap, parforhold og seksualitet og tros- og meningsfrihet. Vi har også undersøkt hvorvidt de unge blir utsatt for ulike reaksjoner, trusler eller straff. Blant de unge med innvandrerbakgrunn har vi undersøkt hvorvidt de er redde for – eller har opplevd – å bli sendt til utlandet mot sin vilje.

Overordnet finner vi at svært få opplever restriksjoner knyttet til deltakelse i skole- og fritidsaktiviteter. Videre er det få som opplever å bli kontrollert med tanke på venns- og relasjoner, mens noen flere opplever restriksjoner på å være sammen med venner av motsatt kjønn på fritiden.

Et av områdene der flest opplever kontroll og restriksjoner er parforhold og seksualitet. Svært få opplever restriksjoner rundt det å ha en kjæreste generelt, men når det blir snakk om kjæreste fra en annen religion eller av samme kjønn opplever flere unge å bli kontrollert. Én av ti opplever at foreldrene ikke ville akseptert at de hadde sex utenfor ekteskapet, mens to av ti tror de ikke hadde akseptert at de hadde sex med samme kjønn.

Ungdom står i hovedsak fritt til å velge politisk eller ideologisk oppfatning samt religion og livssyn. På spørsmål om de tror de hadde fått aksept for å velge en annen religion enn foreldrenes, er det likevel mer enn én av ti som tror at foreldrene ikke hadde akseptert det. Fremtidig ektefeller eller partner og utdanning kan de aller fleste velge selv, og vi finner lite negativ sosial kontroll på disse områdene.

Mer enn én av ti elever med innvandrerbakgrunn er redde for å bli etterlatt i utlandet mot sin vilje. På spørsmål om årsaken til at de eventuelt tror de kan bli sendt til utlandet, svarer de fleste at foreldrene ønsker at de skal få en alternativ skolegang. Om lag tre av ti tror det er fordi foreldrene har et ønske om at eleven skulle bli oppdratt i familiens kultur, og nesten like mange tror det beror på at vedkommende har gjort skam på familiens ære.

En fjerdedel av elevene har blitt nektet å gå ut på fritiden i løpet av det siste året. Relativt mange unge opplever at de har fått begrensninger på sosial omgang med venner, deltakelse på fester, mv. det siste året. Resultatet må tolkes i lys av smittevern hensyn under koronapandemien. Likevel er det noen som melder om en langt strengere kontroll etter innføring av smitteverntiltak, som vanskelig kan forstås som noe annet enn negativ sosial kontroll.

Hvem blir utsatt for negativ sosial kontroll?

Vi finner at unge med innvandrerbakgrunn oftere enn andre blir utsatt for negativ sosial kontroll på de fleste av områdene vi har undersøkt. Aller størst forskjell mellom personer med og uten innvandrerbakgrunn finner vi når det gjelder parforhold og seksualitet, hvor de med innvandrerbakgrunn er langt mer utsatt.

Generelt blir de som selv er innvandrere utsatt for mer sosial kontroll enn de som er født i Norge av to innvandrerforeldre, men denne forskjellen gjelder ikke kontroll av parforhold og seksualitet og vennskap. Her er begge gruppene like utsatt.

Vi finner ikke at jenter er mer utsatt enn gutter i gjennomsnitt. Blant de med innvandrerbakgrunn finner vi imidlertid at det å være jente innebærer en god del mer kontroll enn det å være gutt, særlig når det kommer til kontroll av parforhold, seksualitet og vennskap. Blant de som ikke har innvandrerbakgrunn finner vi at gutter opplever noe mer kontroll enn jenter.

Vi finner videre at foreldres religion og grad av religiøsitet har en ganske stor betydning – uavhengig av om de har innvandrerbakgrunn eller ikke. Unge med muslimske foreldre som oppfatter religion som viktig er mer utsatt for kontroll på flere områder. Også unge med kristne foreldre som oppfatter religion som viktig er mer utsatt på enkelte områder, blant annet når det kommer til parforhold og seksualitet og tros- og meningsfrihet.

Unge som hverken oppfatter seg som gutt eller jente og/eller ikke er heterofile blir mer utsatt enn andre for negativ sosial kontroll på de fleste av de arenaene vi har sett på.

Anbefalinger til videre kunnskapsutvikling

Basert på våre erfaringer med å gjennomføre omfangsundersøkelsen, ser vi det ikke som hensiktsmessig å utføre ytterligere store, brede og landsomfattende surveyundersøkelser til ungdom om temaet negativ sosial kontroll. Årsakene er at kunnskapsbehovet først og fremst er knyttet til 1) monitorering, som man bør gjøre med relativt få indikatorer på regelmessig basis, samt 2) dybdekunnskap om noen grupper og noen former for kontroll, som bedre kan belyses med mer avgrensede/målrettede undersøkelser, og hvor man kan gå mer i dybden.

Myndighetene bør fortsette å benytte opptellinger fra offentlige aktører, slik som minoritetsrådgivere, integreringsrådgivere og kompetanseteam som et element i kunnskapsgrunnlaget. De bør i tillegg se hvordan innhenting av disse opplysningene kan videreutvikles eller samordnes bedre.

Basert på funn og erfaringer i denne undersøkelsen, anbefaler vi følgende punkter for videre kunnskapsutvikling om negativ sosial kontroll:

- *At IMDi bør jobbe for å få innpass i en eller flere av de store, pågående surveyundersøkelsene som utføres i videregående skoler med formål om å monitorere utviklingen over tid*
- *At myndighetene utfører undersøkelser, både kvantitative og kvalitative, som fokuserer på å frembringe dybdekunnskap om noen former for kontroll og spesielt utsatte grupper*
- *At myndighetene utreder muligheter for bedre utnyttelse av eksisterende data, spesielt registerstatistikk*

1 Innledning

Arbeid mot negativ sosial kontroll har de siste årene blitt løftet frem som et stadig mer sentralt tema i integreringspolitikken (Friberg og Bjørnset 2019). Regjeringens handlingsplan *Retten til å bestemme over eget liv: Handlingsplan mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse (2017-2020)* skulle sørge for en helhetlig innsats for å sikre den enkeltes rettsvern og styrke den forebyggende innsatsen og hjelpetilbudet til de som er utsatt for negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og/eller kjønnslemlestelse (Justis- og beredskapsdepartementet 2017). I juni 2021 ble en ny handlingsplan på feltet lansert, *Frihet fra negativ sosial kontroll og æresrelatert vold (2021-2024)*. I denne handlingsplanen legges det blant annet vekt på kunnskap og kompetanse i hjelpetilbudet, innsats for nyankomne flyktninger og innvandrere og å forebygge ufrivillige utenlandsopphold (Kunnskapsdepartementet 2021).

Fokuset på å forebygge negativ sosial kontroll ble også videreført i Regjeringen Solbergs integreringsstrategi: *Integrering gjennom kunnskap*. Som ett av fire hovedområder i strategien inngår *retten til å leve et fritt liv*, som kan betraktes som motsatsen til negativ sosial kontroll. Målet for dette hovedområdet er å «bygge ned barrierer for den enkeltes frihet, herunder forebygge negativ sosial kontroll» (Kunnskapsdepartementet 2018, s.55).

Ett av tiltakene regjeringen la frem for å bidra til forebyggingen av negativ sosial kontroll er å styrke forskning og øke kunnskapsdeling. For å kunne motarbeide og forebygge negativ sosial kontroll er det behov for bedre styringsinformasjon. Blant annet er det nødvendig med bedre data om omfanget av negativ sosial kontroll for å bedre kunne definere hvor og hvordan innsatsen mot negativ sosial kontroll bør forsterkes.

I dette prosjektet har vi sett på hvordan begrepet *negativ sosial kontroll* blir definert og hvordan omfanget har blitt målt i ulike kvantitative studier. Videre gir vi en oversikt over hva som er det store bildet – hva er omfanget av negativ sosial kontroll i Norge? Vi har også gjennomført en surveyundersøkelse om omfanget av negativ sosial kontroll blant elever på videregående skoler i alle landets fylker.

1.1 Bakgrunn

Sosial kontroll er en sentral del av foreldreskap og oppdragelse. For det første utøves sosial kontroll når foreldre grensesetter barn for å ivareta deres sikkerhet. Eksempler på dette kan være å sette opp en grind så barnet ikke kan bevege seg opp og ned trappen hjemme, eller ved å tvinge barnet til å ha på seg sykkelhjelm selv om det ikke har lyst. I tillegg er det å lære barnet samfunnets normer og spilleregler et viktig ledd i sosial oppdragelse. Sosial kontroll er altså en viktig og nødvendig del av oppdragelsen. Unge som vokser opp under en ettergivende oppdragelsesstil eller mangelfull veiledning om hva som er akseptert, vil ha større risiko enn andre for å utsette seg for fare (Baumrind 1967).

I den andre enden av skalaen finner vi oppdragelsesstiler og -praksiser som er preget av svært sterk kontroll, som kan føre til alvorlige begrensninger og være skadelig for barnet. Hva som regnes som uakseptable foreldrerestriksjoner og kontroll er avhengig av både historisk og samfunnsmessig kontekst. Ofte vil man si at oppdragerpraksiser er for restriktive eller kontrollerende dersom de bryter med grunnleggende rettigheter og prinsipper i samfunnet rundt. I det norske samfunnet er både kjønnslikestilling og barns rett til selvbestemmelse og medvirkning viktige prinsipper. At familier begrenser barnas frihet på grunn av konservative kjønnsroller eller hindrer barnas mulighet til selvbestemmelse, vil derfor regnes som uakseptabelt (Smette, Hyggen og Bredal 2021). For å skille denne typen oppdragelsespraksiser fra andre typer av (akseptert) sosial kontroll, bruker norske myndigheter i dag begrepet «negativ sosial kontroll» (Friberg og Bjørnset 2019, s.32).

Felles for alle som utsettes for negativ sosial kontroll, uavhengig av kjønn og sosial bakgrunn, er at det handler om *frihetsbegrensninger*. I all hovedsak utøves negativ sosial kontroll for å styre verdier, normvalg og være- og levemåter. Negativ sosial kontroll kan innebære å begrense enkeltpersoners valg av venner, kjæreste, seksualliv, kjønnsidentitet, seksuell orientering eller utdanningsvalg.

Konsekvensene for de som blir utsatt for negativ sosial kontroll vil variere både ut fra alvorlighetsgrad, hvordan den utøves, på hvilke livsområder, og individuelle faktorer. Hvordan unge håndterer press og kontroll vil avhenge av den enkeltes situasjon, men mange velger enten å innordne seg normene, å stå i opposisjon eller å leve et dobbeltliv. De som utsettes for negativ sosial kontroll kan utvikle psykiske helseproblemer i form av motløshet, ensomhet, depresjoner, skyld- og skamfølelse og traumer. Disse kan ha behov for langvarig støtte og oppfølging (Friberg og Bjørnset 2019). På grunn av de potensielt alvorlige konsekvensene av å leve under negativ sosial kontroll, har temaet blitt stadig mer sentralt i det politiske ordskiftet, særlig i forbindelse med integrerings- og likestillingspolitikk.

Negativ sosial kontroll i kontekst

For å forstå hva som ligger bak negativ sosial kontroll, er det viktig å se på konteksten rundt den som utøver og den som utsettes for kontrollen. Økt kunnskap om i hvilke miljøer og grupper slik kontroll er utbredt og hvorfor, er viktig i arbeidet med å motvirke negativ sosial kontroll.

Negativ sosial kontroll er ofte knyttet til noen mer generelle sosialisering- og familiepraksiser. For eksempel finner man ofte slik kontroll i kontekster preget av et tydelig kjønns- og generasjonshierarki med vekt på innordning i fellesskapet og en felles familie- og slektsære. Ofte står tradisjonelle kjønnsroller og verdier som lydighet og dydighet sentralt (Bredal 2011). Slike praksiser er ofte mer utbredt i samfunn, kulturer og grupper preget av kollektivism, æreskultur og patriarkalske normer (Friberg og Bjørnset 2019).

Kollektivistiske kulturer preges av at gruppen er den primære sosiale enheten, ikke individet. Her er det gruppen som sørger for sikkerhet og støtte, og alt individet gjør reflekteres tilbake på gruppen. Individene blir derfor opplært til å ikke ha egne meninger, men heller innordne seg fellesskapet (Friberg og Bjørnset 2019).

Æreskultur finner man ofte i samfunn uten en sterk statsmakt eller et effektivt voldsmonopol. Folks sosiale posisjon er derfor ikke garantert av en ytre makt, og avhenger heller av ens gode navn og rykte (Darvishpour, Lahdenperä og Lorentz 2010). Ære blir dermed avgjørende for om ens barn blir gift eller om man får støtte i konflikter, og har derfor sterk innvirkning på ens egne og familiens livssjanser. Ære baserer seg på omverdenens vurdering av en person og/eller gruppe, og kan både vinnes og tapes (Wikan 2003). Det å opprettholde familiens ære fremstår som sentral i en slik æreskultur. Rykter og sladder som kan bringe skam over en selv eller familien må dermed tas på største alvor (Friberg og Bjørnset 2019).

Patriarkalske normer viser til normer som bygger på autoritetsrelasjoner knyttet til kjønn, generasjon og alder. Kort sagt vil dette si at menn har mer makt enn kvinner, foreldre har mer makt enn barn og eldre har mer makt enn yngre. Tradisjonelt har patriarkalske styringsformer vært knyttet til eiendom, reproduksjon og arv, og det har vært svært viktig å kontrollere kvinners seksualitet for å ivareta kontrollen over og sikre videreføring av eiendom, samt bygge allianser (Friberg og Bjørnset 2019). Kontrollen over kvinners seksualitet gjennomføres oftest av (stor-)familiens menn (Darvishpour, Lahdenperä og Lorentz 2010).

Inntil nylig har negativ sosial kontroll hovedsakelig blitt sett i et integreringsperspektiv og fokuset har vært rettet mot innvandrere og deres barn. Dette fordi mange innvandrerforeldre er oppvokst i samfunn og kulturer som i større grad er preget av de ovennevnte normene. Ofte vil innvandrerforeldre oppdra barna etter en overordnet norm om at barna

skal utvise god oppførsel, definert av normfellesskapet de selv er en del av. En slik oppdragelse kan ha blitt oppfattet som lettere i hjemlandet der foreldrenes normer samsvarer bedre med normene i samfunnet generelt, og hvor man ofte har en storfamilie eller et lokalsamfunn som bidrar i sosialiseringen.

Etter innvandring til Norge kan imidlertid risikoen for at barna skal utvise «dårlig» oppførsel bli oppfattet som mye større, på grunn av det foreldrene ser som negativ påvirkning fra normene i det norske samfunnet. Mange oppfatter en sterk kontrast mellom sin egen gruppe og «de norske», og vil derfor føle et behov for å beskytte sitt eget normative fellesskap (se Bredal 2011). I mange tilfeller vil også barna tilpasse seg det norske samfunnet raskere enn foreldrene og vil derfor ha mer kompetanse enn foreldrene i å navigere i det omkringliggende samfunnet (såkalt «role reversal»). Dette kan bidra til at foreldrene føler at de mister kontroll og autoritet over barna, noe som kan oppleves spesielt vanskelig og truende for innvandrerforeldre fra patriarkalske kulturer (se Friberg og Bjørnset 2019). Slike følelser av tapt autoritet og trusler fra samfunnet rundt kan resultere i sterkere former for sosial kontroll innad i familien.

Det er viktig å understreke at relasjonen mellom foreldre og barn/ungdom ikke befinner seg i et vakuum. Den befinner seg i et større nettverk av relasjoner der alle involverte opplever sterke – og ofte motstridende – normer og forventninger («krysspress») (Friberg og Bjørnset 2019, s. 20). Det er ikke kun de unge som utsettes for sosial kontroll, også foreldrene kan bli underlagt press og forventninger knyttet til oppdragelse og foreldreskap fra storfamilien, lokalsamfunnet eller gruppen de er en del av. I denne rapporten vil vi imidlertid fokusere på omfanget av negativ sosial kontroll som barn og unge utsettes for.¹

Selv om ulike innvandrergrupper og personer med innvandrerbakgrunn har vært målgruppe for de fleste av undersøkelsene av negativ sosial kontroll i Norge, har fokuset i samfunnsdebatten og i det politiske ordskifte gradvis rettet seg også mot andre grupper. Negativ sosial kontroll kan forekomme i alle samfunnslag, ovenfor personer med ulike bakgrunn og tilhørighet. For eksempel har *Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll*, som koordineres av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir), den siste tiden også rettet søkelyset mer mot grupper i det norske samfunnet uten innvandrerbakgrunn (Bufdir 2020a).

Tidligere handlingsplaner

Norsk politikk på dette feltet har stort sett rettet fokus mot temaene tvangsekteskap og kjønnslemlestelse. Den første handlingsplanen på feltet var handlingsplanen mot tvangsekteskap fra 1998, som ble fulgt av to nye handlingsplaner mot tvangsekteskap i 2002 og 2007. Gjennom disse tre handlingsplanene kan man se en gradvis åpning av feltet hvor stadig flere grupper inkluderes som potensielt utsatte. Der den første handlingsplanen primært fokuserte på hjelpetilbudet for unge kvinner, ble etter hvert også gutter og unge menn inkludert. Unge homofile ble først nevnt i handlingsplanen fra 2007 (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2012).

Parallelt med dette kom også regjeringen med en handlingsplan mot kjønnslemlestelse i 2007. Innsatsen mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse ble deretter samlet i en felles handlingsplan i 2012, som videreførte arbeidet i de to foregående planene.

I 2012 ble temaet frihetsbegrensninger for første gang inkludert i en handlingsplan da *Handlingsplan mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet (2013-2016)* ble lansert. Begrepet «negativ sosial kontroll» ble introdusert i handlingsplanen *Retten til å bestemme over eget liv: Handlingsplan mot negativ sosial*

¹ For en mer inngående analyse av innvandrerforeldres opplevelse av å oppdra barn og ungdom i Norge, se Friberg og Bjørnset (2019) og Smette og Rosten (2019).

kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse (2017-2020). Begrepet blir også brukt i den nye handlingsplanen på feltet, *Frihet fra negativ sosial kontroll og æresrelatert vold (2021-2024)*.

Fagfeltet og politikken på området har dermed utviklet seg fra kun å fokusere på enkelte praksiser primært utført mot jenter og kvinner til å også omfatte foreldreskap mer generelt. I tillegg har forståelsen av menn som utøvere og kvinner som ofre endret seg til en mer helhetlig forståelse av både kvinner og menn som både utøvere og ofre, i enkelte tilfeller samtidig. I tillegg har nyere undersøkelser vist at LHBTIQ-personer² er særlig utsatt for negativ sosial kontroll (Eggebø, Stubberud og Karlstrøm 2018).

I flere av handlingsplanene understrekes det også at både tvangsekteskap og kjønnslemlestelse er eksempler på vold i nære relasjoner. Politikken på området må derfor sees i sammenheng med de ulike handlingsplanene mot vold i nære relasjoner.³ I tillegg nevnes handlingsplaner og strategier for integrering og inkludering som relevante, samt *Strategi for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom (2014-2017)* (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2013).

Forebyggende tiltak mot negativ sosial kontroll

Det er flere offentlige instanser som jobber forebyggende mot negativ sosial kontroll. *Minoritetsrådgivere* jobber i førstelinjetjenesten i Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) i arbeidet med å forebygge negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse. De har sitt daglige arbeid på ungdoms- og videregående skoler rundt om i landet. Minoritetsrådgiverne gir konkret rådgivning og oppfølging i enkeltsaker, samtidig som de jobber med kompetanseheving av skolens ansatte og det offentlige hjelpeapparatet for øvrig. I 2020 var 49 minoritetsrådgivere utplasserte ved utvalgte ungdoms- og videregående skoler over hele landet. Målsettingen med innsatsen er å bidra til at flere barn og unge som står i fare for, eller utsettes for, negativ sosial kontroll og/eller æresrelatert vold får råd, veiledning og oppfølging (IMDi 2021a).

Integreringsrådgivere er plassert ved enkelte norske utenriksstasjoner og skal yte konsulær bistand til personer som er utsatt for negativ sosial kontroll og æresrelatert vold, herunder tvangsekteskap og kjønnslemlestelse. Integreringsrådgiverne skal også bidra til kompetanseheving i tjenesteapparatet i Norge gjennom råd og veiledning i enkeltsaker og gjennom kompetansehevingstiltak. Integreringsrådgiverne skal videre etablere og bygge nettverk i Norge og i utlandet og bidra med anbefalinger og innspill til utviklingen av fagfeltet. Integreringsrådgiverne er i dag utstasjonert på ambassadene i Ankara, Amman, Islamabad og Nairobi (IMDi 2021a).

Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll er et tverretattlig team som koordineres av Bufdir.⁴ Teamet jobber med saker som kommer innunder vold i nære relasjoner, der ulike former for negativ sosial kontroll, tvangsekteskap, barneekteskap, trusler og vold, kjønnslemlestelse og ufrivillig opphold i utlandet inngår. Mandatet til kompetanseteamet er å gi råd og veiledning både til tjenesteapparatet og utsatte i enkeltsaker, i tillegg til å drive koordinerende virksomhet,

² LHBTIQ er en samlebetegnelse på lesbiske, homofile, bifile, transpersoner, interkjønnpersoner (personer med variasjon i kroppslig kjønnsutvikling) og queerpersoner.

³ Arbeidet mot vold i nære relasjoner har blant annet vært forankret i handlingsplanene *Om vold i nære relasjoner (2004-2007)*, *Vendepunkt (2008-2011)*, *Et liv uten vold (2014-2017)* og *Opptappingsplanen mot vold og overgrep (2017-2021)*, og må også sees i sammenheng med de kommende handlingsplanene *Frihet fra vold (2021-2024)* og *Trygghet, mangfold, åpenhet – Regjeringens handlingsplan mot diskriminering på grunn av seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og kjønnskarakteristika (2021-2024)*.

⁴ Kompetanseteamet består av representanter fra Bufdir, IMDi, Utlendingsdirektoratet, Politidirektoratet, Arbeids- og velferdsdirektoratet og Helsedirektoratet.

kompetanseheving, være kontaktpunkt for Utenriksdepartementet (UD) der personene befinner seg i utlandet, og samarbeide med frivillige organisasjoner. Kompetanseteamet tildeler også plasser i det nasjonale bo- og støttetilbudet for personer over 18 år utsatt for tvangsekteskap, æresrelatert vold og negativ sosial kontroll (Bufdir 2019). Dette tilbudet drives av Bufdir i samarbeid med enkeltkommuner og omfatter totalt 26 plasser fordelt rundt i landet (Bufdir 2021).

I 2020 startet IMDi arbeidet med å opprette et *Fagteam for forebygging av negativ sosial kontroll og æresrelatert vold*, og teamet ble operasjonelt fra og med 1. januar 2021. Teamet er en veiledningstjeneste som er ment å utfylle øvrige tjenester på feltet, og skal blant annet bistå skoler uten minoritetsrådgivere, introduksjonsprogram og voksenopplæringsentre. Fagteamet skal også sikre kompetanseheving mellom og fra minoritetsrådgivere, integreringsrådgivere og Kompetanseteamet, samt sørge for at disse hjelpe-tjenestene blir mer kjent blant målgruppene (IMDi 2021c).

1.2 Problemstillinger

I prosjektet har vi arbeidet ut fra følgende overordnede problemstilling:

Hvordan kan man definere begrepet negativ sosial kontroll og hvordan kvantifisere omfanget?

Videre har vi formulert en rekke delproblemstillinger som skal besvares gjennom prosjektet:

- Hvordan definere negativ sosial kontroll?
- Hvilke omfangsundersøkelser om negativ sosial kontroll har vært gjennomført i Norge?
- Hvilke indikatorer har ligget til grunn for disse omfangsundersøkelsene?
- Er det mulig og hensiktsmessig å kategorisere indikatorene ut fra alvorlighetsgrad?
- Hva er hovedfunnene fra disse omfangsundersøkelsene?
- På hvilke felt innenfor temaet negativ sosial kontroll er det mangler i eksisterende kunnskapsgrunnlag?
- For hvilke grupper mangler det kartlegging?
- Hvilke omfangsundersøkelser om negativ sosial kontroll har vært gjennomført i de andre skandinaviske landene?
- Finnes det pågående surveys der det hadde det vært formålstjenlig å inkludere spørsmål om negativ sosial kontroll?
- Hvilke spørsmål er det relevant å stille?
- Hvem er berørt av negativ sosial kontroll?
- Hvor mange er berørt av negativ sosial kontroll?
- Hvordan fordeler dette seg geografisk?

1.3 Metodisk tilnærming

1.3.1 Kunnskapsoppsummering

Første del av rapporten inneholder en diskusjon av begrepet negativ sosial kontroll og en kunnskapsoppsummering hvor vi gjennomgår tidligere undersøkelser av omfanget av negativ sosial kontroll og tilgrensende temaer. Begrepsdiskusjonen tar utgangspunkt i tidligere forskning på temaet samt ulike definisjoner av negativ sosial kontroll hentet fra offentlige dokumenter og tidligere undersøkelser fra Norge, Sverige og Danmark. Vi har særlig basert oss på definisjonen i handlingsplanen *Retten til å bestemme over eget liv*

(2017-2020), og utviklet vår egen definisjon på bakgrunn av denne. Ettersom den nye handlingsplanen på feltet, *Frihet fra negativ sosial kontroll og æresrelatert vold* (2021-2024), først ble publisert i sluttfasen av dette prosjektet, har vi ikke inkludert denne handlingsplanens definisjon i vår begrepsdiskusjon. Vi inkluderer imidlertid et kort avsnitt om den nye definisjonen i kap. 2.2.

Vi har deretter gjennomgått hva vi vet om omfanget av negativ sosial kontroll i Norge. Her har vi kartlagt relevante undersøkelser, med fokus på kvantitative undersøkelser som har som formål å måle *omfanget* av negativ sosial kontroll. Ettersom det har blitt gjennomført relativt få rene omfangsundersøkelser, har vi også sett på tallmateriale fra relevante deler av hjelpeapparatet, undersøkelser basert på saker i hjelpeapparatet, samt noen studier som kombinerer kvantitative og kvalitative data. For å finne relevante studier har vi brukt snøballmetoden, hvor vi har tatt utgangspunkt i noen nyere omfangsstudier (eks. Friberg og Bjørnset 2019; Hafstad og Augusti 2019) og deretter gått videre til andre studier disse refererer til. Det har også blitt gjort flere kunnskapsoppsummeringer på dette feltet som har gitt en god oversikt over relevante undersøkelser (eks. Lynggard 2010, Bråten og Elgvin 2014). For å fange opp nyere undersøkelser, har vi gjennomført noen begrensede søk.

I tillegg til å kartlegge hvordan omfang av negativ sosial kontroll har blitt målt i Norge, har vi også sett hen til våre skandinaviske naboland for å se om det er gjennomført noen omfangsundersøkelser fra disse landene som er interessante i en norsk kontekst. Fremgangsmåten har her vært den samme. Norsk litteratur henviser ofte til tilsvarende studier som er gjennomført i disse landene, og snøballmetoden kombinert med egne søk har gitt en god oversikt over skandinaviske omfangsstudier.

På grunnlag av de tidligere omfangsundersøkelsene har vi sett på hvordan omfanget av negativ sosial kontroll har blitt målt i de tre skandinaviske landene. Vi har kartlagt innsamlingsmetoder, måter å rekruttere informanter og respondenter på, samt ulike spørsmålsformuleringer. Vi har også sett på hvordan negativ sosial kontroll kan operasjonaliseres og hvilke indikatorer som er relevante for å måle omfanget. Vi har videre diskutert hvorvidt man kan måle *grader* av negativ sosial kontroll og om dette i så fall er hensiktsmessig.

Videre har vi analysert eksisterende indikatorer og foreslått utvikling av nye. For at IMDi skal kunne gjennomføre løpende datainnhenting på omfanget av negativ sosial kontroll, har vi også gått gjennom noen store surveyundersøkelser som gjennomføres ved jevne mellomrom.

Avslutningsvis har vi pekt på tema og vinklinger som mangler i den foreliggende kunnskapen. Vi har også identifisert ulike grupper som ikke er omfattet av eksisterende forskning, kartlegginger og analyser.

Kunnskapsoppsummeringen har dannet grunnlaget for vår egen survey til elever i videregående skole.

1.3.2 Omfangsundersøkelse: Retten til å leve et fritt liv

En del av oppdraget vårt var å gjennomføre en omfangsundersøkelse om negativ sosial kontroll blant unge i Norge. Undersøkelsen søker å kartlegge utbredelsen av negativ sosial kontroll i alle deler av landet og blant et utvalg ungdommer uten noen spesiell bakgrunn eller øvrige kjennemerker. Undersøkelsen har dermed en eksplorativ karakter, da resultatene kan avdekke ny kunnskap om negativ sosial kontroll i andre *grupper* av befolkningen enn vi i dag kjenner til. Videre kan den også være med å avdekke *former* for negativ sosial kontroll som vi ikke kjente til betydningen av.

De aller fleste ungdommer går i videregående opplæring etter endt grunnskole. For å få et representativt utvalg av unge mennesker, valgte vi derfor å utføre undersøkelsen blant elever på videregående skole i 1. og 2. trinn. Ved å velge de to første årstrinnene, ønsket

vi å få et utvalg ungdom som er relativt lik i alder. Undersøkelsen ble gjennomført i andre semester. De fleste elevene var da mellom 16-18 år.

I forkant av utsendelse av spørreundersøkelsen, ble den pilotert av fire elever ved videregående skoler. De gjennomførte undersøkelsen og ga skriftlig eller muntlig tilbakemelding til prosjektteamet på et sett av spørsmål. Noen spørsmål ble utelatt eller endret etter ungdommenes tilbakemelding og et nytt ble tatt inn.

Vi valgte å rekruttere et utvalg skoler, slik at de kunne legge til rette for sine elever å besvare undersøkelsen. Skolene kunne distribuere undersøkelsen ved å kontakte elevene på e-post eller legge undersøkelsen ut på læringsplattformen de benytter. Vi oppfordret skolene til å gjennomføre undersøkelsen i en skoletime, dersom de hadde mulighet til det. Vi antok at flere elever ville besvare undersøkelsen dersom det ble gjort som en del av undervisningen, noe flere av ungdommene som piloterte undersøkelsen også anbefalte. I tillegg kan det være en fordel for elever som opplever sterk kontroll fra foreldre at en slik undersøkelse blir utført på skolen. IMDi skrev et anbefalingsbrev som vi la ved forespørselen til skolene. Vi oppfordret også skolene til å ta kontakt med minoritetsrådgivere tilknyttet skolen eller nærliggende skoler, dersom skolene ønsket oppfølging eller kompetanseheving rundt temaet negativ sosial kontroll.

Skolene ble valgt ut fra et sett med kriterier for å sikre tilstrekkelig spredning i respondentgruppen. Vi hentet ut data gjennom skoleportalen for å få oversikt over alle videregående skoler i Norge. Der brukte vi også statistikk om frafall og resultater, slik at vi kunne inkludere skoler som gjennomsnittlig skåret ulikt på de to parameterne. Videre har vi benyttet befolkningsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå (SSB) for å få et variert utvalg av skoler som ligger i byer, i sentrale strøk og i mindre sentrale strøk. Vi inkluderte enkelte privatskoler, deriblant noen kristne. I tillegg har vi sikret oss et variert utvalg når det gjelder størrelse på skolen og ulike utdanningsprogram. Vi jobbet fylke for fylke for å få tilstrekkelig variasjon per fylke. I hvert fylke tok vi kontakt med minst én minoritetsrådgiver, som kunne gi oss litt bakgrunnsinformasjon om de ulike skolene og hvilke elevgrupper som går der.

Rekruttering av skoler var en svært ressurskrevende oppgave. Mange skoler ga uttrykk for at de får en rekke henvendelser om deltakelse i ulike undersøkelser. I tillegg meldte skolene fra om at mye ekstraarbeid knyttet til smitteverntiltak i forbindelse med koronapandemien ført til dårligere kapasitet og gjorde det vanskelig for dem å delta. Ved de skolene som har en minoritetsrådgiver har vi inkludert vedkommende i kommunikasjonen, og flere steder har vi opplevd at de har vært en pådriver for å få skolene til å delta i undersøkelsen. Ved noen skoler har minoritetsrådgiver vært den som har koordinert gjennomføringen av undersøkelsen.

Surveyen ble sendt ut som en lenke til skolene som de kunne distribuere til elevene. Den førte til en informasjonsside om personvern på Proba sine nettsider. Deretter kunne de gå videre til selve undersøkelsen i programmet SurveyXact. Innholdet i spørreundersøkelsen ble lagt til som et PDF-vedlegg i forespørselen til skolene, slik at skoleledelsen og eventuelt lærere kunne gjøre seg kjent med innholdet. Surveyen ble gjennomført fra slutten av april fram til skoleslutt i juni 2021.

For å kunne gi tall på fylkesnivå, gjorde vi et strategisk utvalg av skoler. Vi hadde som målsetting å rekruttere 55 skoler, fem skoler per fylke. Vi rekrutterte i utgangspunktet 53 skoler. Ett av fylkene besluttet senere at skolene skulle stoppe distribusjonen av undersøkelsen til elevene. Vi endte opp med 49 skoler som sa seg villig til å tilrettelegge for at elevene kunne besvare undersøkelsen, som vist i tabell 1.1. Vi fikk inn en del svar som var mangelfulle. Vi har valgt å ta ut disse svarene, da det kan ha vært skoleledelse eller lærere som har gått inn i undersøkelsen for å gjøre seg kjent med innholdet. I tillegg fjernet vi en del svar som hadde kommet fra elever på 3. trinn, da disse ikke skulle inngå

i undersøkelsen. For en fylldigere redegjørelse for erfaringene med å gjennomføre undersøkelsen, se avsnitt 6.1.6.⁵

Vi har behandlet svar fra 3 361 elever i de videre analysene. Det utgjør om lag 3 prosent av alle elever som går på 1. og 2. trinn i videregående opplæring. Vi anser dette som en høy andel av populasjonen. Det forteller ikke noe om svarprosenten, siden intensjonen ikke var å rekruttere elever fra videregående skoler på landsbasis, men innen de utvalgte skolene. Det er ikke mulig å beregne svarprosent/frafall i dette prosjektet, siden vi ikke vet hvor mange elever på hver skole som fikk mulighet til å svare på undersøkelsen.

Tabell 1.1 Oversikt over antall skoler og elever som har besvart surveyen

	Antall skoler som har deltatt	Antall elever som har besvart undersøkelsen (N)
Agder	5	295
Innlandet	5	305
Møre- og Romsdal*	-	(72)
Nordland	5	372
Oslo	5	384
Rogaland	6	458
Troms og Finnmark	4	133
Trøndelag	5	180
Vestfold og Telemark	5	487
Vestland	4	120
Viken	5	555
Hele landet	49	3 361

Kilde: Undersøkelsen Retten til å leve et fritt liv. Proba 2021.

*Møre og Romsdal Fylkeskommune ønsket ikke at deres skoler skulle tilrettelegge for undersøkelsen. Noen elever hadde allerede svart før fylkeskommunens beslutning. Svarene fra disse elevene er med i de nasjonale tallene, men er ikke tatt med når vi ser på fylkesvise forskjeller i kapittel 5.

Vi ønsket å rekruttere like mange skoler i hvert fylke for å sikre oss at vi kunne presentere fylkesvise resultater. Det betyr at fylker som har mange elever i videregående skole er underrepresentert i utvalget, mens fylker som har få elever er overrepresentert. Når vi gjengir resultater på nasjonalt nivå har vi derfor vektet svarene fra hvert fylke. Vekten er konstruert slik at svarene fra et fylke veier like mye som det aktuelle fylkets andel av landets elever på 1. og 2. trinn (tall hentet fra Utdanningsdirektoratet). På denne måten gir resultatet i størst mulig grad et representativt bilde av status på landsbasis.

Ungdata har gitt oss tilgang til tall som foreligger så langt i datainnsamlingen fra den pågående ungdomsundersøkelsen 2020-2022 for de to relevante tilleggsmodulene som indikerer negativ sosial kontroll, A-2 og A-4. Ungdata er finansiert over statsbudsjettet gjennom tilskudd fra Helsedirektoratet og gjennomført av NOVA. NOVA er ikke ansvarlig for analyser eller fortolkninger av resultatene.

Elever i videregående skoler i henholdsvis 11 og 25 kommuner har svart på disse spørsmålene.

⁵ Et utkast til undersøkelsen ble sendt til Norsk senter for forskningsdata (NSD) som vurderte at behandlingen av personopplysninger i undersøkelsen er i samsvar med personvernregelverket. NSD hadde ingen innsigelser til gjennomføringen av undersøkelsen.

1.4 Innhold i rapporten

Kapittel 2 inneholder en begrepsdiskusjon, der vi ser på ulike former for og definisjoner av negativ sosial kontroll. Videre diskuterer vi hvordan begrepet kan avgrenses og hvorvidt vi kan snakke om grader av negativ sosial kontroll. I tillegg gir vi en juridisk diskusjon av begrepet.

I kapittel 3 ser vi på omfanget av negativ sosial kontroll: hvilke kvantitative kilder som finnes og hvor mange som opplever ulike former for negativ sosial kontroll i Norge. I tillegg ser vi til våre skandinaviske naboland og beskriver omfanget av fenomenet der. Videre beskriver vi hva ulike omfangsundersøkelser forteller om hvem som blir utsatt for negativ sosial kontroll. Vi gir også noen refleksjoner rundt negativ sosial kontroll under koronapandemien.

I kapittel 4 tar vi for oss hvordan negativ sosial kontroll kan måles og hvordan det tidligere har blitt målt i Norge og i de andre skandinaviske landene. Her ser vi nærmere på hvordan begrepet negativ sosial kontroll har blitt operasjonalisert, hvilke indikatorer som har blitt brukt til å måle det, samt hvilke surveysspørsmål som er relevante og stille. Til slutt peker vi ut ulike områder der det mangler kunnskap om negativ sosial kontroll i Norge.

I kapittel 5 gjør vi først rede for hvordan vi har utarbeidet surveyen *Retten til å leve et fritt liv* – hvorfor vi har valgt å spørre som vi gjør og hvordan undersøkelsen er satt sammen av ulike spørsmål. Deretter presenterer vi resultatene av undersøkelsen til elever ved videregående skoler.

I kapittel 6, det siste kapittelet i rapporten, oppsummerer vi kunnskapsgjennomgangen og resultatene fra surveyen. Vi peker på mangler i eksisterende kunnskap og identifiserer ulike grupper og områder i samfunnet som det trengs mer kunnskap om. Vi foreslår også noen norske survey-undersøkelser der spørsmål om negativ sosial kontroll kan inkluderes og bidra til et jevnt datatilfang til IMDi.

2 Hvordan definere negativ sosial kontroll?

I dette kapitlet diskuterer vi *hvordan vi kan definere negativ sosial kontroll*. Som nevnt i innledningen brukes begrepet «negativ sosial kontroll» av norske myndigheter for å betegne ulike former for kontroll og restriksjoner som er så sterke at de regnes som uakseptable og kan være skadelig for den som blir utsatt for dem. Likevel kan det være utfordrende å definere hva negativ sosial kontroll er – og hva det ikke er.

I dette kapitlet diskuterer vi begrepet negativ sosial kontroll og ser på hvordan dette har blitt definert i handlingsplaner og litteratur i de skandinaviske landene. Målet med begrepsdiskusjonen er å komme frem til vår egen definisjon av fenomenet, som deretter legges til grunn i den videre kunnskapsoppsummeringen og vår egen omfangsundersøkelse.

Først gir vi en innledende presentasjon av hva sosial kontroll er, før vi ser nærmere på ulike måter å definere negativ sosial kontroll på og hvilke elementer som kan inngå i en slik definisjon. Til slutt diskuterer vi forholdet mellom negativ sosial kontroll og andre temaer som tvangsekteskap, kjønnslemlestelse, æresrelatert vold og vold i nære relasjoner. Her diskuterer vi også fordeler og ulemper med å bruke en vid definisjon av negativ sosial kontroll og hvorvidt man kan snakke om *grader* av negativ sosial kontroll.

2.1 Ulike former for sosial kontroll

I de fleste sammenhenger der mennesker samhandler med hverandre utøves en viss grad av sosial kontroll. Dette bidrar til å etablere og opprettholde aksepterte koder for sosial samhandling i et samfunn. Ugelvik (2019) definerer sosial kontroll som «samfunnets ulike verktøy for å ordne og regulere seg selv, og de systemene og tiltakene som har som mål at mennesker skal oppføre seg innenfor rammene av det vi forstår som konform atferd eller «normal oppførsel»». Sosial kontroll har altså en viktig funksjon i alle kontekster der mennesker lever sammen og må koordinere seg i et samfunn.

Sosial kontroll kan ta svært mange ulike former, både når det kommer til hvordan kontrollen utøves og hvilke kontrollmidler som tas i bruk. Vi gir her en kort gjennomgang av ulike former for sosial kontroll og hvordan disse kan arte seg som *negativ sosial kontroll*.

2.1.1 Ulike typer sosial kontroll

Et viktig skille når man snakker om sosial kontroll er mellom *formell* og *uformell* kontroll. Formell sosial kontroll er basert på formelle normer, som kan være ulike retningslinjer, regler eller lovverk. Politiet utøver for eksempel formell sosial kontroll på grunnlag av lover og regler. Uformell sosial kontroll er basert på uformelle normer som ofte ikke er nedskrevne, og som mangler den formaliserte produksjonsprosessen som formelle regler og lover er resultat av. Svært mye av det som styrer våre sosiale relasjoner og atferd er slike uformelle normer, og de spiller en sentral rolle i det man kaller en «kultur». Å tilhøre et samfunn eller en gruppe betyr å kjenne til og, i alle fall stort sett, rette seg etter de uformelle sosiale normene (Ugelvik 2019, s. 34-35).

Ofta vil den typen negativ sosial kontroll vi omtaler i denne rapporten være uformell fordi den er basert på uformelle normer i samfunnet som helhet eller i konkrete grupper. Dette kan for eksempel være normer om at man skal ta en god utdanning, være «dydig» og «ærbar» eller at man skal gifte seg innenfor sin egen religion eller gruppe.

Her er det imidlertid viktig å understreke at skillet mellom formelle og uformelle normer kan oppleves som flytende i mange sammenhenger. For eksempel kan personer som tilhører ulike religiøse grupper oppfatte religiøse leveregler som et mer eller mindre formelt «lovverk». Slike regler vil imidlertid ikke oppleves som felles for hele befolkningen. Når vi snakker om formell og uformell kontroll i det norske samfunnet vil vi

derfor beholdet skillet mellom kontroll basert på offentlig vedtatte lover og regler og kontroll basert på normer og verdier.

Både formell og uformell kontroll kan foregå på mange ulike måter. Et sentralt bidrag i forståelsen av ulike former for sosial kontroll er Nyes (1958) tre former for sosial kontroll, der han skiller mellom *direkte*, *indirekte* og *intern* kontroll. Direkte kontroll handler om bruk av straff eller belønning for å fremskaffe ønsket adferd. Indirekte kontroll handler om de «mykere» sidene ved kontroll, som for eksempel sosiale sanksjoner som fordømmelse eller positiv oppmerksomhet. Intern kontroll peker på tilfeller der en person har blitt sosialisert eller manipulert til å adoptere visse normer som sine egne, slik at de gjennom samvittighet eller skyldfølelse kontrollerer seg selv. Nye var spesielt opptatt av familien som en kilde til kontroll, og undersøkte hvorfor noen unge fremviser kriminell atferd og andre ikke. Ved å bruke Nyes begreper kan vi dermed skille mellom unge som følger lover og normer på grunn av insentiver i form av straff og/eller belønning (direkte kontroll), fordi de får ros og anerkjennelse dersom de følger normene (indirekte kontroll) eller fordi de selv får dårlig samvittighet dersom de bryter normene (intern kontroll). En parallell til dette er skillet mellom *autoritær* og *autoritativ* kontroll som særlig brukes i sosialiserings- og ungdomsforskning. Her brukes autoritær kontroll om ekstern kontroll basert på trusler og avstraffelse, mens autoritativ kontroll baserer seg på resonnering og forklaring. Sistnevnte har som mål at barnet internaliserer normer slik at de blir selvkontrollerende, mens autoritær kontroll derimot motvirker utvikling av selvstendighet og ansvarsbevissthet (Lynggard 2010).

En ytterligere form for sosial kontroll, som er tett knyttet til intern kontroll, er *disiplin* (Foucault 1977). Ifølge Foucault ble det i løpet av 1700-tallet innført en ny form for makt der de kontrollerte selv er deltakende i kontrollen som utøves. Foucault mente at kontroll frem til da primært hadde bestått av fysisk kontroll – for eksempel gjennom utstrakt bruk av fysisk makt, dødsstraff og livsvarige fengselsstraffer. Her dreide det seg i stor grad om å fjerne normbrytere fra samfunnet. Dette endret seg imidlertid på 1700-tallet da det ble et større fokus på å forme individers tanker – særlig gjennom skolegang og sosialiseringprosesser. Her ble prosessene rundt det å arve, etterleve og videreformidle normer og ideologier satt mer i system slik at mennesker begynte å etterleve normene i samfunnet – også i situasjoner utenfor myndigheters eller andres kontroll (Ugelvik 2019, s.30).

I praksis kan det være svært vanskelig å vite hva som ligger bak individers handlingsvalg – følger barn og unge foreldrenes normer fordi de føler de må? Eller har de internalisert normene og oppfatter dem som riktige og nødvendige? Dette er en aktuell problemstilling i forbindelse med for eksempel det å ha sex før ekteskap eller å følge visse regler om påkledning.

Til slutt kan man også skille mellom *proaktiv* og *reaktiv* negativ sosial kontroll. Proaktiv sosial kontroll har som mål å forebygge ønsket atferd, for eksempel gjennom trusler eller insentiver. Reaktiv kontroll handler derimot om å sanksjonere atferd som allerede har funnet sted, gjerne i form av straff. I tillegg finnes det ulike kombinasjoner av proaktiv og reaktiv kontroll. I tilfeller der man observerer (tilløp til) ønsket atferd kan man endre rammebetingelsene slik at atferden blir vanskelig eller umulig, for eksempel gjennom overvåking (Ugelvik 2019, s.83).

2.1.2 Hvordan foregår negativ sosial kontroll?

Som det fremkommer over, kan sosial kontroll ta mange ulike former, og kan derfor omfatte svært mange ulike handlinger og praksiser. I den ene enden av skalaen finner vi relativt uskyldig (indirekte) kontroll i form av for eksempel overtalelse og manipulerende ros. I den andre finner vi mer alvorlige former for kontroll som trusler, alvorlig psykisk press, fysiske sperringer og fysisk tvangsmakt (Ugelvik 2019, s. 33).

Virkemidler som tas i bruk for å kontrollere kan være alt fra kontroll av telefoner, e-post og datamaskiner, oppringinger eller forfølgelse, psykisk press som trusler om conse-

kvenser, fratagelse av materielle goder, fysisk innesperring eller fysisk vold. Overvåkning på sosiale medier blir også stadig mer aktuelt, og også sanksjoner via/på sosiale medier, som for eksempel ryktespredning. Ryktespredning trekkes frem som en sentral kontrollmekanisme i litteraturen om negativ sosial kontroll. Dette er en form for indirekte kontroll som ofte utøves i små og tette miljøer og som kan utløse ulike former for reaksjoner. Ryktespredning kan for eksempel foregå i religiøse grupper eller menigheter (Skoglund et al. 2008), i innvandrer miljøer blant personer med samme bakgrunn (Bråten og Elgvin 2014; Lynggard 2010) eller i mindre lokalsamfunn (Lynggard 2010). I tillegg brukes ofte nedsettende ord til å markere fordømmelse, for eksempel ved å omtale jenter for «hore» dersom de gjør noe som strider med normer og forventninger (se Bredal og Melby 2018).

I tabell 2.1 gir vi en oversikt over ulike virkemidler som kan tas i bruk for å utøve negativ sosial kontroll, og hvordan disse fordeler seg på de to dimensjonene proaktiv-reaktiv og direkte-indirekte.

Tabell 2.1 Ulike dimensjoner av negativ sosial kontroll

	Direkte	Indirekte
Proaktiv	Isolasjon, innestengelse, fysiske sperringer	Manipulasjon, overtalelse, trusler, press
Reaktiv	Straff (for eksempel i form av vold), belønning	Fordømmelse, positiv oppmerksomhet

Ofte vil en person som utsettes for negativ sosial kontroll oppleve flere av disse formene for kontroll, som til sammen utgjør det man kan kalle et kontrollregime. Et slikt regime vil fungere både reaktivt, som straff, og proaktivt for å hindre nye overtredelser. Det å leve i visshet om at man risikerer vold og straff er i seg selv frihetsberøvende og påvirker selvtillit negativt (Lynggard 2010).

Det er viktig å se virkemidlene⁶ som tas i bruk i sammenheng med bakgrunnen for kontrollen. Ikke all kontroll vil regnes som negativ sosial kontroll i den betydning vi omtaler her. Dette gjelder for eksempel bruk av vold. Vold som en del av oppdragelsen er fortsatt utbredt og akseptert i mange kulturer. I tillegg kan foreldre ty til vold når de er slitne, pressede eller stresset, eller i forbindelse med rusmisbruk (Jernbro og Landberg 2018). Dersom volden på denne måten er arbitrær, uten noen bakenforliggende strategi, vil den ikke regnes som negativ sosial kontroll. Dette er kun tilfelle hvis volden utøves med den hensikt å kontrollere atferden til barn og unge og presse dem til å følge familiens/gruppens normer og forventninger. Dermed er det kun en del av barn og unge som opplever vold, krenkelser og overgrep i hjemmet som opplever dette som en del av en mer generell negativ sosial kontroll.

2.2 Ulike definisjoner av negativ sosial kontroll

Som vi har vist så langt i kapittelet er negativ sosial kontroll et diffust begrep som inkluderer en lang rekke former og virkemidler for kontroll. På denne måten kan vi se negativ sosial kontroll som et paraplybegrep som inneholder et vidt spektrum av praksiser med ulike motiver og alvorlighetsgrader.

⁶ Kalt «kontrollteknologier» i Ugelvik (2019)

Dette kan føre til utfordringer når man skal definere hva negativ sosial kontroll er – og hva det *ikke* er. Likevel er en god definisjon svært viktig ettersom dette danner grunnlaget for både politiske vedtak, arbeidet i hjelpeinstanser og videre forskning på temaet.

Flere offentlige tjenester og hjelpetilbud jobber på grunnlag av de til enhver tid gjeldende definisjonene av relevante fenomener. Dette gjelder for eksempel minoritetsrådgivere og integreringsrådgivere i IMDi. I minoritetsrådgivernes mandat står det blant annet at de skal «gi råd, veiledning og oppfølging til elever som er i fare eller utsatt for negativ sosial kontroll, tvangsekteskap, æresrelatert vold og kjønnslemlestelse», og her brukes den samme definisjonen som i handlingsplanen *Retten til å bestemme over eget liv (2017-2020)* (IMDi u.å.). I denne handlingsplanen ble negativ sosial kontroll definert som:

Ulike former for oppsyn, press, trusler og tvang som utøves for å sikre at enkeltpersoner lever i tråd med familiens eller gruppens normer. Kontrollen kjennetegnes ved at den er systematisk og kan bryte med den enkeltes rettigheter i henhold til blant annet barnekonvensjonen og norsk lov (Justis- og beredskapsdepartementet 2017).

Siden denne handlingsplanen ble publisert i 2017, har også flere norske studier basert seg på denne definisjonen (se bl.a. Friberg og Bjørnset 2019). På denne måten har definisjonen påvirket retningen i forskningen og dermed utviklingen av kunnskap og forståelse for fenomenet.

En god definisjon er altså viktig, men utfordrende å utforme. Som nevnt er sosial kontroll noe som finner sted i de aller fleste situasjoner der mennesker samhandler. I tillegg er sosial kontroll en viktig del av det å oppfostre og oppdra barn. Foreldres utøvelse av sosial kontroll er nødvendig for barnets sikkerhet og utvikling – det gjelder også former for kontroll som barnet eller ungdommen reagerer negativt på der og da. Fordi opplevelsen av kontroll kan være svært subjektiv, er det viktig å komme frem til en definisjon som setter en tydelig grense mellom *negativ* sosial kontroll og andre former for akseptabel – og i noen tilfeller ønskelig – sosial kontroll. På samme måte er det også viktig at en definisjon skiller mellom negativ sosial kontroll og andre uønskede og skadelige foreldrepraksiser. En god definisjon av negativ sosial kontroll bør altså være *omfattende* nok til å dekke mangfoldet av praksiser som inngår i begrepet, men samtidig *presis* nok til å utelukke andre former for oppdragelsespraksiser, foreldrerestriksjoner eller negativ foreldreatferd.

Som et utgangspunkt for å diskutere hvordan en god definisjon av negativ sosial kontroll kan se ut, og hvilke komponenter som bør inkluderes, har vi i tabellen på neste side samlet noen definisjoner fra Norge, Sverige og Danmark. Dette er ikke en uttømmende liste, men en sammenligning av relevante definisjoner fra de tre landene.

Definisjon	Hva kontrolleres?			Hvordan?		Hvorfor?			Annet		
	Atferd	Livs- utfoldelse	Selvstendige valg	Vold	Annet	Normer/ verdier	Ære	Tradi- sjoner	Brudd på rettigheter	Kjønn	Syste- matisk
<i>Ulike former for oppsyn, press, trusler og tvang som utøves for å sikre at enkeltpersoner lever i tråd med familiens eller gruppens normer. Kontrollen kjennetegnes ved at den er systematisk og kan bryte med den enkeltes rettigheter i henhold til blant annet barnekonvensjonen og norsk lov. (Handlingsplan 2017-2020)</i>					✓	✓			✓		✓
<i>Ekstrem kontroll, og frykt for å bli utsatt for represalier i form av vold eller tvangsekteskap. En slik tilværelse setter alvorlige begrensninger for unges frihet til å ta selvstendige valg [...] Foreldre og storfamilien kan ha holdninger om hva som anses som akseptabel oppførsel for jenter og gutter, og hvordan unges oppførsel har betydning for familiens ære, anseelse og respekt. [...] Fravær av frihet til å ta egne valg er sentralt i disse sakene (Handlingsplan 2013-2016)</i>	✓		✓	✓	✓		✓				
<i>Det forhold at unge - særlig kvinner - atferdsreguleres mtp. å beskytte familiens ære. [...] de former for kontroll og sanksjoner, unge utsettes for når disse kolliderer med eller overskrider de rettighetene barn og unge har i Danmark ifølge menneskerettighetene og dansk lov (Institutt for menneskerettigheter 2017)</i>	✓						✓		✓	✓	
<i>Det er snakk om sosial kontroll når individet gjennom press, tvang eller vold begrenses i sin livsutfoldelse og rett til å gjøre selvstendige valg angående eget liv og fremtid (København kommune 2017).</i>		✓	✓	✓	✓						
<i>Familiens atferdsregulering av unge kvinner og unge menn for å beskytte familiens ære og tradisjoner (Følner m.fl. 2014).</i>	✓						✓	✓			
<i>Handlinger, styring, kontroll eller sanksjoner som i vesentlig grad hemmer eller begrenser den enkeltes livsutfoldelse, atferd, valg og rettigheter (Socialstyrelsen, sitert i Liversage 2018).</i>	✓	✓	✓		✓				✓		
<i>Æresrelatert vold er en del av den patriarkalske vold, forankret i synet på kvinner og jenter som underordnet menn og gutter. Volden oppmuntres av kollektivet som en del av en strukturell og institusjonalisert undertrykkelse. Volden er et middel til å utøve kontroll over enkeltpersoner, først og fremst kvinner og jenter, i samfunn der ære innebærer kontroll av kvinners seksualitet. (FN, omformulert i Socialstyrelsen 2007).</i>				✓			✓			✓	✓

Av tabellen over ser vi at selv om mange av definisjonene ser relativt like ut, dekker de ulike komponenter og faktorer som kan være relevante i en diskusjon av hva negativ sosial kontroll er.

Hva som kontrolleres og hvordan

For det første varierer det hvordan de ulike definisjonene nevner hva som kontrolleres – altså om det er atferd, generell livsutfoldelse eller friheten til å ta selvstendige valg som trekkes frem. Alle disse begrepene er relativt omfattende, men de definisjonene som spesifikt nevner kontroll av atferd eller begrensning av friheten til å ta selvstendige valg, kan virke litt mer snevre enn definisjoner som bruker mer generelle begreper som for eksempel livsutfoldelse. Livsutfoldelse kan i større grad gi inntrykk av å dekke både atferd, evnen til å ta selvstendige valg og friheten til å leve det livet man selv ønsker.

Videre varierer definisjonene når det kommer til måter å utføre kontrollen på. Noen av definisjonene nevner vold eksplisitt, mens andre fokuserer på litt mer vage begreper eller indirekte former for kontroll, som press, trusler og tvang. Den forrige norske handlingsplanen, *Retten til å bestemme over eget liv (2017-2020)*, nevner «oppsyn, press, trusler og tvang», men ikke vold. Som beskrevet over, kan negativ sosial kontroll foregå på svært mange måter, og det er derfor viktig å ikke begrense seg til kun noen få former for kontroll i en slik definisjon.

Kun én av definisjonene beskriver noe som kan tolkes som intern kontroll. Den forrige handlingsplanen på feltet i Norge (2013-2016) beskriver i sin definisjon «frykt for å bli utsatt for represalier i form av vold eller tvangsekteskap» og at «en slik tilværelse setter alvorlige begrensninger for unges frihet til å ta selvstendige valg». Mens de andre definisjonene fokuserer på direkte og indirekte kontroll utenfra, nevnes altså her muligheten for en form for selvkontroll på grunn av frykt for represalier.

Selv om slik intern kontroll i teorien inngår som en del av sosial kontroll, kan det være vanskelig å fange opp i praksis ettersom det er vanskelig å vite hvilke tanker og oppfatninger som ligger bak menneskers handlinger. Vi mener derfor at det å inkludere begreper som «press», «oppsyn» eller «trusler» vil være tilstrekkelig til å også fange opp praksiser som kan føre til at unge driver intern kontroll.

Hvorfor negativ sosial kontroll utøves

Som nevnt tidligere, vil ikke alle former for kontroll, bruk av vold eller andre former for overgrep kunne regnes som «negativ sosial kontroll». For å skille mellom negativ sosial kontroll og andre skadelige oppdragelsespraksiser eller foreldreatferd, inkluderer flere av definisjonene noe om *hvorfor* kontrollen utøves. Her nevnes både kontroll for å leve opp til foreldrenes normer og verdier, for å opprettholde familiens ære og for å leve opp til tradisjoner. Flere definisjoner fokuserer særlig på æresbegrepet som bakgrunnen for negativ sosial kontroll. Selv om æresrelatert vold er et stort problem, og en viktig del av negativ sosial kontroll, kan et for ensidig fokus på ære utelate andre mulige motiver, og dermed også andre former for negativ sosial kontroll. For eksempel kan det å påvirke hvem barn og unge skal gifte seg med være æresrelatert, men det kan også være motivert av alliansebygging og økonomiske forhold. Andre motiver for å kontrollere atferd kan være strenge religiøse leveregler. I flere konservative religiøse miljøer, kan også det å følge regler for atferd og livsførsel følge av en trussel om brudd på familierelasjoner og å bli utestengt fra gruppen. I tillegg kan flere LHBTIQ+-personer bli utsatt for negativ sosial kontroll på bakgrunn av sterke heteronormative og kjønnskonservative verdier i familien eller omgangskretsen.

Dette viser at selv om bakgrunnen for kontrollen er en viktig del av det å skille negativ sosial kontroll fra andre former for «streng» oppdragelse, er det vanskelig å formulere en definisjon som også fanger mangfoldet i motiver og praksiser som inngår i negativ sosial kontroll. Ved å fokusere for mye på for eksempel ære, risikerer man å rette et for

stort fokus på sosial kontroll blant enkelte innvandrergupper i stedet for å utvikle en definisjon som egner seg for å måle negativ sosial kontroll i *hele* befolkningen. Her kan et mer generelt begrep som «normer og verdier» være mer formålstjenlig.

Andre faktorer

Enkelte av definisjonene nevner eksplisitt at negativ sosial kontroll i større grad utøves mot jenter og kvinner enn mot gutter og menn. Et slikt eksplisitt fokus på kjønn finner vi ikke i de to norske definisjonene, men de finnes i enkelte svenske og danske undersøkelser. Det stemmer at jenter oftere er utsatt for enkelte former for negativ sosial kontroll enn gutter (se avsnitt 3.3.1), men her er det også store variasjoner avhengig av hva som kontrolleres, hvilke kontrollteknologier som brukes og foreldrenes landbakgrunn. Flere nyere studier peker på at det finnes kjønnsforskjeller i negativ sosial kontroll, men at dette ikke er en forskjell i *hvorvidt* barn og unge blir utsatt, men heller hvilken form kontrollen tar. I tillegg har man de siste årene blitt mer oppmerksom på gutters og menns doble rolle som både offer og utøver av negativ sosial kontroll. Et annet argument mot å inkludere kjønn i en definisjon av negativ sosial kontroll, er at dette utelater de som ikke nødvendigvis identifiserer seg som «mann» eller «kvinne» og andre som bryter med heteronormative forventninger. Dette er problematisk ettersom vi vet at disse er særlig utsatte for negativ sosial kontroll (Eggebo, Stubberud og Kaltstrøms 2018).

Kun få definisjoner nevner at negativ sosial kontroll er, eller kan være, i strid med barns rettigheter, enten i nasjonal lovgivning eller menneskerettigheter. Dette kan imidlertid være et viktig element for å avgrense negativ sosial kontroll mot andre former for akseptabel kontroll og foreldrerestriksjoner. Ettersom menneskerettigheter og FNs barnekonvensjon inneholder svært grunnleggende rettigheter, kan dette være et godt utgangspunkt (se avsnitt 2.3.3 for en nærmere diskusjon av barns rettigheter).

Det er kun definisjonen i den nåværende norske handlingsplanen som nevner at kontrollen må være «systematisk». I tillegg nevner FN-definisjonen som er gjengitt av den svenske Socialstyrelsen (2007) at den er snakk om «strukturell og institusjonalisert undertrykkelse», noe som også viser til en form for systematikk. Vi mener at dette er et viktig aspekt å inkludere i definisjonen av negativ sosial kontroll, nettopp for å skille mellom slik kontroll og mer arbitrære former for mishandling og overgrep.

Det er verdt å merke seg at kun én av definisjonene nevner noe om alvorlighetsgrad. Ifølge den danske Socialstyrelsen er negativ sosial kontroll handlinger som «i *vesentlig grad*» hemmer eller begrenser den enkeltes livsutfoldelse (Liversage 2018). Spørsmålet om det er mulig å snakke om alvorlighetsgrader når det handler om negativ sosial kontroll kommer vi nærmere tilbake til i avsnitt 2.3.3.

Begrepsbruk og definisjon i ny handlingsplan

I den nye handlingsplanen, *Frihet fra negativ sosial kontroll og æresrelatert vold (2021-2024)*, introduseres en ny definisjon på negativ sosial kontroll:

I denne handlingsplanen forstås negativ sosial kontroll som press, oppsyn, trusler eller tvang som systematisk begrenser noen i sin livsutfoldelse eller gjentatte ganger hindrer dem i å treffe selvstendige valg om eget liv og fremtid. Dette gjelder for eksempel den enkeltes selvbestemmelse over egen identitet, kropp og seksualitet, frihet til å velge venner, fritidsaktiviteter, religion, påkledning, utdanning, jobb, kjæreste og ektefelle, og til å be om helsehjelp. I vurderingen av om et handlingsmønster utgjør negativ sosial kontroll, skal det tas hensyn til den kontrollerte partens alder og utvikling, samt til prinsippet om barnets beste (Kunnskapsdepartementet 2021).

Denne definisjonen skiller seg fra definisjonen i forrige handlingsplan på noen sentrale områder.

For det første nevner ikke denne definisjonen noe om hvilken *motivasjon* som ligger bak kontrollen. Der definisjonen i forrige handlingsplan nevnte at kontrollen utøves for å «sikre at enkeltpersoner lever i tråd med familiens eller gruppen normer», er ikke noe tilsvarende nevnt i den nye definisjonen. I stedet er det et større fokus på *resultatet* av kontrollen – nemlig at den utsatte får begrenset sin livsutfoldelse og/eller blir hindret i å ta selvstendige valg om eget liv og fremtid. Også kontrollens alvorlighetsgrad beskrives gjennom resultatet av kontrollen, mens henvisningen til at slik kontroll kan være i strid med den enkeltes rettigheter i henhold til barnekonvensjonen eller norsk lov er fjernet. Videre legges det større vekt på kontrollens systematiske og gjentatte karakter enn i forrige handlingsplan.

For det andre inkluderer den nye definisjonen en liste over ulike temaer eller livsområder der den utsatte kan oppleve kontroll. Dette kan bidra til å utvide fenomenforståelsen ved å eksplisitt nevne et mangfold av livsområder og former for kontroll. Videre står det i definisjonen at temaene kun er eksempler, hvilket ikke utelukker kontroll på andre områder enn de som er nevnt.

Til sist sier den nye definisjonen at det skal tas hensyn til den kontrollertes alder og utvikling og prinsippet om barnets beste i vurderinger av hvorvidt et handlingsmønster kan regnes som negativ sosial kontroll. Dette understreker at en viss sosial kontroll er nødvendig i barneoppdragelse, og at graden av frihet og selvstendighet bør følge barn og unges alder og utvikling.

Vår definisjon av negativ sosial kontroll

På bakgrunn av diskusjonen over har vi kommet frem til følgende definisjon som et utgangspunkt for vår forståelse av fenomenet negativ sosial kontroll og videre undersøkelse av omfanget av negativ sosial kontroll:

Bruk av press, oppsyn, trusler, vold eller annet med den hensikt å sikre at enkeltpersoner lever i tråd med familiens eller gruppens normer. Kontrollen kjennetegnes ved at den er systematisk. Den innebærer begrensninger i den enkeltes livsutfoldelse og frihet til å ta selvstendige valg, og er i strid med barn og unges rettigheter i tråd med for eksempel FNs barnekonvensjon.

Denne definisjonen dekker i stor grad de samme elementene som definisjonen i handlingsplanen *Retten til å leve et fritt liv (2017-2020)*. Vi mener denne handlingsplanens definisjon er god på flere områder, blant annet at den nevner motivet bak kontrollen, at den ikke begrenser seg til æresrelaterte handlinger, at den ikke nevner kjønn og at den nevner at kontrollen er systematisk og kan være i strid med barn og unges rettigheter. Vi har valgt å beholde disse elementene i vår definisjon.

Vi har imidlertid valgt å inkludere «vold» som en form for kontroll, og samtidig legge til «annet». Dette for å understreke mangfoldet i former av negativ sosial kontroll. Vi har videre inkludert at kontrollen innebærer begrensninger i livsutfoldelse og frihet til å ta selvstendige valg for å understreke at negativ sosial kontroll har en negativ effekt på den som utsettes for det. Dette medfører også et underliggende krav om en viss alvorlighetsgrad for at noe skal kunne regnes som negativ sosial kontroll. Til sist har vi erstattet formuleringen i handlingsplanens definisjon om at kontrollen «kan være» i strid med den enkeltes rettigheter med en presisering om at den *er* i strid med barn og unges rettigheter.

På denne måten er vår definisjon videre enn handlingsplanens når det kommer til virkemidlene som tas i bruk, samtidig som den er noe smalere ved at den krever en viss alvorlighetsgrad og at kontrollen bryter med barn og unges rettigheter. Vi vil diskutere fordelene og ulempene ved å velge en vid eller smal definisjon av negativ sosial kontroll i neste avsnitt.

2.3 Avgrensning av negativ sosial kontroll

Negativ sosial kontroll er et begrep som, avhengig av definisjonen man bruker, kan overlape med andre begreper som brukes i både politiske dokumenter og i ulike hjelpe-tjenester. Eksempler på slike begreper kan være *æresrelatert vold*, *tvangsekteskap*, *kjønnslemlestelse* og *vold i nære relasjoner*. Vi vil her diskutere forholdet mellom negativ sosial kontroll og disse begrepene, og på den måten avgrense vår forståelse av negativ sosial kontroll.

2.3.1 Tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og æresrelatert vold

Tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll nevnes svært ofte i sammenheng, som for eksempel i de ulike handlingsplanene på feltet. En grunn til dette er at de tre fenomenene befinner seg i krysningspunktet mellom likestilling, kjønnsbasert vold og integreringspolitikk (Bråten og Elgvin 2014). I tillegg har begrepet æresrelatert vold blitt brukt i både forrige og nåværende handlingsplan om «vold utløst av familiens behov for å ivareta eller gjenopprette ære og anseelse». Det pekes på at slik vold ofte finner sted i familier med sterke kollektivistiske og patriarkalske verdier, samt at jenter er særlig utsatt fordi deres seksualitet er tett knyttet til familiens ære (Justis- og beredskapsdepartementet 2017; Kunnskapsdepartementet 2021).

Spørsmålet er dermed om man bør se dette som parallelle begreper, eller om negativ sosial kontroll kan ansees som et paraplybegrep som også inkluderer de tre andre. Dette varierer og er avhengig av definisjonen man bruker. Offentlige myndigheter bruker ofte disse begrepene til å beskrive ulike, men tilgrensende fenomener. Her forstås for eksempel tvangsekteskap og kjønnslemlestelse som egne – og relativt klart definerte – problemer, mens negativ sosial kontroll i større grad brukes til å omtale andre mer uklare og diffuse former for tvang og press.

Litteraturen på området ser i større grad tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og æresrelatert vold som en del av det større fenomenet negativ sosial kontroll. I praksis vil en som for eksempel utsettes for tvangsekteskap eller æresrelatert vold også utsettes for andre former for kontroll, og man kan derfor hevde at negativ sosial kontroll utgjør et spekter av ulike handlinger og alvorlighetsgrader. For eksempel hevder Lynggard (2010) at «tvangsekteskap og æresrelatert vold kan betraktes som ekstreme utslag av en sosial kontroll som utøves i noen autoritære familier». På samme måte mener Bråten og Elgvin (2014, s. 18) at tvangsekteskap kan forstås som «ekstremutgaven av å begrense unges frihet». Bredal (1998) skiller også mellom såkalte «selvgjorte» ekteskap som ett ytterpunkt og tvangsekteskap som et annet, der arrangerte ekteskap med ulik grad av medvirkning fra de unge befinner seg i midten.

Ut fra en definisjon om at man gjennom press, oppsyn, trusler, vold eller annet ønsker å få barn og unge til å følge familiens/gruppens normer og verdier, kan æresrelatert vold, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse tolkes som en del av negativ sosial kontroll. Alle disse fenomenene hviler på de samme formene for oppdragerstrategier (Bråten og Elgvin 2014). Vi forstår derfor negativ sosial kontroll som et paraplybegrep som kan ha svært mange forskjellige uttrykk, blant annet tvangsekteskap og kjønnslemlestelse.

2.3.2 Vold i nære relasjoner

På samme måte som med negativ sosial kontroll, finnes det også flere forståelser og definisjoner av vold i nære relasjoner. I handlingsplanen *Et liv uten vold (2014-2017)* ble vold i nære relasjoner definert som vold som utføres av nåværende eller tidligere partner, samt eldre som utsettes for vold fra partner, barn, barnebarn eller andre nære familie-medlemmer. I handlingsplanen ble det videre skilt mellom episodisk vold (som finner

sted som relativt isolerte hendelser) og gjentakende/kontrollerende vold. Videre ble både vold og overgrep mot barn, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse nevnt som eksempler på vold i nære relasjoner, men dette ble plassert i egne strategier og handlingsplaner (Justis- og beredskapsdepartementet 2013).

Straffeloven har derimot en litt bredere definisjon som også inkluderer vold utført av partners barn, slektninger i rett oppadstigende linje, noen i husstanden eller noen i ens omsorg. Formene for vold som omfattes er «gjentatte eller alvorlige trusler, tvang, frihetsberøvelse, vold eller andre krenkelser» (§ 282).

En enda videre definisjon finnes i Nasjonalt kunnskapssenter for vold og traumatisk stress (NKVTS) sin veileder for helse- og omsorgstjenesten. Her inkluderes også storfamilie i nære relasjoner, og det vises til at volden kan være for eksempel fysisk, psykisk, seksuell, materiell, økonomisk, digital eller latent. I tillegg nevnes både negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse som eksempler på vold i nære relasjoner (NKVTS u.å.).

Ut ifra disse definisjonene, er det tydelig at det er et visst overlapp mellom vold i nære relasjoner og negativ sosial kontroll. Ifølge Bufdir (2020a) er både tvangsekteskap, kjønnslemlestelse, æresrelatert vold og noen former for negativ sosial kontroll former for vold. I tillegg viser flere studier at kontroll og vold ofte henger sammen, og at personer som utsettes for negativ sosial kontroll, også oftere enn andre utsettes for vold. For eksempel viser Hafstad og Augusti (2019) at ungdommer som rapporterer om mindre grad av frihet i sine valg og høy grad av kontroll fra foreldre også er mer utsatt for fysisk vold – av både mindre alvorlig og alvorlig art. Det samme har kommet frem i svenske undersøkelser (Jernbro og Janson 2017). Hafstad og Augusti konkluderer dermed med at «dette kan tyde på at disse barna vokser opp i familier med et kontrollerende og voldelig regime».

Imidlertid er ikke all vold i nære relasjoner former for negativ sosial kontroll. Det som skiller negativ sosial kontroll fra vold i nære relasjoner er hensikten bak kontrollen, nemlig å sikre at enkeltpersoner lever i tråd med familiens eller gruppens normer, samt at kontrollen er systematisk. Episodisk eller tilfeldig vold, for eksempel knyttet til rusmisbruk eller psykisk uhelse, vil derfor ikke dekkes av begrepet negativ sosial kontroll.

På den annen side er heller ikke all negativ sosial kontroll former for vold i nære relasjoner. Selv om mange av virkemidlene som brukes i negativ sosial kontroll – som tvang, press, frihetsberøvelse og lignende – kan regnes som vold i nære relasjoner, finnes det også mindre alvorlige former for negativ sosial kontroll som ikke kan regnes som vold. Ifølge WHO (2002, sitert i NKVTS u.å.) er vold «all forsettlig bruk av makt [...] som resulterer i eller har høy sannsynlighet for å resultere i død, fysiske og psykiske skader». Det å nekte barn og unge å delta i ulike skoleaktiviteter eller fritidsaktiviteter, kan sies å ikke alltid ha høy sannsynlighet for å føre til slik skade.

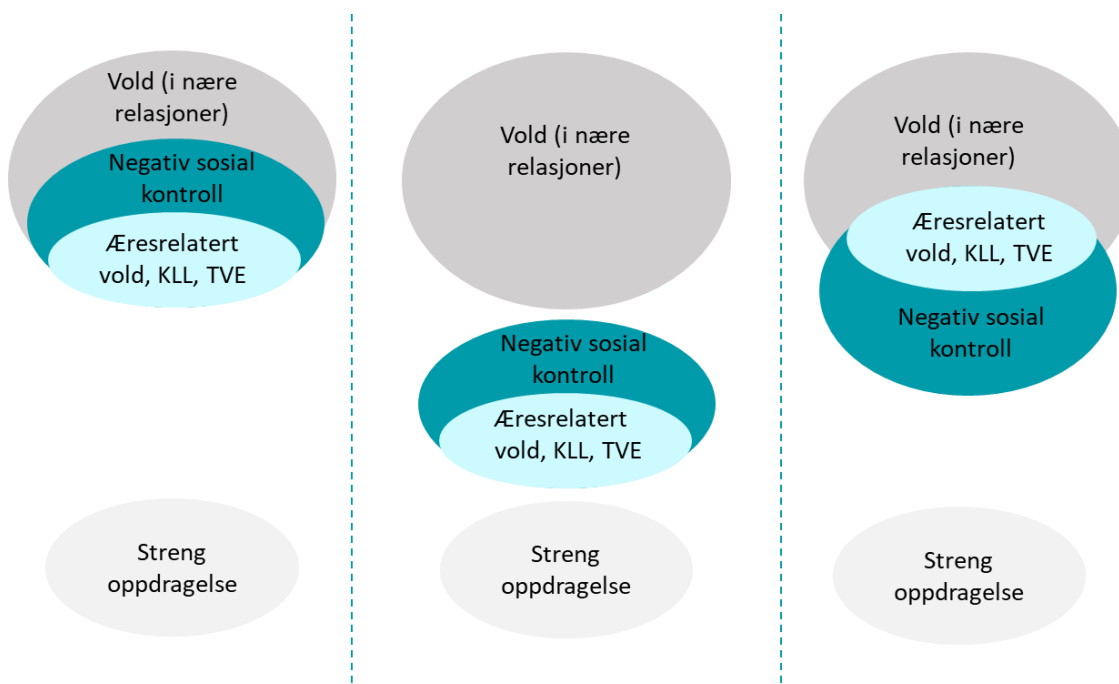
2.3.3 Fordeler og ulemper med en vid definisjon

Ifølge Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll, er sakene de jobber med ofte komplekse og «sammensatt av flere former for vold, som psykisk og fysisk vold, negativ sosial kontroll, frihetsberøvelse, økonomisk vold, materiell vold, seksuell vold m.m.» (Bufdir 2020a). Nettopp på grunn av denne kompleksiteten, kan det være utfordrende å tegne klare skillelinjer mellom de ulike fenomenene som er omtalt her, nemlig vold i nære relasjoner, æresrelatert vold, tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll.

Figur 2.1 illustrerer de ulike alternativene for hvordan man kan avgrense negativ sosial kontroll mot vold i nære relasjoner på den ene siden og det vi kan kalle for «streng oppdragelse» på den andre. Etersom negativ sosial kontroll omfatter handlinger av ulike alvorlighetsgrader er det også viktig å skille slik kontroll fra former for sosial kontroll i

oppdragelsen som ansees som vanlige og akseptable. Det er ulike fordeler og ulemper ved alle tre alternativene.

Figur 2.1 Avgrensning av negativ sosial kontroll

Note: KLL = kjønnslemlestelse, TVE = tvangsekteskap

I alle alternativene inkluderer vi æresrelatert vold, kjønnslemlestelse og tvangsekteskap som en del av negativ sosial kontroll. Videre avgrensner vi negativ sosial kontroll helt fra streng oppdragelse. Selv om streng oppdragelse kan oppleves negativt for den det gjelder, er dette verken ulovlig eller i strid med barn og unges rettigheter. Ved å inkludere sistnevnte som krav i vår definisjon av negativ sosial kontroll, etablerer vi en grense mellom negativ sosial kontroll og streng oppdragelse. Avgrensningen mot vold er imidlertid mer komplisert.

Det første alternative bygger på NKVTS' definisjon av vold i nære relasjoner, der negativ sosial kontroll anses som en underkategori av slik vold. Som vi har sett, kan voldsbegrepet innebære et vidt spekter av atferd og handlinger, og i mange tilfeller vil negativ sosial kontroll også være en form for vold i nære relasjoner. Likevel ser vi av figuren at dette alternativet etterlater et stort gap mellom vold/negativ sosial kontroll i den ene enden og streng oppdragelse i den andre. Ulempen ved en slik forståelse er at begrepet negativ sosial kontroll i mindre grad assosieres med mer moderate former for kontroll som ikke helt er alvorlige nok til å bli ansett som vold.

I alternativ to avgrensnes negativ sosial kontroll helt fra både vold og negativ sosial kontroll. Dette blir svært vanskelig i praksis, ettersom mye negativ sosial kontroll også kan regnes som vold i nære relasjoner. Hvis alt som kan kategoriseres som vold i nære relasjoner tas ut av kategorien negativ sosial kontroll, blir dette begrepet veldig smalt. I tillegg blir det vanskelig å identifisere de tilfellene av vold i nære relasjoner som utøves med hensikt om å kontrollere og å sørge for at barn og unge etterlever familiens normer og tradisjoner.

På grunn av svakhetene i de to første alternativene mener vi at det mest hensiktsmessige er å tenke på vold i nære relasjoner og negativ sosial kontroll som delvis overlappende, slik som i alternativ tre. Denne modellen åpner for at det finnes vold som også er negativ sosial kontroll, men samtidig finnes det også vold som *ikke* er det og det finnes negativ sosial kontroll som *ikke* kan kategoriseres som vold. Selv om et slikt overlapp kan føre

til noen misforståelser eller utfordringer knyttet til riktig begrepsbruk, mener vi at dette er det mest hensiktsmessige basert på definisjonene og forståelsene av vold og negativ sosial kontroll som allerede er etablert i lovverk og i hjelpeapparatet.

Samtidig innebærer dette en anerkjennelse av at en del negativ sosial kontroll, og alle former for æresrelatert vold, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse, er former for vold i nære relasjoner. Disse fenomenene har i flere år ofte blitt holdt utenfor norsk politikk for å motvirke vold i nære relasjoner, og i stedet blitt gjenstand for egne politiske satsninger og handlingsplaner. Ifølge Bredal (2007) kan dette føre til en uheldig kontrast mellom det hun omtaler som «kulturell minoritetsvold» og «individuell majoritetsvold», der negativ sosial kontroll sees som et resultat av kultur, mens vold i nære relasjoner sees som uforståelige uttrykk for psykisk uhelse eller problemer hos enkeltindivider. I realiteten er begge disse fenomenene et resultat av flere – både individuelle, strukturelle og kulturelle – faktorer, og et slikt skille fremstår som lite hensiktsmessig for å både kartlegge og motvirke denne typen handlinger.

Juridiske implikasjoner

Ved å bruke en relativt vid definisjon av negativ sosial kontroll som også inkluderer ulike former for vold, vil begrepet både omfatte handlinger som er ulovlige etter norsk lov og handlinger som ikke kan sies å være lovstridige. Begrepet negativ sosial kontroll brukes ikke i norsk lovgivning, men flere former for negativ sosial kontroll dekkes gjennom for eksempel ekteskapsloven, utlendingsloven, barneloven, barnevernloven, krisesenterloven og straffeloven (Tankesmien Agenda 2018).

For eksempel slår den norske ekteskapsloven fast at «Kvinner og menn har samme rett til fritt å velge ektefelle. Ekteskap skal inngås av egen fri vilje og med eget samtykke». Videre sier Straffeloven at man kan straffes for tvangsekteskap dersom man «ved vold, frihetsberøvelse, utilbørlig press eller annen rettsstridig atferd eller ved å true med slik atferd tvinger noen til å inngå ekteskap» (§ 253). Ifølge barneloven § 30a er heller ikke en avtale foreldre eller andre gjør om ekteskap på vegne av barnet bindende. Videre fastslår barnelovens § 31 barns rett til medbestemmelse i saker som angår dem. Barns rett til beskyttelse fastslås i barnevernsloven (§ 1-1).

Straffeloven inneholder også bestemmelser om kjønnslemlestelse (§ 284), barneekteskap (§ 262), mishandling i nære relasjoner (§ 282 og § 283), frihetsberøvelse og grov frihetsberøvelse (§ 254 og § 255), samt trusler og grove trusler (§ 263 og § 264) (Friberg og Bjørnset 2019; Nordisk Ministerråd 2020).

I tillegg til at enkelte former for negativ sosial kontroll er direkte straffbart etter straffeloven, er det også innført ulike lovendringer for å prøve å hindre og forebygge visse former for negativ sosial kontroll. For eksempel ble det innført endringer i Passloven og ID-kortloven i 2019 som skulle forhindre at barn ble etterlatt i utlandet og bistå barn i å returnere i Norge. Videre er det gjort endringer i Folketrygdloven slik at det nå er krav om bosetting og opphold i Norge for barn og ektefeller det mottas forsørgingstillegg for. Denne endringen er blant annet ment å begrense velferdsytelser til foreldre som sender barna sine til et land der de kan risikere å bli utsatt for tvang og omsorgssvikt (Nordisk Ministerråd 2020; Prop. 129 L (2018-2019)).

Straffeloven inneholder også bestemmelser for når handlinger begått i utlandet kan straffes i Norge. I prinsippet må handlingen være straffbar i både Norge og det aktuelle landet for at straffefølgelse i Norge kan skje. Barneekteskap og tvangsekteskap er imidlertid unntatt fra dette kravet. Vold i nære relasjoner er ikke underlagt et slik unntak (Nordisk Ministerråd 2020).

Norge er også underlagt internasjonal lov og konvensjoner som har relevans for dette området. Negativ sosial kontroll kan blant annet være i strid med FNs barnekonvensjons grunnleggende prinsipper, som barns rett til beskyttelse mot diskriminering (art. 2), barnets iboende rett til liv, overlevelse og oppvekst (art. 6), samt at barnets beste skal

være et grunnleggende hensyn (art. 3) og at barn har rett til å si sin mening i alt som vedrører det og at barnets meninger skal tillegges vekt (art. 12). Videre beskytter barnekonvensjonen mot alle former for fysisk eller psykisk vold (art. 19), og den fastslår at alle land som har underskrevet konvensjonen skal avskaffe tradisjonsbunden praksis som er skadelig for barns helse (art. 24(3)).

FNs barnerettskomité har sammen med FNs kvinnekomité utgitt en kommentar om å avskaffe såkalte «skadelige sedvaner»⁷ (Committee on the Elimination of Discrimination against Women & Committee on the Rights of the Child 2014). Dette inkluderer sedvaner og atferd basert på diskriminering på grunnlag av for eksempel kjønn eller alder og som ofte innebærer utøvelse av fysisk eller psykisk vold. Eksempler som nevnes er kjønnslemlestelse, barneekteskap, tvangsekteskap, polygami og æresrelatert vold (Jernbro og Landberg 2018).

I tillegg fastslår både FNs Internasjonale konvensjon om sivile og politiske rettigheter (art. 23.2) og FNs kvinnekonvensjon (art. 16) at ekteskap kun kan inngås frivillig og med begge parter samtykke. I Europarådets konvensjon om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære relasjoner (Istanbulkonvensjonen), forplikter partene seg til å «utrydde fordommer, skikker, tradisjoner og all annen praksis som bygger på en forestilling om at kvinner er underlegne eller på stereotype manns- og kvinneroller» (art. 12.1.). Videre fastslår konvensjonen at «partene skal sørge for at kultur, skikker, religion, tradisjon eller såkalt «ære» ikke blir sett på som å kunne legitimere voldshandlinger» (art. 12.5.).

Barn blir også beskyttet av de generelle menneskerettighetene gjennom konvensjoner som den Europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK). EMK nevner ikke barn eksplisitt som rettighetshavere, men det er vanlig å anta at barn og unge har de samme grunnleggende rettigheter som voksne. Likevel kan barns manglende modenhet spille en rolle for rekkevidden av disse rettighetene, hvor foreldres plikt til å ha omsorg for barn inntil de er 18 år medfører en viss begrensning på barns privatliv (Institutt for menneskerettigheter 2017, s. 18).

Det er viktig å påpeke at både FNs Barnekonvensjon og Den europeiske menneskerettighetskonvensjon er inkorporert i norsk lov og har forrang hvis de er i konflikt med norsk lov.

Kan vi snakke om grader av negativ sosial kontroll?

En vid definisjon av negativ sosial kontroll innebærer altså at begrepet vil omfatte et spekter av handlinger med ulike alvorlighetsgrad – fra det som grenser til streng oppdragelse til det som kan regnes som vold i nære relasjoner. Det er stor forskjell mellom det at ungdommer får noen restriksjoner på hvem de er sammen med på fritiden eller hvilke fritidsaktiviteter de kan delta i, og å begå straffbare handlinger som vold og frihetsberøvelse. Enkelte tidligere undersøkelser av vold og overgrep mot barn har skilt mellom ulike alvorlighetsgrader.

I sin kartlegging av omfang av vold og overgrep mot barn og unge i perioden 2007 – 2015, gjør for eksempel Mossige og Stefansen (2016) et skille mellom mild og grov vold. Mild vold regnes som vold som vanligvis ikke medfører (fysiske) skader, mens grov vold har større potensial for fysiske skader. Selv om forskerne peker på at det ikke er uproblematisk gjøre et slikt skille, mener de likevel at det kan være hensiktsmessig i denne type undersøkelser.

Samme skille brukes av Hafstad og Augusti (2019). I deres undersøkelse skiller de mellom alvorlig fysisk vold som «å bli sparket, slått med en hard gjenstand eller banket

⁷ På engelsk «harmful practices».

opp» og mindre alvorlig fysisk vold som «lugging, klyping eller klaps med flat hånd». Ved å gjøre et slikt skille finner de blant annet ut at alvorlig vold starter ved lavere alder enn mindre alvorlig vold. De finner også at enkelte risikofaktorer som dårlig økonomi, foreldres vansker med rus, psykisk sykdom og kriminalitet, samt foreldrenes innvandringsbakgrunn er sterkere forbundet med alvorlig vold enn med mindre alvorlig vold.

Å gjøre et slikt skille blir imidlertid mer komplisert når vi også inkluderer alle de andre virkemidlene som tas i bruk i negativ sosial kontroll – ikke bare fysisk vold. Overvåking, psykisk vold, trusler og manipulasjon er mye vanskeligere å dele opp i alvorlighetsgrad, og ulike personer kan også reagere svært forskjellig på tilsvarende handlinger. Dette reiser spørsmål om man skal skille mellom alvorlighetsgraden i handlingen i seg selv, eller om man også skal ta hensyn til den subjektive opplevelsen og effektene det har for den som utsettes for den.

I tillegg viser mye av den eksisterende forskningen at barn som lever med negativ sosial kontroll ofte utsettes for flere typer kontroll, overgrep eller mishandling. Dette fører igjen til et spørsmål om det er mulig å se på alvorlighetsgraden i *hver* handling isolert sett, eller om det er nødvendig å se på *totaliteten* av det en person utsettes for – altså det totale kontrollregimet.

Alvorlighetsgrad må også sees i sammenheng med andre relevante faktorer, som for eksempel alder. De fleste undersøkelsene som er gjort av negativ sosial kontroll er gjennomført blant unge og unge voksne. Det er imidlertid få undersøkelser som ser variasjoner i negativ sosial kontroll i sammenheng med den utsattes alder og hvordan skillet mellom akseptable og uakseptable former foreldrerestriksjoner og kontroll endrer seg etter hvert som de unge blir eldre (Smette, Hyggen og Bredal 2021). Hva som ansees som alvorlig negativ sosial kontroll knyttet til for eksempel kjærestereelasjoner vil være svært forskjellig for en på 14 år og en på 20 år.

Det å skille mellom ulike grader av negativ sosial kontroll kan på mange måter være hensiktsmessig. Det kan for eksempel være nyttig for hjelpeapparatet å kunne skille mellom alvorlig og mindre alvorlig – samt straffbar og ikke straffbar – kontroll, og tilpasse hjelpen som gis deretter. Det er imidlertid metodisk vanskelig å gjøre et slikt skille i en omfangsundersøkelse. Selv om man i en omfangsundersøkelse vil kunne avdekke hvor mange som for eksempel har opplevd eller frykter klart alvorlige og straffbare handlinger som tvangsekteskap eller fysisk vold, er det vanskeligere å avdekke alvorlighetsgraden til andre former for negativ sosial kontroll, som press, trusler og kontroll knyttet til vennskap eller parforhold. Her er det nødvendig å se på helheten i en persons situasjon, inkludert deres subjektive opplevelse og mestringsstrategier, som bedre kan gjøres gjennom kvalitative metoder. Vi vil diskutere dette nærmere i kapittel 4.

3 Omfanget av negativ sosial kontroll

Det er gjort få undersøkelser av *omfanget* av negativ sosial kontroll. Mye av forskningen på dette området har vært basert på kvalitative metoder og et begrenset utvalg informanter – det gjelder både i Norge og andre land. Dette kan delvis skyldes metodiske utfordringer med å gjennomføre undersøkelser med et tilstrekkelig antall respondenter til å kunne kartlegge et relativt begrenset fenomen. I tillegg er det få undersøkelser som eksplisitt undersøker «negativ sosial kontroll» ettersom dette er et nytt begrep i politisk sammenheng, og et begrep som kan være utfordrende å operasjonalisere.

Ettersom det i flere år har eksistert egne handlingsplaner mot både tvangsekteskap og kjønnslemlestelse i Norge, har det blitt gjort flere studier av disse fenomenene (bl.a. Bredal 1998, 2006, 2011; Lidén og Bentzen 2008; Bentzen 2010, Elgvin og Grødem 2011). Etter at først «alvorlige begrensninger av unges frihet» og deretter «negativ sosial kontroll» ble en del av handlingsplanene på feltet, har det imidlertid blitt gjennomført flere undersøkelser som eksplisitt har dette som tema.

I dette kapitlet går vi gjennom tidligere omfangsundersøkelser om negativ sosial kontroll som har blitt gjennomført i Norge. Vi presenterer hovedfunnene i disse undersøkelsene for å besvare spørsmålet om hva vi vet om omfanget av negativ sosial kontroll. Vi gir også en kort presentasjon av omfangsundersøkelser som har blitt gjennomført i Sverige og Danmark, samt hovedfunn fra disse. Det er altså omfanget som er i fokus, og vi vil derfor basere oss på tilgjengelige kvantitative data og omfangsundersøkelser.⁸ Vi supplerer imidlertid med noen funn fra kvalitative undersøkelser og tidligere kunnskapsoppsummeringer der disse gir en større forståelse av hvilke former for kontroll som er mest utbredt, hvem som er særlig sårbare og hva som kjennetegnet de som utøver negativ sosial kontroll.

I tråd med vår ganske vide definisjon av negativ sosial kontroll, som vi diskuterte i forrige kapittel, inkluderer denne gjennomgangen negativ sosial kontroll av ulike alvorlighetsgrader – inkludert vold, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse.

3.1 Hvilke kilder sier noe om omfanget av negativ sosial kontroll?

3.1.1 Opptellinger foretatt av offentlige instanser

Det finnes en del offentlige hjelpetjenester som behandler saker om personer som utsettes for ulike former for negativ sosial kontroll, særlig barn og unge. Det varierer imidlertid hvorvidt disse tjenestene rapporterer antall saker på en måte som gjøre det mulig å skille ut antallet saker som kan kobles direkte til negativ sosial kontroll. Et eksempel er barnevernet, som har en del saker som omhandler negativ sosial kontroll, men som ikke rapporterer på en måte der dette blir skilt ut som en egen kategori.⁹

Det finnes likevel noen opptellinger av saker fra offentlige myndigheter som kan være relevante å se på i denne sammenhengen. Dette gjelder særlig tall fra integreringsrådgiver- og minoritetsrådgiverordningene til Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi), samt rapporteringer fra Kompetanseteamet mot tvangsekteskap,

⁸ Det har tidligere blitt gjennomført flere kunnskapsoppsummeringer på feltet som inneholder både kvantitative og kvalitative studier, for eksempel Lynggard (2010) og Bråten og Elgvin (2014). Også Friberg og Bjørnset (2019) gir en kortfattet oppsummering av tidligere forskning på feltet.

⁹ For mer informasjon om Barnevernets arbeid med unge utsatt for vold og sterk kontroll, se Bredal og Melby 2018.

kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll. Selv om opptellingene ikke er omfangsundersøkelser, og kun viser hvor mange saker de enkelte tjenestene jobber med, er tallgrunnlaget interessant og en viktig del av det vi vet om omfanget av negativ sosial kontroll.

Minoritetsrådgivere rapporterer *antall saker* der de har gitt råd og veiledning per år, og sakene kategoriseres etter hva som er hovedbekymring i den enkelte saken. Negativ sosial kontroll er den store samlebetegnelsen som omfatter flest saker. De resterende kategoriene er alle tematisk svært tett knyttet til eller delvis overlappende med negativ sosial kontroll. Andre kategorier er trusler eller vold, frykt for eller gjennomført tvangsekteskap, frykt for eller gjennomført kjønnslemlestelse og frykt for å bli eller faktisk blitt etterlatt i utlandet.

Integreringsrådgivere gir i likhet med minoritetsrådgiverne tall for *antall saker* de har veiledet i, og sakene blir registrert i de samme kategoriene. I tillegg registrerer de «andre familierelaterte saker», som inneholder saker som ligger utenfor integreringsrådgiverens mandat, men er nært relatert til dette.

Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll utarbeider hvert år statistikk over *antall saker de arbeider med*, blant annet fordelt på hovedbekymring i sakene. Kategoriene ligner i stor grad de som brukes av minoritets- og integreringsrådgiverne, men de inkluderer også kategoriene frykt for/mistanke om/gjennomført barneekteskap, tvunget til å forbli i ekteskapet og ekstrem kontroll.

Tabell 3.1 Registrerte saker om negativ sosial kontroll hos offentlige aktører

Offentlig instans	Indikatorer for negativ sosial kontroll	Informanter	Metode
Integreringsrådgivere	Negativ sosial kontroll, trusler eller vold, frykt for/gjennomført tvangsekteskap, frykt for/ gjennomført kjønnslemlestelse og frykt for/faktisk bli etterlatt i utlandet, andre familierelaterte saker.	Norske statsborgere som oppsøker utenriktjenestene i de respektive landene, samt offentlige tjenester*	Registrering av antall saker, fordelt på hovedbekymring
Minoritetsrådgivere	Negativ sosial kontroll, trusler eller vold, frykt for/ gjennomført tvangsekteskap, frykt for/gjennomført kjønnslemlestelse og frykt for/ faktisk bli etterlatt i utlandet.	Elever på ungdoms- og videregående skoler, samt offentlige tjenester*	Registrering av antall saker, fordelt på hovedbekymring
Kompetanseteam mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll	Negativ sosial kontroll, trusler eller vold, frykt for/mistanke om/ gjennomført tvangsekteskap, frykt for/mistanke om/gjennomført barneekteskap, frykt for/mistanke om/ gjennomført kjønnslemlestelse, frykt for/mistanke om/faktisk ufrivillig opphold i utlandet, tvunget til å forbli i ekteskapet, ekstrem kontroll	Personer som oppsøker kompetanseteamet / blir henvist av andre instanser	Registrering av antall saker fordelt på hovedbekymring

*Dette kan være skole, barnevern eller andre tjenester som møter barn, unge og voksne som er utsatt for negativ sosial kontroll eller tilgrensende problematikk.

Ifølge rapporteringen for minoritets- og integreringsrådgiverne arbeid i 2020, ga minoritetsrådgiverne råd og veiledning i 723 saker, noe som utgjør en økning på 33 prosent fra 2019.¹⁰ Et stort flertall av sakene (69 prosent) handler om negativ sosial kontroll, mens

¹⁰ En del av denne økningen kan skyldes en økning i antall minoritetsrådgivere (IMDi 2021)

svært få saker omhandler tvangsekteskap og kjønnslemlestelse. Økningen fra 2019 til 2020 inkluderer i hovedsak saker som omhandler negativ sosial kontroll, og saker der jenter/kvinner er utsatt. Det fremkommer ikke av tallgrunnlaget hva sakene som kategoriseres som negativ sosial kontroll går ut på eller hvilke former for negativ sosial kontroll de omfatter. Imidlertid nevner IMDi rapport kontroll knyttet til venner, fritidsaktiviteter, kjærestereelasjoner og valg av utdanning/yrke som områder der unge opplever negativ sosial kontroll (IMDi 2021a).

Når det gjelder antall saker integreringsrådgiverne har jobbet med, har dette derimot holdt seg relativt stabilt fra 2019 til 2020. I 2020 ga de råd og veiledning i 250 saker hvorav rundt halvparten dreide seg om personer etterlatt i utlandet. Også her er det flest saker der jenter får bistand (IMDi 2021a).

Tallene som blir rapportert av hjelpetjenester gir som sagt ikke en oversikt over det faktiske omfanget av negativ sosial kontroll i samfunnet – kun hvor mange som har fått hjelp og veiledning av de aktuelle tjenestene. Vi kan lese av tallene at et svært lite antall saker omfatter de mer alvorlige formene for negativ sosial kontroll, som tvangsekteskap og kjønnslemlestelse, mens noen flere omhandler det å bli etterlatt i utlandet. Selv om dette kan tyde på at det generelt er få tilfeller av tvangsekteskap og kjønnslemlestelse blant unge i dag, kan det også tenkes at de som opplever de sterkeste formene for kontroll og undertrykkelse – herunder tvangsekteskap og kjønnslemlestelse – også er de som i minst grad oppsøker hjelpetjenester som minoritetsrådgivere.

Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll jobbet i 2020 med 649 saker, noe som er det nest høyeste antallet årlige saker teamet har hatt. Det høyeste antallet var 669 saker i 2019 (Bufdir 2021b). Dette tallet kan overlappe noe med antallet saker minoritetsrådgiverne har jobbet med, ettersom minoritetsrådgivere i enkelte saker henvender seg til Kompetanseteamet for veiledning og råd. Mellom 2015-2019 var det en økning i antall saker på 68 prosent, men denne økningen antas å komme av at Kompetanseteamet har blitt mer kjent og brukt av hjelpeapparatet.

Tabell 3.2 Antall saker rapportert fra minoritetsrådgivere, integreringsrådgivere og Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll i 2020, fordelt på hovedbetyrning.

Instans	Antall saker, total	Negativ sosial kontroll	Trusler/vold	Tvangsekteskap*	Kjønnslemlestelse**	Etterlatt i utlandet***
Minoritetsrådgivere	723 100 %	497 69 %	121 17 %	41 6 %	9 1 %	54 8 %
Integreringsrådgivere	250 100 %	13 5 %	26 10 %	23 9 %	0 0 %	134 54 %
Kompetanseteamet	649 100 %	97 15 %	206 32 %	127 ¹¹ 20 %	20 3 %	121 19 %

*Inkluderer både frykt for, mistanke om og gjennomført tvangsekteskap

**Inkluderer både frykt for, mistanke om og gjennomført kjønnslemlestelse

***Inkluderer både frykt for, mistanke om og å faktisk bli etterlatt i utlandet

I tillegg til de ovennevnte opptellingene fører også Bufdir statistikk over bruken av kritesentre og hvilke voldserfaringer beboerne på kritesentrene har. Her dekkes flere former for vold, blant annet fysisk, psykisk, materiell, økonomisk og seksuell vold, i tillegg til to former for vold som er direkte relevant for temaet negativ sosial kontroll, nemlig tvangsekteskap og æresrelatert vold. Statistikken viser at prosentandelen av beboere

¹¹ Dersom man også inkluderer saker registrert som frykt for eller mistanke om barneekteskap, blir det totale antallet 145 saker (22 %).

som har opplevd disse formene for vold er relativt liten og har holdt seg noenlunde stabil de siste årene. I perioden 2014-2019 har andelen som har opplevd tvangsekteskap variert mellom 1 og 3 prosent, mens andelen som har opplevd æresrelatert vold har variert mellom 5 og 7 prosent (Bufdir 2020b). Det er imidlertid viktig å påpeke at negativ sosial kontroll også kan utøves gjennom de andre formene for voldserfaring som nevnes i statistikken, og at den totale andelen beboere som har opplevd negativ sosial kontroll dermed kan være høyere.

Til slutt vil vi trekke frem at IMDi har inkludert spørsmål om kontroll og press i sin brukerundersøkelse blant deltakere i introduksjonsprogrammet for flyktninger. I 2021 ble denne undersøkelsen besvart av 2 739 deltakere (IMDi 2021b). Nær ni av ti (87 prosent) var i alderen 18-45 år. Litt over halvparten av de som besvarte undersøkelsen var kvinner (55 prosent). De fikk tre spørsmål som går under temaet «negative opplevelser». Det første spørsmålet var om de opplever å bli hindret fra å delta i introduksjonsprogrammet av noen de kjenner; om de opplever å bli utsatt for press til å gjøre ting de ikke vil i introduksjonsprogrammet; og om de opplever å bli dårlig behandlet i programtiden av noen de kjenner. På alle de tre svarene var det én av tjue (5 prosent) som svarte «ja, alltid» eller «ofte». De som hadde svart dette på det siste spørsmålet, fikk videre et oppfølgingsspørsmål om hvem som behandler vedkommende dårlig. Én av tre svarte programrådgiver (35 prosent), mens én av fire (25 prosent) svarte andre deltakere eller elever. Siden dette er et oppfølgingsspørsmål, var det svært få som besvarte disse spørsmålene.¹²

3.1.2 Omfangsundersøkelser

Som nevnt har det vært gjennomført relativt få omfangsundersøkelser av negativ sosial kontroll i Norge. Omfangsundersøkelsene som er gjennomført er i hovedsak basert på enten saker i hjelpeapparatet eller på større, representative spørreundersøkelser blant barn og unge.

Undersøkelser basert på saker i hjelpeapparatet

I 1998 kom den første norske forskningsrapporten om arrangerte ekteskap og tvangsekteskap, skrevet av Anja Bredal (Bredal 1998). Dette var også den første omfangsundersøkelsen av tvangsekteskap og var basert på antall saker i hjelpeapparatet. En lignende undersøkelse som også baserte seg på saker i hjelpeapparatet ble gjennomført av Bredal og Skjerven i 2007. Bredal har videre publisert flere rapporter og undersøkelser av ulike temaer innen tvangsekteskap, kontroll og vold, men disse er i hovedsak kvalitative studier og evalueringer av tidligere handlingsplaner på feltet (for eksempel Bredal 2006, 2011, 2012, Bredal og Lidén 2015).

På samme måte har det også blitt gjort omfangsundersøkelser av kjønnslemlestelse basert på saker i hjelpeapparatet. Å kartlegge det faktiske omfanget av kjønnslemlestelse er vanskelig både fordi praksisen er forbudt ved lov og fordi det er noe privat og intimt som mange utsatte ikke ønsker å snakke om (Bentzen 2010). Lidén og Bentzen (2008) gjennomførte en kartleggingsundersøkelse av saker i hjelpeapparatet i 2006 og 2007, der de kartla saker gjennom barnevernet og et strategisk utvalg av helsestasjoner, barnehager og relevante avdelinger ved sykehus.

I 2019 gjennomførte Oslo Economics en kartlegging av barn og unge som etterlates i utlandet mot sin vilje. Denne undersøkelsen kombinerte en undersøkelse blant kommuner om hvor mange slike saker de kjente til med en statistisk analyse av SSBs befolkningsstatistikk. På denne måten ønsket forfatterne å komme med et sannsynlig anslag på omfanget av fenomenet.

¹² 42 personer svarte «programrådgiver, og 30 personer svarte «andre deltakere / elever».

Felles for denne typen undersøkelser er at man kun kartlegger *kjente* saker, noe som innebærer at det potensielt kan være høye mørketall.

Undersøkelser basert på spørreundersøkelser blant barn og unge

De siste årene har det blitt gjennomført noen rene omfangsundersøkelser av ulike former for negativ sosial kontroll basert på data fra større kvantitative spørreundersøkelser.

Fafo har blant annet utarbeidet flere rapporter på bakgrunn av egne, kvantitative undersøkelser. Blant annet har Kavli (2007) undersøkt livet etter skoletid blant barn og unge i Oslo som har bakgrunn fra Somalia, Pakistan og Norge. Denne undersøkelsen var basert på Fafos familieundersøkelse og elevundersøkelse, samt noe kvalitative data. Videre gjennomførte Fafo en egen spørreundersøkelse om familiepraksis og likestilling i innvandrede familier i 2009 (Kavli og Nadim 2009). Data fra denne undersøkelsen ble i kombinasjon med data fra SSBs leveårsundersøkelse blant innvandrere deretter brukt til å måle omfanget av tvangsekteskap i 2011 (Elgvin og Grødem 2011).

En annen sentral undersøkelse er UEVO-undersøkelsen («*Ungdoms erfaringer med vold og overgrep*») som ble gjennomført i 2018/2019 i regi av Nasjonalt kunnskapssenter for vold og traumatisk stress (NKVTS). Denne inkluderte spørsmål om ungdommers opplevelser av sosial kontroll fra foreldre, blant annet i forbindelse med fritidsaktiviteter, kjæresteforhold og kontroll via mobiltelefon og sosiale medier (Hafstad og Augusti 2019).

En relativt ny omfangsundersøkelse er Friberg og Bjørnsets (2019) undersøkelse av holdninger til kjønn, seksualitet og relasjoner i innvandrede familier og omfanget av sosial kontroll og foreldrerestriksjoner. Denne studien baserte seg på en spørreundersøkelse blant elever i VG1 ved skoler i Oslo, Akershus og Drammen.¹³ I undersøkelsen spurte de både om de unges oppfatninger om foreldrenes holdninger til kjønn og seksualitet, samt hvorvidt de opplevde ulike sosiale restriksjoner.

Den siste omfangsundersøkelsen vi vil trekke frem her, er en ny undersøkelse av foreldre-restriksjoner blant minoritetsungdom (Smette, Hyggen og Bredal 2021). Denne er basert på data fra Ung i Oslo-undersøkelsen i 2018, som er en selvrapporteringsstudie blant elever i Oslo i alderen 13-18 år. Undersøkelsen kartla foreldrerestriksjoner knyttet til deltakelse i ulike aktiviteter i skolesammenheng samt relasjoner til jevnaldrende på fritiden.

Spørsmål om negativ sosial kontroll har også i de siste par årene blitt innlemmet i undersøkelser som primært har et annet tematisk fokus. I den pågående ungdomsdata-undersøkelsen 2020-2022 er spørsmål om negativ sosial kontroll innlemmet i to tilleggsmoduler (NOVA 2020). Det har hittil vært få kommuner og fylkeskommuner som har valgt å ta inn disse modulene, og tallene blir derfor begrenset til å omfatte elever i videregående skole i noen få kommuner. Resultatene blir dermed ikke nasjonalt representative, men kan likevel gi en indikasjon på hvordan et utvalg ungdommer fra noen områder i Norge opplever kontroll og restriksjoner i hverdagen. I tillegg til dette har også IMDi introdusert noen spørsmål knyttet til kontroll i brukerundersøkelsen blant deltakere i introduksjonsprogrammet (IMDi 2021b).

3.2 Hvor mange opplever negativ sosial kontroll?

Generelt viser norske omfangsundersøkelser at de aller fleste barn og unge, også de med innvandrerbakgrunn, i stor grad får ta egne beslutninger angående egne liv. Selv om mange er oppvokst i grupper og familier med konservative holdninger, er det relativt sjelden at dette uttrykkes gjennom svært strenge restriksjoner eller negativ sosial kontroll

¹³ Undersøkelsen ble gjennomført som en del av forskningsprosjektet *Children of Immigrants Longitudinal Study in Norway (CILS-NOR)*, støttet av Norges Forskningsråd.

(Friberg og Bjørnset 2019). Det er et lite mindretall av barn og unge i Norge som opplever ulike grader av negativ sosial kontroll rundt for eksempel fritidsaktiviteter, venner og romantiske forhold (Hafstad og Augusti 2019).

3.2.1 Hvilke livsområder kontrolleres?

Norske omfangsundersøkelser av negativ sosial kontroll har særlig fokusert på restriksjoner knyttet til fritidsaktiviteter, omgang med venner på fritiden og kjærestereelasjoner. I tillegg har Hafstad og Augusti (2019) undersøkt kontroll av barn og unges rom, vesker/sekker samt aktivitet på mobil og nett. Undersøkelsene har ofte begrenset seg til enkelte livsområder og former for kontroll, og få undersøker negativ sosial kontroll i sin helhet.

Friberg og Bjørnset (2019) viser at de aller fleste ungdommene oppgir at de får lov til å være sammen med venner på fritiden og at foreldrene aksepterer at de omgås ungdom av motsatt kjønn. Kun et mindretall svarer at dette ikke er tilfellet: For eksempel svarer i underkant av to av ti med pakistansk og somalisk bakgrunn at de sjelden får lov til å være sammen med venner. Blant respondenter med bakgrunn fra Sri Lanka gjelder dette kun én av ti. Ungdommer med norsk bakgrunn opplever i liten grad tilsvarende begrensninger, og her er andelen på under 5 prosent. På spørsmål om foreldrene ikke vil at de skal være sammen med noen av det motsatte kjønn på fritiden, var det en høyere andel av jenter med pakistansk (29 prosent), somalisk (23 prosent) og srilankisk (20 prosent) bakgrunn som svarte at dette stemte. En del gutter fra disse landene svarte også at dette stemte, men andelen ligger jevnt noe lavere.

I likhet med Friberg og Bjørnset (2019) fant også Hafstad og Augusti (2019) at en stor majoritet av ungdommer mellom 12-16 år får bestemme selv når det kommer til fritidsaktiviteter og omgang med venner. Imidlertid var det også her et mindretall som har svart at de i stor grad opplever restriksjoner fra foreldrene. For eksempel svarer 7 prosent at de må ha med seg foreldre eller eldre søsken på fritidsaktiviteter. Videre svarer 3 prosent at de i liten grad får være sammen med venner på fritiden og samme andel svarer at de ikke selv får velge fritidsinteresser.

Når det gjelder det å være sammen med venner av motsatt kjønn, viser Smette, Hyggen og Bredal (2021) at flere unge med minoritetsbakgrunn enn unge med majoritetsbakgrunn opplever restriksjoner. Videre viser undersøkelsen at det er relativt store kjønnsforskjeller blant unge med minoritetsbakgrunn, og at disse forskjellene øker med alderen. På spørsmål om de får lov til å overnatte på steder med både gutter og jenter uten at foreldre er til stede, svarer ca. halvparten av guttene og 70 prosent av jentene at de ikke får lov til dette i starten av tenårene. I slutten av tenårene er andelen bare ca. 20 prosent blant gutter, mens mer enn halvparten av jentene opplever restriksjoner. Forskjellen er dermed større mellom gutter i starten og i slutten av tenårene enn den er blant jenter, og en stor andel jenter med minoritetsbakgrunn opplever restriksjoner selv om de nærmer seg eller har nådd myndighetsalder.

Overnatting er noe som også fremkommer som problematisk for foreldre i Fafos familieundersøkelse (Kavli 2007). Her undersøkes holdninger til skolerelaterte fritidsaktiviteter blant norske, pakistanske og somaliske foreldre. Selv om tre av fire pakistanske og somaliske foreldre ønsker at barna skal delta i skolerelaterte fritidsaktiviteter, er en del foreldre særlig skeptiske til aktiviteter som innebærer overnatting, som for eksempel leirskole. 14 prosent av pakistanske foreldre og 22 prosent av somaliske foreldre ønsker ikke at barna skal delta på leirskole i skolens regi. Her er det også relativt store forskjeller mellom gutter og jenter. 78 prosent av foreldrene som svarte på vegne av en sønn mente at han kunne være med på alle skolerelaterte aktiviteter, mens 63 prosent svarte det samme på vegne av en datter.

Smette, Hyggen og Bredal (2021) finner også at det er en viss forskjell mellom unge med majoritets- og minoritetsbakgrunn når det kommer til deltakelse i aktiviteter i skolens regi. De har undersøkt hvorvidt jenter og gutter med henholdsvis minoritets- og majoritets-

bakgrunn får lov til å være med på leirskole med overnatting, skoleball, sex- og samlivsundervisning og svømming når jenter og gutter bader sammen. Svært få unge med majoritetsbakgrunn opplever å ikke få lov til disse aktivitetene, og det er tilnærmet ingen forskjell mellom kjønnene. Det er også svært få unge med minoritetsbakgrunn som opplever begrensninger på skolebaserte aktiviteter, men de opplever noe mer restriksjoner enn de med majoritetsbakgrunn. Forskjellen mellom majoritets- og minoritets elever er størst når det kommer til deltakelse i sex- og samlivsundervisning. Her opplever mellom 40 prosent (8. trinn) og 10 prosent (VG3) av elever med minoritetsbakgrunn begrensninger, mens det samme gjelder i underkant av 10 prosent (8. trinn) og rundt 3 prosent (VG3) blant majoritets elever.

Hafstad og Augusti (2019) viser at andelen blant alle ungdommer mellom 12 og 16 år som ikke får velge selv om de vil ha kjæreste er 7 prosent. Her er forskjellen i restriksjoner mellom unge med norskfødte foreldre og unge med foreldre født i utlandet særlig stor. Mens én av fire jenter med minst én forelder født utenfor Europa rapporterer at de ikke selv får velge om de skal ha kjæreste, rapporterer mindre enn én av 20 jenter med begge foreldre født i Norge eller Norden det samme. Basert på ungdoms vurderinger av foreldrenes holdninger, finner også Friberg og Bjørnset (2019) at foreldre med bakgrunn fra land i det globale sør, som Pakistan, Somalia og Sri Lanka, har langt mer konservative holdninger til det å ha kjæreste og/eller sex før ekteskap enn den øvrige befolkningen. Videre finner også Smette, Hyggen og Bredal (2021) at kjønnsforskjellene knyttet til hvorvidt unge selv får velge om de vil ha kjæreste øker med alderen. Andelen jenter som ikke selv får velge holder seg relativt stabil gjennom ungdomsskolen og videregående, men flere gutter får velge selv etter hvert som de blir eldre.

I Hafstad og Augusti (2019) bekrefter videre en del ungdommer at noen hjemme sjekker mobil, PC, sekk/veske eller rommet mot ungdommenes vilje (16 prosent), og at noen hjemme følger med på hva de foretar seg eller hvem de møter på nett og sosiale medier (14 prosent). Dette viser at ungdom opplever slik overvåkning og kontroll langt oftere enn kontroll på andre livsområder. Når det gjelder kontroll av eiendeler og overvåkning av internettaktivitet og sosiale medier, ser man lite forskjeller mellom grupper – både mellom kjønnene og mellom foreldrenes fødeland (Hafstad og Augusti 2019).

Tvangsekteskap

Som tidligere nevnt har mye av forskningen i Norge koblet til negativ sosial kontroll fokusert på tvangsekteskap. Mye av forskningen har vært kvalitative studier, men det har også blitt foretatt enkelte omfangsundersøkelser. Det er imidlertid svært vanskelig å avdekke det eksakte omfanget av tvangsekteskap ettersom det ofte finnes gråsoner mellom hva som kan ansees som *arrangerte* ekteskap – som er tillatt – og ekteskap gjennomført ved *tvang* – som er ulovlig (Kavli og Nadim 2009; Aarset, Gotehus og Tveito 2020). Grensene mellom hva som ansees som involvering, press og tvang er uklare, og kan også være vanskelige å skille for dem det gjelder (Bredal 2006). Flere av undersøkelsene på dette området omhandler derfor foreldrenes involvering i valget av partner, eller i hvilken grad den som har giftet seg opplevde selvbestemmelse og autonomi i prosessen.

Ifølge Fafos familieundersøkelse er det svært store forskjeller i graden av familieinvolvering mellom ulike innvandrergupper. Tilnærmet alle med norsk bakgrunn traff valget om hvem de skal gifte seg med selv. Det samme gjelder over 70 prosent av innvandrere fra Vietnam av begge kjønn, samt innvandrede menn fra Iran. I tillegg svarer over 20 prosent i disse gruppene at de selv tok beslutningen, men lyttet til hva foreldrene mente. Dette vil si at totalt over 90 prosent i disse gruppene i større eller mindre grad tok beslutningen selv. Blant menn fra Iran tok 51 prosent beslutningen helt selv, mens 40 prosent tok beslutningen selv, men lyttet til hva foreldrene mente. Blant kvinner fra Iran og Irak er graden av selvbestemmelse mindre. Totalt 84 prosent av kvinner fra Iran og

71 prosent av kvinner fra Irak tok til en viss grad beslutningen om hvem de skulle gifte seg med selv.

Derimot opplever 75 prosent av menn og 81 prosent av kvinner som selv har innvandret fra Pakistan at det er foreldrene som bestemmer, og av disse har 26 prosent av menn og 36 prosent av kvinner heller ikke blitt lyttet til av foreldrene. Tilsvarende andel blant norskfødte med pakistanske foreldre er 27 prosent blant menn og 42 prosent blant kvinner, hvorav 13 prosent av menn og 11 av kvinner ikke har blitt lyttet til (Kavli og Nadim 2009).

SSBs levekårsundersøkelser blant innvandrerbefolkningen har inneholdt spørsmål om foreldres involvering i ekteskap og valg av partner. I *SSBs levekårsundersøkelse blant unge med innvandrerbakgrunn* i 2006 ble de gifte og forlovede respondentene spurt om i hvor stor grad de selv hadde innflytelse på beslutningen om å gifte/forlove seg, samt på valget av ektefelle/forlovede. Undersøkelsen ble gjennomført blant unge mellom 16 og 25 år med bakgrunn fra Pakistan, Tyrkia og Vietnam. Ettersom personene i utvalget var relativt unge, var det kun en mindre andel som var gift eller forlovet. Flertallet av både gifte og forlovede svarer at de har hatt svært stor eller stor innflytelse på beslutningen om å gifte/forlove seg (78 prosent av gifte og 66,6 prosent av forlovede) og på valget av ektefelle (76 prosent av gifte og 70 prosent av forlovede). Andelen som oppgir å ha hatt liten eller svært liten innflytelse på beslutningen ligger på mellom 2 og 4 prosent. Imidlertid er det en stor andel av de spurte som ikke ønsker å svare på spørsmålene (mellom syv og 20 prosent). Generelt er det personer med bakgrunn fra Tyrkia og Pakistan som oppgir lavest grad av innflytelse, mens personer med bakgrunn fra Vietnam i stor grad har hatt innflytelse over eget giftemål/forlovelse og partner (Elgvin og Grødem 2011).¹⁴

I den så langt siste levekårsundersøkelsen blant innvandrere, *Levekår blant norskfødte med innvandrerforeldre i Norge*, i 2016, undersøkte SSB foreldrenes involvering blant gifte eller forlovede *norskfødte* med foreldre fra Tyrkia, Pakistan og Vietnam.¹⁵ De fant at nesten én av fem med bakgrunn fra Pakistan opplevde at foreldrene hadde svært stor eller ganske stor innflytelse på valget om å gifte seg og/eller valg av partner. Dette er i svært liten grad tilfellet for norskfødte med bakgrunn fra Tyrkia og Vietnam (Dalgard 2018). Disse funnene stemmer derfor relativt godt med funnene i levekårsundersøkelsen fra 2006, men på grunn av annerledes spørsmålsformulering er det vanskelig å sammenligne resultatene.

Det er viktig å understreke at tallene fra de ovennevnte undersøkelsene kun viser graden av foreldres og/eller respondentens egen innflytelse på beslutninger knyttet til giftemål og partnervalg, og ikke hvorvidt det har foregått tvang eller press. I tillegg til disse undersøkelsene finnes det opptellinger fra IMDi's minoritetsrådgivere og Kompetansteamet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll av antall saker de har jobbet med knyttet til tvangsekteskap. I 2020 jobbet minoritetsrådgiverne med 36 saker som omhandlet frykt for tvangsekteskap, og kun 5 saker som omhandlet gjennomført tvangsekteskap (IMDi 2021a). Kompetansteamet jobbet på sin side med 127 saker som omhandlet tvangsekteskap, hvorav 68 handlet om mistanke om gjennomført tvangsekteskap, 51 handlet om frykt for tvangsekteskap og 8 handlet om gjennomført tvangsekteskap. Videre omhandlet et lite mindretall av sakene barneekteskap (Bufdir 2021b).

¹⁴ For en sammenligning av spørsmålsformuleringer og resultater i Fafos familieundersøkelse og SSBs levekårsundersøkelse blant unge med innvandrere, se Elgvin og Grødem 2011, s. 37-38.

¹⁵ Levekårsundersøkelsen for norskfødte blant innvandrerforeldre 2016 omfattet også personer med bakgrunn fra Sri Lanka. Det var imidlertid for få gifte/forlovede blant denne gruppen, så tallene kunne ikke frigis.

Kjønnslemlestelse

Kjønnslemlestelse virker å være svært lite utbredt i Norge, selv om det kan være saker som ikke oppfanges av hjelpeapparatet og dermed et visst mørketall.

I forbindelse med kjønnslemlestelse har mye av fokuset vært på innvandrere med bakgrunn fra Somalia, ettersom dette er en relativt utbredt praksis og tradisjon der. Imidlertid finner flere undersøkelser at det har skjedd en holdningsendring i det somaliske miljøet i Norge og at de fleste somaliske innvandrere har gått bort fra denne skikken etter at de har innvandret til Norge (Friberg og Bjørnset 2019).

Dette inntrykket bekreftes av Hafstad og Augusti (2019). I UEVO-undersøkelsen ble jenter med bakgrunn fra kulturer der kvinnelig omskjæring er en tradisjon spurt om hvorvidt kvinnelig omskjæring var en del av deres foreldres kultur. De som svarte ja på dette ble deretter spurt om de selv hadde blitt omskåret. Undersøkelsen viser at kjønnslemlestelse er svært sjelden – av totalt 4594 jenter som deltok i undersøkelsen mente kun 24 at kvinnelig omskjæring var en del av deres foreldres kultur, mens 374 svarte at de var usikre på dette. Kun et svært lite antall svarte at de selv hadde blitt omskåret.¹⁶

Når det gjelder saker i hjelpeapparatet, oppgir minoritetsrådgiverne at de i 2020 jobbet med åtte saker som omhandlet gjennomført kjønnslemlestelse og ingen saker om frykt for kjønnslemlestelse. Av disse åtte sakene omhandlet alle unntatt én, kvinner med bakgrunn fra Somalia (IMDi 2021a). Av disse 8 sakene omhandlet alle unntatt én kvinner med bakgrunn fra Somalia (IMDi 2021a). Kompetanseteamet behandlet på sin side 20 saker om kjønnslemlestelse, hvorav alle handlet om frykt for kjønnslemlestelse (Bufdir 2021b).

Også undersøkelser foretatt ved Ullevål sykehus på bakgrunn av bekymringsmeldinger fra barnehager, skoler og hjelpeapparat viser at svært få jenter faktisk er omskåret. Av disse later det også til at de fleste ble omskåret før de innvandret til Norge (Lien 2017 og Gjellan & Helljesen 2014, referert i Friberg og Bjørnset 2019). I motsetning til tvangsekteskap og ufrivillig opphold i utlandet, kommer det også få henvendelser fra unge selv om at de er bekymret for å bli utsatt for kjønnslemlestelse (Bentzen 2010).

Ufrivillige opphold i utlandet

Det at barn blir etterlatt eller sendt til foreldres opprinnelsesland har lenge blitt sett i sammenheng med tvangsekteskap. De senere årene har det imidlertid kommet en økende forståelse av at tvangsekteskap kun er en av flere grunner til at foreldre velger å sende barna til utlandet eller å etterlate dem i utlandet i forbindelse med for eksempel en ferie. Andre grunner kan være å hindre at barna blir «for norske», å fjerne barna fra ungdomsproblemer, rus eller kriminalitet, eller at de ønsker at barna skal få en annen skolegang enn i Norge, for eksempel ved Koranskoler. De siste årene har ufrivillige utenlandsopphold dermed fått økende oppmerksomhet i både politikk og undersøkelser knyttet til negativ sosial kontroll og æresrelatert vold (Lidén, Bredal og Reisel 2014; Oslo Economics 2019).

I 2019 gjennomførte Oslo Economics den første systematiske undersøkelsen av omfanget av barn etterlatt i utlandet, basert på antall saker kommunene har hatt. De fant at 25 prosent av alle kommuner oppgir å ha hatt saker om etterlatte barn i perioden 2016-2018. Andelen blir 30 prosent dersom man inkluderer kommuner som har hatt en mistanke om slike saker. 12 prosent av kommunene oppgir å ha avverget saker som med stor sannsynlighet ville ført til etterlatte barn. Kommunene som har hatt slike saker representerer alle landsdeler og har i gjennomsnitt større befolkning (både totalt og med innvandrerbakgrunn) enn øvrige kommuner (Oslo Economics 2019).

¹⁶ Av personvern hensyn kan ikke det eksakte tallet oppgis (Hafstad og August 2019, s. 138).

De kommunene som har rapportert et anslag på antall saker oppgir totalt 415 etterlatte barn. De fleste barna som etterlates er mellom 4 og 13 år, men det er små forskjeller knyttet til alder. Det er videre en liten overvekt av saker som omhandler jenter. Årsakene til utreise er blant annet en reaksjon på involvering fra barnevernet, å hindre at barna blir «for norske» eller å styrke religiøs/kulturell identitet. Det kan også være for å få barna ut av kriminelle miljøer og/eller rus, for å hindre seksuell utprøving eller for å arrangere et ekteskap/finne en fremtidig partner. Årsakene kan variere noe etter kjønn, hvor kjønnslemlestelse og æresrelatert vold oftere er en bekymring i saker som omhandler jenter, mens saker som omhandler gutter oftere innebærer å få en ungdom ut av et belastende miljø preget av kriminalitet og/eller rus. For de som kommer hjem igjen til Norge varer utenlandsoppholdet mellom 3 og 12 måneder.

Basert på kommunenes egne anslag og rapporteringer, samt befolkningsdata fra SSB, anslår Oslo Economics et totalomfang på i overkant av 700 etterlatte barn mellom 2016-2018, men med et usikkerhetsspenn på ca. 600-1400. Imidlertid kan ikke alle disse sakene sees som eksempler på negativ sosial kontroll. I Oslo Economics' definisjon av etterlatte barn og unge legger de til grunn at utenlandsoppholdet er imot barnets vilje og at foreldre eller andre omsorgspersoner ikke kan eller unnlater å ivareta nødvendig omsorg. Dette inkluderer både tilfeller der barnet utsettes for f.eks. tvangsekteskap, kjønnslemlestelse eller andre former for negativ sosial kontroll og tilfeller der utenlandsoppholdet for eksempel er et resultat av barnevernets involvering. Sistnevnte faller i seg selv ikke inn under vår definisjon av negativ sosial kontroll.

Når det gjelder opptellinger fra offentlige instanser, jobber både minoritetsrådgivere, integreringsrådgivere og Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll med denne tematikken. I 2020 behandlet minoritetsrådgiverne 32 saker som omhandlet frykt for å bli etterlatt i utlandet og 22 saker om personer som hadde blitt etterlatt i utlandet. IMDi integreringsrådgivere, som blant annet jobber med å bistå unge som har blitt etterlatt i utlandet, hadde totalt 134 slike saker i 2020 (IMDi 2021a). Kompetanseteamet hadde til sammen 60 saker som omhandlet ufrivillig opphold i utlandet (Bufdir 2021b). I tillegg jobbet Kompetanseteamet med 22 saker om mistanke om ufrivillig opphold i utlandet og 39 saker om frykt for ufrivillig opphold i utlandet (Bufdir 2020a).

Selv om det finnes en del usikkerheter knyttet til tallmaterialet, og det kan forekomme mørketall, gir både ulike omfangsundersøkelser og opptellinger fra offentlige myndigheter et inntrykk av at ufrivillige opphold i utlandet forekommer i større grad enn både tvangsekteskap og kjønnslemlestelse. Det er derfor ikke overraskende at denne tematikken har fått større oppmerksomhet de siste årene.

3.2.2 Omfang av negativ sosial kontroll i Sverige og Danmark

Sverige var tidligst ute blant de nordiske landene med å kartlegge ungdom med innvandrerbakgrunns erfaringer med foreldrerestriksjoner (Smette, Hyggen og Bredal 2021). Der har det vært et fokus på det de omtaler som «æresrelatert vold og undertrykkelse» siden starten av 2000-tallet, og det har blitt gjennomført flere større spørreundersøkelser blant ungdom for å kartlegge dette. I Danmark – i likhet med Norge – har derimot mye av forskningen fokusert på tvang og frivillighet når det gjelder partnervalg. I tillegg hadde Danmark et tidlig fokus på barn som sendes på lengre opphold i utlandet (Lynggard 2010).

Svenske undersøkelser

I Sverige fikk æresrelatert vold og undertrykkelse mye fokus etter drapene på tre unge kvinner med utenlandsk opprinnelse mellom 1996 og 2002. Gjenopprettelse av familiens ære var motivet bak alle de tre drapene. Generelt har fokuset primært vært på jenter og kvinners opplevelser av æresrelaterte restriksjoner og straff, mens gutter og menn har

havnet mer i bakgrunnen. De siste ti årene har imidlertid gutter og menn også fått økende oppmerksomhet, særlig i forbindelse med deres doble rolle som både offer og utøver av sosial kontroll (Rexvid og Schlytter 2012). Begrepet «negativ sosial kontroll» brukes ikke i Sverige, som i stedet bruker «æresrelatert vold og undertrykkelse».

En av de første undersøkelsene av omfanget av negativ sosial kontroll i Sverige ble foretatt av Socialstyrelsen i 2007. Undersøkelsen kartla forekomsten av æresrelatert vold og hat mot ungdommer fra nære slektninger. Undersøkelsen fokuserte på foreldrenes styring av de unges liv og inkluderte spørsmål om begrensninger av fritidsaktiviteter, vennskaps- og kjærlighetsrelasjoner, seksualitet og fremtidsplaner. Ære ble definert med utgangspunkt i de unges frihet til å velge hvem de ville leve sammen med, og ble operasjonalisert som at unge opplevde begrensninger i valg av livspartner. I tillegg kartla undersøkelsen de unges erfaringer med hat, vold og annen krenkende behandling.

Undersøkelsen fant at om lag 5 prosent av jentene og 3 prosent av guttene levde i det forskerne omtaler som en «æreskontekst». Med dette menes at ungdommene er blitt utsatt for press fra foreldrene eller andre voksne i familien på grunn av sin livsstil. Av disse har ca. 60 prosent av jenter og 50 prosent av gutter i denne sammenhengen også blitt utsatt for krenkelser, trusler eller vold. I kontrollgruppen (de som ikke levde i en æreskontekst), var andelen henholdsvis 25 og 10 prosent.

I denne undersøkelsen kom det også frem at overraskende mange gutter ble utsatt for krenkende behandling, trusler og/eller vold, samt var urolige for at foreldrene eller andre voksne i familien skulle bestemme hvem de kunne gifte seg med eller leve sammen med som voksne. Videre var dette også en bekymring som fantes blant unge med etnisk svensk bakgrunn. Forskerne bak studien mener derfor at æresrelatert vold ikke bør sees som noe som kun rammer unge jenter og kvinner med minoritetsbakgrunn (Lynggaard 2010).

Fokuset på begrensninger med tanke på seksualitet og kjærlighetsrelasjoner på den ene siden og opplevelser av vold, hat og krenkelser på den annen er gjennomgående i en del av de svenske omfangsundersøkelsene. For eksempel undersøker Baianstovu m.fl. (2019) to former for det de omtaler som «æresrelatert vold og undertrykkelse», nemlig kontroll basert på uskyldsnormer (kontroll av seksualitet) og kontroll basert på voldsnormer. Ved å inkludere kontroll basert på voldsnormer inkluderes også former for kontroll som gutter utsettes for i større grad. Denne undersøkelsen ble gjennomført blant elever i 9. klasse i Gøteborg, Malmø og Stockholm. Resultatet viser at mellom 7 og 9 prosent av ungdommer lever med æresnormer knyttet til vold, mens mellom 10 og 20 prosent lever med æresnormer knyttet til uskyld.

Jernbro og Landberg (2018) undersøker på sin side *sammenhengen* mellom det å ikke få bestemme over eget liv og opplevelser vold og krenkelser. For å operasjonalisere det å ikke få bestemme over eget liv, tar de utgangspunkt i spørsmålene brukt i Socialstyrelsen (2007) som omhandler klær/utseende, venner, fritidsaktiviteter, utdanning, religion, politikk/ideologi, fremtidig ektefelle/partner. Deretter sammenlignes svarene fra barn og unge med to foreldre født i Norden med svarene fra barn og unge med en eller begge foreldre født utenfor Norden. På alle indikatorene har barn og unge med foreldre født utenfor Norden mindre valgfrihet. De indikatorene der forskjellen er størst er valg av religion og valg av fremtidig ektefelle/partner.

Her ser det ut til å være en klar sammenheng mellom å ikke få velge fremtidig ektefelle/partner og ulike former for barnemishandling. De som har svart at de ikke selv får velge fremtidig partner blir også i større grad utsatt for fysisk og psykisk mishandling, forsettelse, vold mellom foreldre og seksuelle overgrep. Et interessant funn er at andelen som blir utsatt for kun én av disse typene barnemishandling er ganske lik blant de som får og de som ikke får velge fremtidig partner (henholdsvis 21 og 25 prosent). Andelen som blir utsatt for to eller flere typer barnemishandling er imidlertid mye større blant de som ikke selv får velge partner (59 prosent) enn blant de som selv får velge (16 prosent).

En annen undersøkelse ser på hvor mange som opplever ulike nivåer av det forfatterne kaller «æresrelaterte normer og begrensninger» (Schlytter et al. 2009). Her finner de blant annet at hele 23 prosent av jenter i 9. klasse i Stockholm har foreldre som forventer at de skal være jomfru ved inngåelse av ekteskap og ikke tillater dem å ha kjæreste. Andelen som lever med både kontroll av seksualitet og begrensninger når det kommer til skole- eller fritidsaktiviteter er 11 prosent. 7 prosent blir i tillegg til slike begrensninger utsatt for krenkende behandling, hat eller vold. Undersøkelsen fant videre at 4 prosent av gutter levde i en såkalt «æresrelatert kontekst» og at 3 prosent i tillegg opplever krenkelser, hat og vold. Undersøkelsens funn stemmer dermed relativt godt med andre undersøkelser når det kommer til andelen som opplever sterk kontroll, litt flere enn 5 prosent blant jenter og litt i underkant av 5 prosent blant gutter. Det er imidlertid interessant at nesten én av fire jenter opplever noe mildere former for begrensninger og forventninger knyttet til kjønn og seksualitet.

I tillegg til de ovennevnte undersøkelsene som har målt omfanget av negativ sosial kontroll (eller «æresrelatert vold og undertrykkelse») mer generelt, finnes det også enkelte studier som har undersøkt mer konkrete temaer som også inngår i paraplybegrepet negativ sosial kontroll. For eksempel undersøkte Undomsstyrelsen i 2009 situasjonen for barn og unge i hele befolkningen med tanke på arrangerte og ufrivillige ekteskap. Her fant de at rundt 70 000 ungdommer i Sverige risikerer å bli gift mot sin vilje. Ca. 4 prosent av gutter og 7 prosent av jenter har begrenset mulighet til å velge selv om de skal gifte seg og med hvem (Ungdomsstyrelsen 2009).

Ghadimi (2019) har undersøkt elever i 9. klasses vennerelasjoner. Studien viser at de fleste elevene har flere venner som de omgås med på flere typer arenaer, herunder at de besøker hverandre hjemme. Når det gjelder foreldrerestriksjoner, ser man en tendens til at foreldrene er strengere overfor døtre og når det gjelder omgang med venner av motsatt kjønn. Dette forsterkes hvis foreldrene har innvandringsbakgrunn og særlig hvis barna er født utenfor Sverige. Hvis ingen av disse faktorene gjelder (dvs. gutter med foreldre uten innvandringsbakgrunn og omgang med andre gutter), er det om lag 5 prosent som noen ganger eller ofte møter restriksjoner fra foreldrene. Hvis alle faktorene gjelder (jenter med innvandringsbakgrunn som er sammen med gutter), er det 50-75 prosent som møter restriksjoner, avhengig av omgangsform (besøk eller ikke). I en regresjonsanalyse vises det at foreldrenes religiøsitet har om lag like sterk betydning for deres holdninger til døtrenes omgang med venner som hvorvidt foreldrene er født utenfor Sverige.

Danske omfangsundersøkelser

I Danmark har det blitt gjennomført relativt få store, kvantitative omfangsundersøkelser av negativ sosial kontroll. Danmark har imidlertid siden 2012 årlig gjennomført det såkalte Integrationsbarometeret, som blant annet består av en spørreundersøkelse blant innvandrere og etterkommere med ikke-vestlig opprinnelse mellom 19 og 29 år. Her inngår det blant annet spørsmål om selvbestemmelse i valg av kjæreste eller ektefelle, utdanning og venner. Hvert år gjennomføres en medborgerskapsundersøkelse der de ulike integrasjonsmålene og indikatorene i Integrationsbarometeret blir målt. I Integrationsbarometeret fra 2021 fremkommer det at 16 prosent av målgruppen opplever at familien begrenser deres valg av kjæreste eller ektefelle og 5 prosent opplever begrensninger i valg av utdanning og venner. 3 prosent støtter ikke opp om likestilling mellom kjønnene (Integrationsbarometeret 2021).

I 2011 ble undersøkelsen *Ung i 2011 – Nydanske unges opplevelse af social kontrol, frihed og grænser (2011)* gjennomført for å skaffe mer kunnskap om sosial kontroll og æresrelaterte konflikter blant såkalte «nydanske» unge i Danmark. Dette inkluderte både innvandrere og etterkommere etter innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn, og var den første systematiske undersøkelsen av omfanget av sosial kontroll i etniske minoritetsfamilier. Formålet var å avdekke i hvor stor grad og på hvilke områder nydanske unge

lever med forbud og restriksjoner som av hensyn til familiens ære eller tradisjoner begrenser de unges frihet (Als Research 2011).

Undersøkelsen fokuserer på tre områder av sosial kontroll:

- 1) Parforhold, seksualitet og kjønn
Inkludert innflytelse på valg av partner, kjønnslikestilling, frihet til å ha en kjæreste, betydningen av jomfrudom, seksuelle erfaringer etc.
- 2) Hverdag og livsstil
Inkludert valg av venner, frihet til å bestemme over eget utseende, deltakelse i fritidsaktiviteter og utdanning, valg av utdanning, religion og oppdragelse, frihet til å bestemme over egen hverdag etc.
- 3) Tvang, vold og overvåkning
Inkludert opplevelser av å få sjekket mobil, e-post, datamaskin og vesker, trusler om vold, press om å kontrollere andre, utsettelse for rykter, isolasjon, fysisk vold o.l.

Undersøkelsen viser at litt over 90 prosent av jenter og litt over 80 prosent av gutter med ikke-vestlig bakgrunn opplever en form for sosial kontroll når det kommer til parforhold, seksualitet og kjønn. For hverdag og livsstil er de tilsvarende tallene drøyt 20 prosent for begge kjønn, men noe høyere blant jenter. Når det kommer til opplevelser av tvang, vold og overvåkning har ca. 20 prosent av jenter og 26 prosent av gutter opplevd dette. I tillegg viser undersøkelsen at etterkommere etter innvandrere generelt opplever mer sosial kontroll enn innvandrere (særlig når det kommer til parforhold og seksualitet og trusler, vold og overvåkning). Dette er interessant, ettersom man i norske undersøkelser har funnet at norskfødte barn av innvandrere ofte opplever *mindre* negativ sosial kontroll enn barn og unge som selv har innvandret (se for eksempel Friberg og Bjørnset 2019).

Den andre store undersøkelsen av negativ sosial kontroll i Danmark, *Unge og opplevelser av negativ sosial kontroll*, ble gjennomført i 2018 som en del av den *Nasjonale handlingsplan om forebygging av æresrelaterede konflikter og negativ sosial kontroll* fra 2016 (Følner, Johansen og Hansen 2018). Undersøkelsen har som formål å finne ut hvor mange unge i Danmark som er underlagt æresrelaterede konflikter og negativ sosial kontroll, hvem som utsettes og utøver kontrollen, hva kontrollen omfatter og hvilke konflikter som er mest utbredt.

Undersøkelsen baserer seg på handlingsplanens definisjon av negativ sosial kontroll som «handlinger, styring, kontroll eller sanksjoner, der i væsentlig grad hæmmer eller begrænser den enkeltes livsudfoldelse, adfærd, valg og rettigheder». Videre måler undersøkelsen negativ sosial kontroll på samme områder som det danske Integrationsbarometeret, nemlig kontroll rundt parforhold, utdanning og venner, samt graden av støtte til likestilling mellom kjønn. I tillegg måler undersøkelsen graden av æresrelaterede konflikter, definert som «konflikter, der opstår inden for nære, familiære relationer, og hvor konflikten skyldes en opfattelse af, at familiens ære er blevet krænket».

Undersøkelsen viser at flere unge med ikke-vestlig enn med dansk/vestlig bakgrunn opplever negativ sosial kontroll.¹⁷ Resultatene deles opp i to aldersgrupper, 15-17 og 18-29 år. I den yngste aldersgruppen opplever 30 prosent av unge med ikke-vestlig opprinnelse begrensninger knyttet til valg av partner, 11 prosent opplever begrensninger i valg av utdanning og venner og 2 prosent sier de ikke støtter likestilling mellom kjønnene. Blant 18-29-åringene opplever 19 prosent av unge med ikke-vestlig bakgrunn begrenset selvbestemmelse i valg av partner, 8 prosent opplever begrensninger i valg

¹⁷ I Danmark brukes «ikke-vestlig» og «vestlig» som offisielle kategorier, blant annet av Danmarks Statistikk. Alle 28 EU-land samt Andorra, Island, Liechtenstein, Monaco, Norge, San Marino, Sveits, Vatikanstaten, Canada, USA, Australia og New Zealand regnes som vestlige land, mens øvrige land regnes som ikke-vestlige (Danmarks statistikk, u.å.)

av venner eller utdannelse og 3 prosent støtter ikke kjønnslikestilling.¹⁸ Dette er betydelig lavere tall enn i Als Research (2011), noe som kan skyldes at Følner, Johansen og Hansen (2018) baserer seg på en definisjon av negativ sosial kontroll som innebærer en noe høyere alvorlighetsgrad. Videre finner undersøkelsen at 25 prosent av kvinner og 28 prosent av menn med minoritetsbakgrunn opplever at hensynet til ære betyr «alt» eller «mye» for hva de kan foreta seg i hverdagen.

Undersøkelsen viser også at alder har en betydning for opplevelsen av sosial kontroll. Mens 37 prosent av kvinner og 24 prosent av menn i alderen 15-17 år med ikke-vestlig bakgrunn opplever begrensninger i valg av partner, synker disse tallene til 23 prosent av kvinner og 16 prosent av menn i alderen 18-29 år. For unge med vestlig bakgrunn ser man ikke en like stor endring. Her opplever 6 prosent av kvinner og 4 prosent av menn mellom 15-17 år begrensninger, mens 4 prosent av kvinner og 5 prosent av menn i alderen 18-29 år opplever det samme. Når det kommer til valg av utdannelse og venner, har alder stor betydning både blant unge med ikke-vestlig og vestlig bakgrunn.

3.3 Hvem blir utsatt for negativ sosial kontroll?

Flere av omfangsundersøkelsene vi har sett på, både fra Norge, Sverige og Danmark, har undersøkt ulike bakgrunnsvariabler for å se nærmere på omfanget av negativ sosial kontroll i ulike grupper. Likevel varierer det mellom undersøkelsen hvorvidt man har hatt mulighet til å undersøke statistisk hvilke faktorer som kan forklare variasjon i foreldre-restriksjoner og negativ sosial kontroll (Smette, Hyggen og Bredal 2021). Nedenfor oppsummerer vi funnene fra de ulike undersøkelsene for å se om det finnes noen grupper som i større grad enn andre opplever negativ sosial kontroll. Vi fokuserer på faktorer knyttet til den utsattes kjønn og foreldrenes landbakgrunn, innvandringsstatus og religion.

3.3.1 Kjønn

Flere av undersøkelsene vi har omtalt viser at det er – i visse tilfeller stor – variasjon mellom kjønnene når det kommer til opplevelse av negativ sosial kontroll. Dette gjelder særlig i enkelte minoritetsgrupper (Smette, Hyggen og Bredal 2021). Generelt ser vi også at både minoritetsrådgivere, integreringsrådgivere og Kompetanseteamet behandler flere saker som omhandler jenter enn gutter.

For eksempel er det tydelig at jenter ofte lever under strengere restriksjoner, særlig når det kommer til kjæresteforhold og venns-kapsrelasjoner med motsatt kjønn (Hafstad og Augusti 2019; Friberg og Bjørnset 2019; Smette, Hyggen og Bredal 2021). Jenter og kvinner ser også ut til å oppleve mer foreldreinvolvering og mindre autonomi i beslutninger rundt giftemål og valg av ektefelle (Kavli og Nadim 2009; Elgvin og Grødem 2011). Dette ser i stor grad ut til å komme av uskyldsnormer og konservative verdier knyttet til kjønn og seksualitet (Lynggard 2010).

Generelt viser det seg at jenter har rundt dobbelt så stor sannsynlighet som gutter for å oppleve foreldre-restriksjoner knyttet til samvær med venner og jevnaldrende på fritiden, og at slike restriksjoner er sterkt kjønnnet for minoritetsungdom, men i mindre grad kjønnnet blant majoritetsungdom (Smette, Hyggen og Bredal 2021). Videre ser det ut til at alder påvirker foreldre-restriksjoner ulikt for gutter og jenter. Gutter opplever i langt større grad færre restriksjoner når de blir eldre, mens dette ikke er tilfelle for jenter i like stor grad.

¹⁸ Blant unge med majoritetsbakgrunn er tallene for 15-17-åringer 5 prosent når det gjelder valg av partner og 6 prosent blant 18-29-åringer for valg av utdannelse eller venner, mens for 18-29-åringer er tallene 4 prosent når det gjelder valg av partner og 2 prosent for valg av utdannelse og venner. Ingen i noen av aldersgruppene oppgir at de ikke støtter likestilling mellom kjønnene.

Smette, Hyggen og Bredal (2021) undersøker endringer fra starten til slutten av tenårene, og Hafstad og Augusti (2019) inkluderer unge ned i 12 år i sitt datamateriale. Det ville imidlertid vært interessant å se utviklingen av foreldrerestriksjoner i et større aldersspenn – som også inkluderer yngre barn. Dette fordi det i kvalitative studier har kommet frem at restriksjoner – særlig for jenter – ofte først inntreffer eller tiltar i styrke når de unge kommer i puberteten (se for eksempel Bredal og Melby 2018).

Friberg og Bjørnset (2019) finner på sin side at gutter i litt større grad enn jenter opplever restriksjoner knyttet til det å være sammen med venner. I tillegg kan gutter være mer utsatt for kontroll og press når det kommer til å bidra til å forsørge familien. Mens jenter i større grad blir holdt hjemme, kan gutter i større grad bli tvunget til å jobbe (Bredal 2011).

Et område der det virker å være både lite kjønnsforskjell og lite forskjell basert på foreldrenes fødeland er ungdommers opplevelser av overvåking fra foreldrene, også på sosiale medier (Hafstad og Augusti 2019). Videre virker det som at det er relativt små kjønnsforskjeller knyttet til deltakelse i skolebaserte fritidsaktiviteter, med unntak av svømmeundervisning der gutter og jenter bader sammen, hvor betydelig flere minoritetsjenter enn minoritetsgutter ikke får lov til å delta (Smette, Hyggen og Bredal 2021).

I tillegg til at gutter og jenter kan oppleve ulike grader av kontroll og/eller kontroll på ulike områder, kan også konsekvensene av å gå imot eventuell kontroll eller restriksjoner arte seg forskjellig for gutter og jenter. I sine kvalitative intervjuer finner Friberg og Bjørnset (2019) at selv om begge kjønn kan leve under strenge regler, er konsekvensene av å bryte reglene langt mer alvorlige for jenter.

Ett område der ulike kilder viser litt forskjellige resultater er når det gjelder det å bli etterlatt i utlandet. Ifølge Oslo Economics (2019) er det små kjønnsforskjeller i kommunenes saker som omhandler etterlatte barn, men noen flere saker dreier seg om jenter enn gutter. Integreringsrådgiverne og Kompetanseteamet har også veiledet flere kvinner/jenter etterlatt i utlandet enn menn/gutter (IMDi 2021a; Bufdir 2020a). På den annen side hevder Bredal (2011, s. 108) at det å bli ufrivillig sendt til utlandet i større grad rammer gutter, og at dette brukes som en strategi for å «få skikk på» gutter med problematisk atferd. Dette kan være rusbruk, kriminalitet eller at de ifølge foreldrene har blitt «for norske».

En av årsakene til at ulike undersøkelser har ulike funn knyttet til gutters og menns utsatthet kan være at gutter og menn i mindre grad oppsøker eller blir fanget opp av hjelpeapparatet (Bufdir 2020a). I mange år har både forskning og politikk på området i stor grad fokusert på jenter og kvinners situasjon. Dette har igjen påvirket både den generelle forståelsen av fenomenet negativ sosial kontroll som noe som primært rammer jenter og kvinner, samt hvilke indikatorer man bruker for å oppdage tilfeller der slik kontroll finner sted. Inntrykket av at negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og lignende problemer er «jenteproblemer» kombinert med idealer om at menn skal være sterke og ha kontroll kan føre til at få menn oppsøker hjelp, og at hjelpeapparatet mangler en god nok forståelse av menns og gutters situasjon til å fange dem opp (Bredal 2011). Som Bredal (2011) påpeker:

Det er liten bevissthet om at gutter og unge menn kan være utsatt på samme måte som unge kvinner, og enda mindre kunnskap om at de kan være utsatt på andre måter.

De kjønnede aspektene ved negativ sosial kontroll betyr at det er et behov for å utvikle indikatorer og spørsmål som fanger opp både jenters og gutters opplevelser. I tillegg til mye av forskningen som gjøres med utgangspunkt i jenters situasjon, er det også nødvendig med undersøkelser som studerer gutters situasjon fra deres eget perspektiv (Schlytter et al. 2009; Lynggard 2010). Videre er det nødvendig å øke forståelsen og kunnskapen om gutter og menns doble rolle som både ofre for og utøvere av negativ sosial kontroll. Gutter og menn kan ofte måtte – frivillig eller ufrivillig – håndheve slike

streng restriksjoner og kontroll av kvinnelige familiemedlemmer (Bredal 2011; Bredal og Melby 2018).

Personer med en ikke-binær kjønnsidentitet eller en kjønnsidentitet som ikke samsvarer med biologisk kjønn er i liten grad kartlagt (Bredal, Eggebø og Eriksen 2020). Se mer om dette i seksjon 3.3.4 om seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.

3.3.2 Landbakgrunn, innvandrerstatus og botid

Flere av undersøkelsene har fokusert på spesifikke innvandrergrupper for å se om innvandrere fra enkelte land opplever mer eller mindre negativ sosial kontroll enn andre.

Både Friberg og Bjørnset (2019) og Hafstad og Augusti (2019) finner at foreldre med innvandrerbakgrunn praktiserer flere restriksjoner mot sine barn enn foreldre med bakgrunn fra Norge eller andre europeiske land. Dette gjelder for eksempel restriksjoner knyttet til fritidsaktiviteter, kjæreste- og vennsrelasjoner. Særlig trekkes innvandrere og etterkommere med bakgrunn fra Afrika, Midtøsten og det indiske subkontinent frem som særlig utsatt for negativ sosial kontroll (Hafstad og Augusti 2019; Eggebø, Stubberud og Karlstrøm 2018; Smette, Hyggen og Bredal 2021). Friberg og Bjørnset er mer spesifikke og finner at særlig foreldre født i Pakistan, Midtøsten og Nord-Afrika, Somalia, Sri Lanka og Sør- og Øst-Asia utøver slike former for kontroll.

Hvilke landbakgrunner som oftere er forbundet med negativ sosial kontroll enn andre, avhenger delvis av hvilken type kontroll det er snakk om. Som allerede nevnt er for eksempel kjønnglemløstelse klart mest utbredt blant innvandrere fra Somalia, mens innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre fra Pakistan virker å være særlig utsatt for tvangsekteskap og lite autonomi i beslutninger om giftermål (Kavli og Nadim 2009; Elgvin og Grødem 2011).

Når det gjelder samvær med jevnaldrende og venner, finner Smette, Hyggen og Bredal (2021) at unge med landbakgrunn fra Sri Lanka og Pakistan er særlig utsatt, mens Friberg og Bjørnset (2019) finner at særlig jenter med pakistansk bakgrunn opplever restriksjoner knyttet til det å være sammen med noen av de motsatte kjønn uten voksne til stede.

Når det gjelder ufrivillige opphold i utlandet, finner Oslo Economics (2019) at det er flest etterlatte barn med bakgrunn fra Somalia (13 prosent), Syria (8 prosent) og Polen (7 prosent). Forskerne finner sjeldnere tilfeller av etterlatte barn med bakgrunn fra Irak, Afghanistan og Pakistan. Imidlertid omhandler nesten 40 prosent av sakene barn med ukjent nasjonalitet og 22 prosent omhandler barn fra andre land, noe som viser at dette rammer barn fra mange ulike landbakgrunner. Det er også enkelte kombinasjoner av kjønn og landbakgrunn som har betydning for hvorfor barna blir etterlatt i utlandet. I intervjuene har forskerne fått innspill om at gutter oftere blir sendt til Somalia for «disiplinering», mens jenter sendes til Syria av æresrelaterte grunner. Dataene fra spørreundersøkelsen er imidlertid for begrensede til å kunne bekrefte eller avkrefte dette.

Selv om landbakgrunn nevnes som en av variablene med størst betydning i flere undersøkelser, må dette likevel tolkes forsiktig. Det kan være flere grunner til at enkelte landbakgrunner er fremtredende i statistikk over negativ sosial kontroll. For det første er statistikk og kvantitative undersøkelser avhengig av et visst antall svar for å kunne gi gode nok data. Dette fører til at flere kvantitative undersøkelser ikke har mulighet til å studere alle innvandrergrupper i Norge, men fokuserer på de største. Dette gjelder for eksempel Kavli og Nadims (2009) og SSBs (2006) undersøkelser av tvangsekteskap som fokuserte på personer med bakgrunn fra henholdsvis Norge, Pakistan, Vietnam, Iran og Irak, og Tyrkia, Pakistan og Vietnam. Det at de store innvandrergruppene blir undersøkt mer, kan også føre til at personer i disse gruppene fremstår som mer sårbare for negativ sosial kontroll enn andre. Smette, Hyggen og Bredal (2021) finner for eksempel i sine analyser at landbakgrunn har relativt liten forklaringskraft, men at

landbakgrunn spiller en større rolle for gutters utsatthet enn for jenters – der religion virker å være viktigere.

Det at noen landbakgrunner nevnes oftere enn andre trenger heller ikke bare skyldes kjennetegn ved landet eller kulturen disse personene kommer fra – det kan også skyldes kjennetegn ved de aktuelle innvandrergруппene i Norge. I tillegg til å ha ulik størrelse, har også ulike innvandrergруппer i gjennomsnitt ulik botid i Norge og ulike grunner til innvandring. Videre er det sosioøkonomiske forskjeller mellom innvandrergруппer avhengig av økonomiske forhold og utdanningssystemet i hjemlandet.

For eksempel viser flere undersøkelser at lengre botid i Norge (eller Sverige eller Danmark) fører til mindre grad av negativ sosial kontroll. Ifølge Friberg og Bjørnset (2019) er det imidlertid vanskelig å måle effekten av dette i praksis fordi det er få innvandrergруппer med lang botid, og ulike grupper har ofte ulik gjennomsnittlig botid. Derfor er det vanskelig å identifisere om effekten kommer av botid eller fødeland. I Norge har for eksempel en del innvandrere fra relativt liberale Vietnam lang botid i Norge, mens de med kortere botid i større grad kommer fra land i Afrika med mer konservative holdninger til kjønn og seksualitet. Dette kompliseres ytterligere av at flere innvandrere nå enn tidligere kommer som flykninger, i motsetning til for eksempel arbeidsinnvandrere, og dermed har et dårligere sosioøkonomisk utgangspunkt, i tillegg til eventuelle traumatiske erfaringer fra hjemlandet og migrasjonsprosessen. Det å fokusere for mye på kulturelle forklaringer og overse faktorer som sosioøkonomisk marginalisering, migrasjonsrelatert problematikk, psykiske helseplager og misbruk, kan derfor bidra til å reprodusere kulturelle generaliseringer og stereotypier (Baianstovu m.fl. 2019; Smette, Hyggen og Bredal 2021).

3.3.3 Religion og religiøsitet

En annen faktor som er delvis overlappende med landbakgrunn er religion. Både *hvilken* religion man tilhører (religion) og *hvor viktig* religion er for en selv eller ens foreldre (religiøsitet) kan påvirke holdninger knyttet til hvordan man bør leve og oppdra barn, og dermed også graden av negativ sosial kontroll. Ifølge Friberg og Bjørnset (2019) har både religion og religiøsitet en betydning. De som identifiserer seg som muslimer har de mest konservative holdningene til kjønn og seksualitet, men også andre religiøse grupper har mer konservative holdninger enn den øvrige befolkningen.

Smette, Hyggen og Bredal (2021) finner at religion i større grad spiller en rolle for jenters utsatthet, og at både muslimske og kristne jenter opplever flere restriksjoner knyttet til samvær med venner enn ikke-religiøse jenter. Når det gjelder deltakelse i skoleaktiviteter, spiller religion imidlertid en stor rolle for begge kjønn. Særlig unge med muslimsk trosretning opplever restriksjoner knyttet til for eksempel skoleturer, skoleball og sex- og samlivsundervisning. På den annen side finner Elgvin og Grødem (2011) at verken religion eller religiøsitet påvirker utsatthet for tvangsekteskap og graden av autonomi i partnervalg.

Selv om temaer som negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse ofte forbindes med ulike innvandrergруппer, kan religion også øke utsatthet blant majoritetsbefolkningen. Opplevelsen av å vokse opp i strenge religiøse miljøer og menigheter, samt utfordringer knyttet til å bryte ut av slike grupper, er blant annet beskrevet i Skoglund m.fl. (2008). Uformell sosial kontroll utøves i form av frykt for å miste nære relasjoner og nettverk, samt frykt for å miste Guds beskyttelse og dermed bli utsatt for sykdom, død eller andre katastrofer. Familie og menighet kan også kontrollere unge ved å prøve å begrense hvilken kontakt vedkommende har med andre utenfor menigheten, både i form av vennskaps- og kjærestereelasjoner (Skoglund m.fl. 2008).

3.3.4 Seksuell orientering og kjønnsidentitet

Få omfangsundersøkelser har sett på lhbtqi-personers utsatthet for negativ sosial kontroll. Eggebø, Stubberud og Karlstrøm (2018) har imidlertid undersøkt i hvilken grad skeive med innvandrerbakgrunn er åpne om deres seksualitet, samt deres psykiske helse og utsatthet for vold og overgrep. Undersøkelsen viser at over 80 prosent er åpne overfor sine nærmeste venner, mens litt over halvparten er åpne om egen seksualitet til nærmeste familie. Under halvparten er åpne for mer perifere kontakter og på arbeidsplassen/studiemiljøet. Hele 15 prosent forteller at de gjør noe daglig for å legge skjul på sin seksuelle orientering eller kjønnsidentitet. På spørsmål om de opplever miljøer i Norge med samme landbakgrunn som dem selv, svarer hele 31 prosent at de opplever disse miljøene som ekskluderende. De som finner slike miljøer ekskluderende kommer i stor grad fra land som ikke anerkjenner likekjønnspar juridisk eller politisk.

41 prosent av skeive med innvandrerbakgrunn oppgir å ha blitt utsatt for negative kommentarer eller handlinger, blikk eller andre reaksjoner fordi de holdt en person av samme kjønn i hånda. 20 prosent hadde i løpet av de siste 12 månedene opplevd trusler som var så alvorlige at de ble redd, 16 prosent hadde opplevd vold som ikke førte til merker eller synlig skade og 10 prosent hadde opplevd vold som førte til synlige merker eller skade. Undersøkelsen finner også at en relativt høy andel i denne gruppen er misfornøyde med livet, har psykiske helseplager og selvmordstanker og har forsøkt å ta sitt eget liv. Trans- og interkjønnpersoner ser også ut til å være særlig sårbare.

Selv om ikke denne undersøkelsen fokuserer eksplisitt på negativ sosial kontroll, er det sannsynlig at en del av denne gruppas utsatthet for vold og psykiske plager, samt frykt for å være åpen om egen seksualitet, kan stamme fra slik kontroll.

At lhbtqi-personer er særlig sårbare for negativ sosial kontroll har blant annet blitt påvist i undersøkelser i Danmark (Følner, Johansen og Hansen 2018) og Sverige (Baianstovu m.fl. 2019). I Følner, Johansen og Hansen (2018) kommer det frem at særlig unge med minoritetsbakgrunn opplever at familien ikke aksepterer skeive, at foreldrene mener det å ha skeive barn vil påvirke familiens ære og at dette forsterkes dersom man bor i områder med en stor andel innvandrere.

3.3.5 Hvem utøver negativ sosial kontroll?

Sannsynligheten for å bli utsatt for negativ sosial kontroll påvirkes både av kjennetegn ved den utsatte, som kjønn, alder og seksuell orientering, og kjennetegn ved de som utøver kontrollen, som landbakgrunn og religiøsitet. Likevel er det særlig viktig å se nærmere på de som utøver slik kontroll, ettersom det er her man kan sette inn innsats for å endre skadelige eller uakseptable atferdsmønstre.

Det er relativt stor enighet blant forskerne som har gjennomført omfangsundersøkelser om at kulturell orientering, landbakgrunn og religiøsitet er de faktorene som i størst grad påvirker sannsynligheten for å *utøve* negativ sosial kontroll (Friberg og Bjørnset 2019; Smette, Hyggen og Bredal 2021). Sosioøkonomisk status, målt som utdanningsnivå og grad av sysselsetting, virker også å ha en betydning (Elgvin og Grødem 2011). Denne blir imidlertid svært svak dersom man kontrollerer for landbakgrunn (Smette, Hyggen og Bredal 2021). Dette står til en viss grad i kontrast til funn fra svenske omfangsundersøkelser, der Puranen (2019) og Jernbro og Landberg (2018) finner at henholdsvis foreldres utdanningsnivå og økonomi har betydning. Sistnevnte finner også at misbruk av alkohol eller narkotika, psykiske problemer og kriminalitet hos foreldre korrelerer med mindre sannsynlighet for å få velge ektefelle eller partner selv.

Hvilke variabler som fremstår som viktigst er i stor grad avhengig av hvilke andre variabler det er kontrollert for, og hvordan dette har blitt gjort. Det kan også være metodisk vanskelig å skille mellom de ulike faktorene, særlig ettersom for eksempel landbakgrunn, religion og sosioøkonomisk status kan være tett forbundet. Følgelig kan

det være hensiktsmessig å se hen til kvalitative studier der *helheten* i foreldrenes situasjon fanges opp bedre. Både Friberg og Bjørnset (2019) og Smette og Rosten (2019) har gjennomført kvalitative intervjuer med foreldre for å få bedre innsikt i deres situasjon og tanker rundt oppdragelse.

Det å tilhøre en minoritet – særlig en stigmatisert minoritet – kan føre til et større behov for å beskytte egen kultur og tradisjoner, og å beskytte barna fra storsamfunnet (Lynggard 2010). Friberg og Bjørnset (2019) finner at integrasjon er en viktig strukturell faktor som kan bidra til å forklare utøvelse av negativ sosial kontroll. Lav integrasjon, i form av for eksempel mangel på sosialt nettverk, svak arbeidsmarkedstilknytning og lite systemkunnskap, kan føre til usikkerhet og skepsis i møte med samfunnet rundt. Følgelig mener de at botid er den faktoren som i størst grad fører til endring i en mer liberal retning.

Ifølge Baianstovu m.fl. (2019) fører mangelen på integrasjon til en form for «lukkethet» der man blir svært avhengig av andre innenfor samme minoritetsgruppe. En slik avhengighet kan gjøre det spesielt utfordrende å bryte med gjeldende normer. På denne måten kan minoritetsforeldre oppleve krysspress fra minoritets- og majoritetssamfunnet som er vanskelig å balansere (Smette og Rosten 2019). I tillegg opplever mange press og forventninger fra eventuell familie og slektninger i hjemlandet. Slik kan man også si at foreldrene utsettes for en form for negativ sosial kontroll. Bedre forståelse for hvilke mekanismer som ligger bak utøvelse av negativ sosial kontroll – og hvordan disse virker sammen – er viktig for å kunne forebygge og motvirke utøvelsen av slik kontroll.

3.4 Negativ sosial kontroll under koronapandemien

Som følge av koronapandemien og den påfølgende nedstengingen av samfunnet, har det å ikke få møte venner, å måtte holde seg hjemme og å ikke kunne delta i fritidsaktiviteter blitt en del av hverdagen for mange barn og unge. Selv om slike restriksjoner som følge av smitteverntiltak ikke kan regnes som negativ sosial kontroll, er det sannsynlig at det å tilbringe langt mer tid hjemme og å ha mindre kontakt med venner, skole og andre arenaer kan påvirke utbredelsen av negativ sosial kontroll.

Det har så langt ikke blitt gjennomført noen systematiske undersøkelser av hvordan koronapandemien og de påfølgende smittevernstiltakene har påvirket omfanget av negativ sosial kontroll. Imidlertid har Hafstad og Augusti (2020) undersøkt hvordan koronarestriksjoner har påvirket unges opplevelser av ensomhet, bekymringer og vold. Spørsmålene knyttet til konfliktnivå i familien var basert på UEVO-studien, og det er derfor mulig å undersøke endringer fra før til etter nedstengingen. Selv om rundt 20 prosent av de som har opplevd psykisk eller fysisk vold forteller at dette skjedde for første gang under nedstengingen, er det ikke uvanlig at førstegangserfaringer med vold skjer i denne alderen (12-16 år). Hafstad og Augusti konkluderer dermed med at nedstengingen i liten grad bidro til at flere opplevde psykisk eller fysisk vold i hjemmet. Likevel opplevde de som har vært utsatt for psykisk og fysisk vold et noe forhøyet konfliktnivå i familien under nedstengingen.

Denne undersøkelsen ser kun på erfaringer med psykisk og fysisk vold – ikke andre former for negativ sosial kontroll. Dersom man også inkluderer andre former for negativ sosial kontroll, kan bildet se annerledes ut. Tall fra IMDis minoritetsrådgivere tyder for eksempel på at pandemien kan ha ført til økt negativ sosial kontroll.

I 2020 hadde minoritetsrådgiverne totalt 723 saker, noe som representerte en økning på 33 prosent fra 2019. Denne økningen besto primært av saker som omhandlet negativ sosial kontroll. Antall saker som omhandler andre ting, som trusler, vold, tvangsekteskap eller kjønnslemlestelse, har ligget på samme nivå eller noe lavere sammenlignet med tidligere år.

Flere minoritetsrådgivere har under perioder med nedstengning av skoler fått henvendelser fra elever som forteller at den negative sosiale kontrollen de opplever hjemme har eskalert. Samtidig opplever minoritetsrådgiverne en nedgang av henvendelser – særlig fra «nye» barn og unge – i slike perioder, noe som tyder på at mange er avhengig av å være fysisk til stede på skolen for å ta kontakt med hjelpeapparatet (IMDi 2021a).

4 Hvordan måle negativ sosial kontroll?

I dette kapittelet drøfter vi hvordan vi kan måle omfang av negativ sosial kontroll. Vi gjør rede for hvordan begrepet er operasjonalisert i ulike indikatorer og målt i tidligere omfangsundersøkelser i både Norge, Sverige og Danmark. Vi vil besvare problemstillingen om *hvilke indikatorer som har ligget til grunn for disse omfangsundersøkelsene og hvilke spørsmål det er relevant å stille*. Vi vil også diskutere *hvorvidt det er mulig og hensiktsmessig å kategorisere indikatorene ut fra alvorlighetsgrad*. Til slutt identifiserer vi *områder innenfor temaet negativ sosial kontroll der det er mangler i eksisterende kunnskapsgrunnlag og grupper der det mangler kartlegging*.

4.1 Å måle et abstrakt begrep

Negativ sosial kontroll er et relativt abstrakt begrep som ikke lar seg måle direkte. For å måle omfanget av slik kontroll, må man derfor benytte ulike indikatorer. Indikatorer brukes i samfunnsvitenskapen for å beskrive forhold som er for kompliserte for å måle direkte (Dahlum og Grønmo 2020). Man kan velge ut indikatorer gjennom å operasjonalisere et begrep. Ofte må det flere indikatorer til for å måle et fenomen.

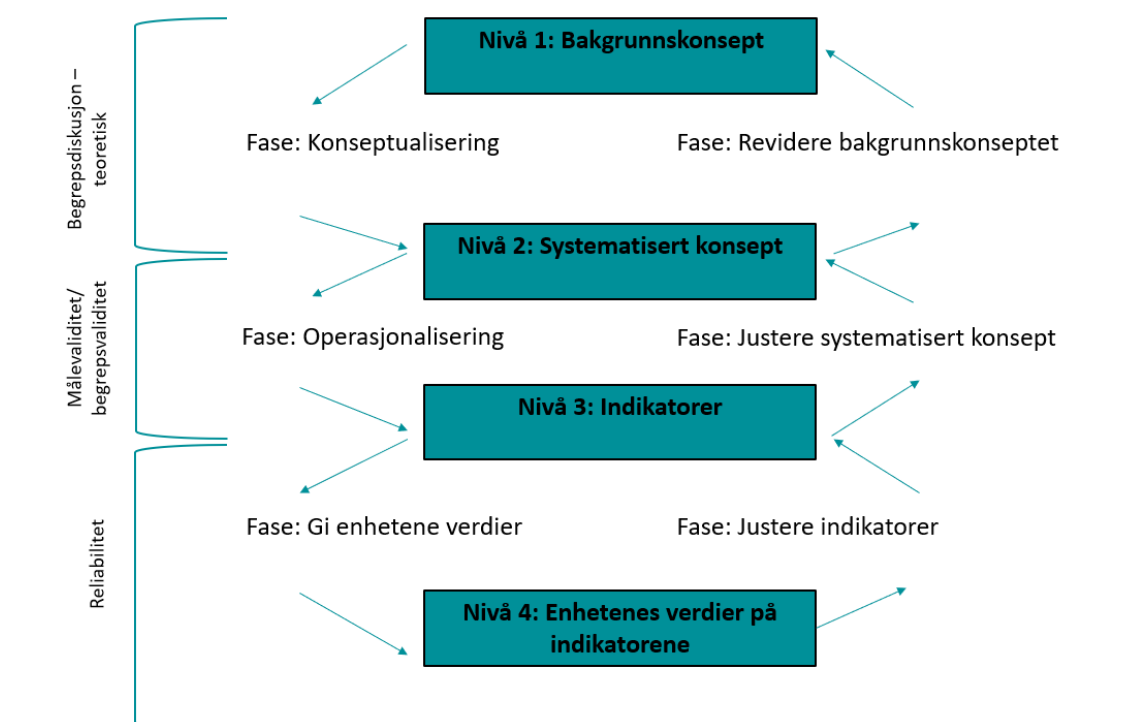
Begrepet negativ sosial kontroll er svært utfordrende å måle kvantitativt for å kunne vurdere omfanget. Begrepet er av natur kvalitativt og mangslungent og ulike betydninger kan inngå, slik vi har diskutert over. Fenomenet bygger også på en subjektiv oppfatning av å bli kontrollert. Det er svært få objektive indikatorer som kan måles gjennom foreliggende statistikk.

Det mest sentrale spørsmålet både i utvikling av indikatorer og for å tolke verdiene på en indikator, omhandler begrepsmessig validitet: Hvordan vet vi at vi måler det vi ønsker å måle? For å kunne måle begrepet negativ sosial kontroll på en systematisk og overkommelig måte, må vi operasjonalisere begrepet ved å velge ut flere indikatorer som i sum kan måle fenomenet. Dersom de valgte indikatorene representerer konseptet «negativ sosial kontroll» på en god måte, kan vi si at indikatorene har høy grad av validitet: Indikatorene er da samlet sett godt egnet for å si oss noe helhetlig om begrepet «negativ sosial kontroll».

For å få en forståelse av hvordan vi kan oppnå en sammenheng mellom det teoretiske begrepet «negativ sosial kontroll» og empiriske observasjoner av virkeligheten (data), er det nyttig å ta utgangspunkt i Adcock og Colliers (2001) målehierarki for vurdering av begrepsvaliditet og målevaliditet, som illustrert i figur 4.1.

Å anvende modellen innebærer å gå fra det brede bakgrunnskonseptet «negativ sosial kontroll» (nivå 1), til en eksplisitt definisjon av begrepet (nivå 2), og videre til indikatorer (nivå 3). Dette kan gjøres gjennom en konseptualiserings- og en operasjonaliseringsfase. Det er også mulig å gå bakover i modellen. Vi kan gå veien fra eksisterende data og indikatorer (nivå 3 og 4), for å vurdere, revidere eller justere eksisterende indikatorer (nivå 3) og konsept (nivå 2) parallelt, med hovedfokus på å utvikle et systematisert konsept for begrepet «negativ sosial kontroll».

Figur 4.1 Modell for utarbeidelse av indikatorer

Kilde: Modell basert på figur 1 i Adcock og Collier (2001).

For å komme fram til et systematisert konsept har vi gjennomført en konseptualiseringsfase ved å gå gjennom ulike forståelser og betydninger av «negativ sosial kontroll», både fra faglitteratur og praksisfelt. Konseptet bygger imidlertid også på justeringer av eksplisitte definisjoner, i lys av kunnskap om eksisterende indikatorer (justeringer av systematisert konsept). Forslaget til indikatorer er et resultat av en operasjonaliseringsfase (nivå 3), men er også basert på en gjennomgang og vurdering av eksisterende indikatorer (justeringsfase).

I denne omfangsundersøkelsen har vi jobbet etter prinsippene i Adcock og Collier (2001) sin modell for utarbeidelse av indikatorer: Vi har begynt øverst i modellen med å definere bakgrunnskonseptet (se kapittel 2), for deretter å systematisere konseptet (slik vi gjør i dette kapittelet). Videre vil vi velge indikatorer som måler konseptet og til slutt gi enhetene verdi på indikatorene gjennom vår egen surveyundersøkelse «Retten til å leve et fritt liv» (kapittel 5).

I flere norske utredninger har det i de siste årene blitt utarbeidet indikatorer for integrering (Proba 2019; IMDi 2020; Barstad og Molstad 2020). Selve den teoretiske bakgrunnen for utarbeidelse av indikatorer er den samme, men begrepene «integrering» og «negativ sosial kontroll» skiller seg imidlertid relativt mye fra hverandre. «Integrering» er et langt videre begrep enn «negativ sosial kontroll». Det foreligger også svært mange ulike datakilder for å måle integrering, blant annet fra en mengde registerdata og surveyundersøkelser. Begrepet kan i større grad måles gjennom objektive indikatorer, slik som arbeidsmarkedstilknytning og norsk språknivå, mens «negativ sosial kontroll» i hovedsak måles gjennom subjektive opplevelser av kontroll og selvrapportering. Negativ sosial kontroll er også et langt mer sensitivt tema, noe som også gjør det svært vanskelig å måle.

4.2 Hvilke indikatorer har vært brukt til å måle negativ sosial kontroll?

Tidligere i rapporten (kapittel 2.2), har vi redegjort for vår definisjon av begrepet negativ sosial kontroll:

Bruk av press, oppsyn, trusler, vold eller annet med den hensikt å sikre at enkeltpersoner lever i tråd med familiens eller gruppens normer. Kontrollen kjennetegnes ved at den er systematisk. Den innebærer begrensninger i den enkeltes livsutfoldelse og frihet til å ta selvstendige valg, og er i strid med barn og unges rettigheter i tråd med for eksempel FNs barnekonvensjon.

Det er tre aspekter som er vesentlig å inkludere når man skal måle negativ sosial kontroll. Det første aspektet er visse typer handlinger, som kontroll, overvåking, trusler, vold, mv. Det andre aspektet er at den eller de som utøver kontrollen har en viss motivasjon, som opprettholdelse av familiens tradisjoner og normer og/eller ære. Det tredje aspektet innebærer at kontrollen har en viss alvorlighetsgrad og er i strid med barnets rettigheter.

Det er utfordrende å finne indikatorer som dekker alle disse tre aspektene og som kan måles ved hjelp av en spørreundersøkelse. Det er for eksempel mulig å spørre barn og unge om deres opplevelser av sosial kontroll, foreldrerestriksjoner og vold, men det er vanskelig å avdekke hvorvidt foreldrenes motivasjon for å utøve slike handlinger faller innenfor definisjonen av negativ sosial kontroll.

I det følgende har vi valgt å gruppere de ulike indikatorene for negativ sosial kontroll under ulike temaområder eller kategorier av indikatorer. En slik organisering er til dels en kunstig inndeling, da ulike undersøkelser har ulik tematisk innretning. Vi har imidlertid funnet en tematisk inndeling hensiktsmessig i denne undersøkelsen, og har også benyttet det i vår egen surveyundersøkelse blant elever i videregående skole (se kapittel 5 og 6).

Vi har valgt å gruppere indikatorene i åtte ulike tematiske grupper av indikatorer: vennskap (1); skole og utdanning (2); fritid, hverdag og livsstil (3); tros- og meningsfrihet (4); parforhold og seksualitet (5); relasjoner til foreldre og søsken (6); Indikatorer om grad av autonomi i livsvalg (7); reaksjoner fra foreldre (8); og ufrivillig opphold i utlandet (9).

4.2.1 Indikatorer om vennskap

I den første gruppen av indikatorer har vi samlet de som handler om kontroll av vennskap og sosiale relasjoner. Vi har samlet noen eksempler på indikatorer og survey spørsmål i tabell 4.1.

En indikator på negativ sosial kontroll som er benyttet i flere studier, er *begrensninger på valg av venner* fra foreldre og øvrig familie (Hafstad og Augusti 2019; Udlændinge- og Integrationsministeriet 2020).

Restriksjoner på sosial kontakt er en annen indikator vi finner i flere studier. Her er spørsmålene rettet mot om ungdommene får være med venner på fritiden, eller eventuelt på visse tidspunkt, som på kveldstid (Friberg og Bjørnset 2019; Hafstad og Augusti 2019; Smette, Hyggen og Bredal 2021; Jernbro og Landberg 2018; Als Research 2018).

Begrensninger på vennskap med personer av annet kjønn, er også en indikator som er mye brukt. Indikatoren må sees i sammenheng med ønske om å bevare ærbarhet, at ungdommene ikke skal ha seksuell omgang før ekteskapsinngåelse og et ønske om å beskytte barna. Her er spørsmålene både generelt rettet mot hvorvidt det er greit å ha venner av motsatt kjønn, og også mer spesifikt om hvorvidt de får være sammen med dem uten voksne til stede eller overnatte sammen (Friberg og Bjørnset 2019, Smette, Hyggen og Bredal 2021; Sosialstyrelsen 2007; Ghadami 2019).

Tabell 4.1

Indikatorer på temaområde vennskap, eksempler

Indikator	Spørsmål*	Undersøkelse
Begrensninger på valg av venner	<i>Jeg får velge venner</i>	Hafstad og Augusti (2019)
	I hvilken grad føler du at din familie gir deg lov til å fritt velge dine venner?	Udlændinge- og Integrationsministeriet (2020)
Restriksjoner på sosial kontakt	<i>Jeg får sjelden lov til å være sammen med venner på fritiden</i>	Friberg og Bjørnset (2019)
	<i>Jeg får være sammen med venner på fritiden</i>	Hafstad og Augusti (2019)
	Får du lov til å være ute om kvelden sammen med venner?	Smette, Hyggen og Bredal (2021)
	<i>Jeg får selv bestemme hva jeg skal gjøre sammen med mine venner</i>	Jernbro og Landberg (2018)
	Får du lov til å delta i bursdagsfester hos klassekameratene dine?	Als Research (2018)
Begrensninger på vennskap med personer av annet kjønn	Får du lov til å overnatte på steder hvor det er både gutter og jenter, uten at det er voksne til stede?	Smette, Hyggen og Bredal (2021)
	<i>Jeg får ha guttevenner hjemme hos meg</i>	Socialstyrelsen (2007)
	<i>Jeg får ha jentevenner hjemme hos meg</i>	
	<i>Jeg får sove over hos guttevenner</i>	
	<i>Jeg får sove over hos jentevenner</i>	
	Får du omgås venner av motsatt kjønn på fritiden?	Ghadami (2019)
	Får du ha venner av motsatt kjønn hjemme hos deg?	
	Får du dra hjem til venner av motsatt kjønn?	
<i>Foreldrene mine vil ikke at jeg skal være sammen med noen av det motsatte kjønn på fritiden, uten at det er voksne til stede</i>	Friberg og Bjørnset (2019), også brukt i Smette, Hyggen og Bredal 2021	

*Spørsmålene som står i kursiv, er påstander som respondentene skal ta stilling til.

4.2.2 Indikatorer om skole og utdanning

I det andre temaområdet har vi samlet indikatorer som handler om kontroll av deltakelse i skole og utdanning, og begrensninger på valg av utdanning. Vi har samlet noen eksempler fra ulike omfangsundersøkelser i tabell 4.2.

Vi ser blant annet at det benyttes indikatorer som handler om *begrensninger i valg av utdannelse*, der det spørres om hvorvidt ungdommen får velge hvilken utdannelse de skal ha (Hafstad og Augusti 2019; Socialstyrelsen 2007; Jernbro og Landberg 2018; Følner, Johansen og Hansen 2018). Indikatoren henviser til begrensninger i framtidige valg.

En annen indikator går ut på pågående *begrensninger i deltakelse i skolerelaterte aktiviteter*. Her spørres det om ungdommen får delta på leirskole eller andre klasseturer med overnatting, skoleball og fester i regi av skolen eller undervisning om spesifikke tema, slik som sex og samlivsundervisning (Schlytter m.fl. 2009; Smette, Hyggen og Bredal 2021).

En tredje indikator går på *kontroll på skolen*. Her stilles det spørsmål om elevene opplever å bli kontrollert av medelever på skolen (Als Research 2018).

Tabell 4.2 Indikatorer på temaområde skole og utdanning, eksempler

Indikator	Surveysspørsmål	Undersøkelse
Begrensninger i valg av utdanning	<i>Jeg får velge hvilken utdanning jeg skal ha</i> I hvilken grad opplever du at din familie har gitt deg lov til å velge utdanning selv/I hvilken grad tror du at du selv får velge utdanning? Hvis du ikke selv bestemte/får bestemme utdanning, hvem bestemmer da? Synes du det er ok at foreldre eller andre bestemmer unges valg av utdanning?	Hafstad og Augusti (2019); Socialstyrelsen (2007); Jernbro og Landberg (2018) Følner, Johansen og Hansen (2018)
Begrensninger i deltakelse i skoleaktiviteter	Tillater dine foreldre deg å være med på: <ul style="list-style-type: none"> - Idrett når jenter og gutter har time sammen? - Idrett når jenter og gutter ikke er sammen? - Svømming når jenter og gutter bader sammen? - Svømming når jenter og gutter ikke bader sammen? - Sex- og samlivsundervisning? - Religionskunnskap - Biologi - Musikkundervisning - Kunst og håndverk (svensk: <i>bild</i>) - Klassereise med overnatting - Skolereise (dagtid) - Skolefest - Lekselesingsgruppe etter skoletid - Studiebesøk - Praksis 	Schlytter m.fl. (2009). Alternativene som er uthevet er også spurt om i Smette, Hyggen og Bredal (2021)
Kontroll på skolen	Opplever du at du blir kontrollert av andre elever på skolen?	Als Research (2018)

*Spørsmålene som står i kursiv, er påstander som respondentene skal ta stilling til.

4.2.3 Indikatorer om fritid, hverdag og livsstil

I den tredje tematiske kategorien har vi samlet indikatorer som innebærer kontroll av fritid, hverdag og livsstil. Eksempler fra slike indikatorer har vi samlet i tabell 4.3.

Flere indikatorer omfatter begrensninger og kontroll av hverdagslige aktiviteter og gjøremål. *Begrensninger i deltakelse på fritidsaktiviteter* er en indikator som både rommer begrensninger på valg av type fritidsaktivitet og hvorvidt de blir fulgt av foreldre eller søsken på disse aktivitetene (Friberg og Bjørnset 2019; Hafstad og Augusti 2019).

En annen begrensning som omfatter hverdagslige gjøremål, er *begrensninger knyttet til valg av klær og utseendet*. Ungdommene får her spørsmål om de får velge selv hva de skal ha på seg og hvordan de skal se ut (Socialstyrelsen 2007; Jernbro og Landberg 2018; Als Research 2018).

Begrensninger på nett- og mediebruk er en annen indikator, som innebærer spørsmål om hvorvidt noen kontrollerer aktiviteten på sosiale medier, og hvorvidt man får benytte seg av ulike medier (Hafstad og Augusti 2019; Schlytter m.fl. 2009).

Tabell 4.3 Indikatorer på temaområde fritid, hverdag og livsstil, eksempler

Indikator	Surveysspørsmål	Undersøkelse
Begrensninger på deltakelse i fritidsaktiviteter	Deltakelse i følgende organiserte fritidsaktiviteter: <ul style="list-style-type: none"> - Idrettslag eller treningssenter - Religiøs forening - Annen organisert fritidsaktivitet (fritidsklubber, musikk-, dans- eller dramagrupper, politiske organisasjoner eller annet) 	Friberg og Bjørnset (2019)
	<i>Jeg får velge fritidsinteresser selv</i> <i>Jeg får følge av foreldre/eldre søsken til fritidsaktiviteter</i>	Hafstad og Augusti (2019)
Begrensninger på valg knyttet til klær og utseende	<i>Jeg får velge selv hva jeg skal ha på meg og hvordan jeg skal se ut</i>	Socialstyrelsen (2007), også brukt i Jernbro og Landberg (2018)
	I hvor stor grad opplever du at du selv kan bestemme over ditt utseende, for eksempel når det kommer til klær, sko og eventuelt sminke?	Als Research (2018)
Begrensninger på nett- og mediebruk	<i>Noen hjemme kontrollerer aktiviteter på sosiale medier</i>	Hafstad og Augusti (2019)
	Hva får du lov til av dine foreldre eller andre voksne du bor sammen med? <ul style="list-style-type: none"> - Bruke internett hjemme for å chatte med venner - Gå på kino med venner - Se på tv eller film som jeg velger selv 	Schlytter m.fl. (2009)
Kontroll av sosial aktivitet	<i>Jeg må gi beskjed om hvor jeg skal når jeg skal ut</i> <i>Jeg må gi beskjed om hvem jeg skal treffe når jeg skal ut</i> <i>Jeg må komme hjem på bestemte tider</i>	Socialstyrelsen (2007)
	I hvilken grad føler du at du har frihet til å gjøre de samme tingene som dine jevnaldrende venner av motsatt kjønn?	Følner, Johansen og Hansen (2018)
Kontroll av eiendeler	<i>Noen hjemme kontrollerer eiendeler som mobil, PC, sekk/veske eller rommet mot ungdommens vilje</i>	Hafstad og Augusti (2019)
	Har du opplevd at din familie har kontrollert mobilen, datamaskinen eller dagboken din eller sett i vesken din mot din vilje?	Als Research (2018), lignende spørsmål brukt bl.a. i Socialstyrelsen (2007), Udlændinge- og Integrationsministeriet (2020) og Følner, Johansen og Hansen (2018)
Overvåkning	Har du i løpet av det siste året vært utsatt for at familiemedlemmer har overvåket deg ved å ringe til deg eller følge etter deg? Hvis noen har overvåket deg ved å ringe til deg eller følge etter deg, hvem er det som har overvåket deg?	Udlændinge- og Integrationsministeriet (2020) og Følner, Johansen og Hansen (2018)

***Spørsmålene som står i kursiv, er påstander som respondentene skal ta stilling til.**

Kontroll av sosial aktivitet er en indikator som innebærer spørsmål og påstander om hvorvidt ungdommene må gi beskjed om hvor de skal, hvem de skal være sammen med og når de skal komme hjem – og om de generelt har frihet til å gjøre de samme tingene som jevnaldrende venner av motsatt kjønn (Socialstyrelsen 2007; Følner, Johansen og Hansen 2018). Disse spørsmålene må gjerne sees i sammenheng med ungdommens alder og andre opplysninger om kontroll. Slike spørsmål om hvem de skal være med og avtaler om når de skal komme hjem, kan også fortone seg uproblematisk i mange

familier, da det er vanlig at foreldrene ønsker å ha en viss oversikt over hvor barna deres er, hvem de omgås og når de kommer hjem, så lenge de ikke er myndige. Dette kan også være opplysninger som danner grunnlag for videre samtale mellom foreldre og barn eller mellom søsken. Spørsmålene kan da være helt uproblematisk å forholde seg til for ungdommene.

En annen type kontroll som kan være en indikator på negativ sosial kontroll, er *kontroll av eiendeler*. Her får ungdommene spørsmål om noen kontrollerer tingene deres mot deres vilje, som vesker, sekker, mobil eller soverom. Kontroll av bruk av sosiale medier har vi også kategorisert her (Hafstad og Augusti 2019; Als Research 2018; Socialstyrelsen 2007; Udlændinge- og Integrationsministeriet 2020; Følner, Johansen og Hansen 2018).

Overvåkning er også en viktig indikator på negativ sosial kontroll. Surveyspørsmål fra tidligere undersøkelser er hvorvidt man har blitt usatt for overvåking ved for eksempel at noen har fulgt etter ungdommen eller har ringt vedkommende (Udlændinge- og Integrationsministeriet 2020; Følner, Johansen og Hansen 2018).

4.2.4 Indikatorer om tros- og meningsfrihet

Den fjerde tematiske gruppen av indikatorer består av indikatorer som omhandler tros- og meningsfrihet. Indikatorene vil da være faktorer som kontrollerer og begrenser denne friheten. I tabell 4.4 viser vi noen eksempler på slike indikatorer brukt i omfangsundersøkelser.

Begrensninger på valg av religion er en av indikatorene på negativ sosial kontroll som har blitt benyttet i tidligere undersøkelser (Jernbro og Landberg 2018; Følner, Johansen og Hansen 2018).

Kontroll knyttet til religiøs bekledning er en annen indikator. Her får ungdommene spørsmål om hvorvidt de selv kan velge om de ønsker å gå med tørkle eller andre religiøse hodeplagg (Følner, Johansen og Hansen 2018).¹⁹ I hovedsak er det hvorvidt unge jenter får velge om de skal bruke hijab som har vært fokus i det offentlige ordskifte. Imidlertid kan det også bli lagt et stort press på ungdom om de må gå med turban, kalott el.

Begrensninger på valg av politisk eller ideologisk oppfatning har vi også kategorisert under dette temaområdet. Her får respondentene spørsmål om de selv kan velge hvilken politisk eller ideologisk oppfatning de skal ha (Socialstyrelsen 2007; Jernbro og Landberg 2018).

En siste indikator innenfor dette temaområdet som vi har identifisert, er *religionens betydning*. Eksempler på surveyspørsmål er hvor stor betydning religion har hatt i oppdragelsen til den som skal svare, hvor mye den enkelte ungdom opplever at religionen betyr og hva religion betyr for hva man får lov til av familien sin (Als Research 2011).

¹⁹ Spørsmålet er hentet fra en dansk undersøkelse (Følner, Johansen og Hansen 2018). I Danmark brukes betegnelsen «tørklæde» om muslimske kvinners hodeplagg – først og fremst hijab, men det kan også brukes om andre hodeplagg som burka og niqab.

Tabell 4.4 Indikatorer på temaområde tros- og meningsfrihet, eksempler

Indikator	Surveysspørsmål	Undersøkelse
Begrensninger på valg av religion	<i>Jeg får selv bestemme hvilken religion/livssyn jeg skal ha</i>	Jernbro og Landberg (2018)
	I hvilken grad tror du at din familie ville akseptere at du valgte en annen religion enn deres?	Følner, Johansen og Hansen (2018)
Kontroll knyttet til religiøs bekledning	Går du med tørkle eller andre religiøse hodeplagg?	Følner, Johansen og Hansen (2018)
	I hvilken grad opplever du at du selv kan velge om du vil gå med tørkle eller andre religiøse hodeplagg?	
	Hvis du ikke selv bestemmer om du vil gå med tørkle eller andre religiøse hodeplagg, hvem bestemmer da?	Als Research (2018)
	I hvilken grad opplever du at kvinnene i din familie selv kan velge om de vil bære tørkle eller andre religiøse hodeplagg?	
	I hvilken grad opplever du at du selv kan velge om du vil gå med tørkle eller andre religiøse symboler (f.eks. kors eller kalott)?	
Begrensninger på valg av politisk/ideologisk oppfatning	<i>Jeg får velge selv hvilken politisk eller ideologisk oppfatning jeg skal ha</i>	Socialstyrelsen (2007); også brukt i Jernbro og Landberg (2018)
Religionens betydning	<i>Hvor stor betydning har religion hatt i din oppdragelse?</i>	Als Research (2011)
	<i>Hvor mye betyr religion for deg?</i>	
	<i>Hvor mye opplever du at religion betyr for hva du får lov til av din familie?</i>	

*Spørsmålene som står i kursiv, er påstander som respondentene skal ta stilling til.

4.2.5 Indikatorer om parforhold og seksualitet

Den femte gruppen av indikatorer omfatter indikatorer som omhandler parforhold, om ungdom får lov til å ha kjæreste, og restriksjoner knyttet til seksualitet. Innenfor dette temaet er det relativt mange indikatorer på negativ sosial kontroll. Noe av årsaken er undersøkelsenes innretning, da mange av omfangsundersøkelsene som har blitt gjennomført på feltet er rettet mot ungdom med minoritetsbakgrunn. Som vi har omtalt, blir negativ sosial kontroll ovenfor unge med innvandrerbakgrunn ofte utført i en æreskontekst der det å begrense særlig jenters seksualitet er viktig for å opprettholde familiens ære og anseelse. I tabell 4.5 viser vi noen eksempler på slike indikatorer brukt i omfangsundersøkelser.

Den første indikatoren på negativ sosial kontroll vi har identifisert under dette temaområdet er *andres innflytelse på valg av ektefelle*. Her er det både spørsmål om hvorvidt ungdom synes det er greit at foreldrene velger ektefelle og spørsmål til allerede gifte om de faktisk fikk velge ektefelle. Spørsmål om valg av ektefelle ved inngåtte ekteskap er inkludert i undersøkelser til unge voksne og voksne, og ikke skoleundersøkelser (Statistisk sentralbyrå 2006; 2016; Kavli og Nadim 2009; Udlændinge- og Integrationsministeriet 2020; Als Research 2011; Følner, Johansen og Hansen 2018; Socialstyrelsen 2007; Jernbro og Landberg 2018).

En annen indikator innebærer *begrensninger knyttet til parforhold og seksualitet*, og innebærer hvorvidt respondentene får lov til å ha kjæreste og kan velge å ha kjæreste (Udlændinge- og Integrationsministeriet 2020; Følner, Johansen og Hansen 2018; Hafstad og Augusti 2019; Smette, Hyggen og Bredal 2021).

Tabell 4.5 Indikatorer på temaområde parforhold og seksualitet, eksempler

Indikator	Surveysspørsmål	Undersøkelse
Andres innflytelse på valg av ektefelle	Andres innflytelse på hvorvidt de skulle gifte/forlove seg	Levekårsundersøkelsen for norskfødte blant innvandrereforeldre (2006; 2016)
	Andres innflytelse på valg av ektefelle/forlovede	
	<i>Da du giftet deg, vil du si at (a) du traff beslutningen om hvem du skulle gifte deg med alene, (b) du traff beslutningen selv, men lyttet til hva foreldrene dine mente, (c) foreldrene dine traff beslutningen, (d) foreldrene dine traff beslutningen, men lyttet til hva du mente?</i>	Kavli og Nadim (2009)
	<i>I hvilken grad tror du at din familie vil gi deg lov til å fritt velge hvem du vil gifte deg med?</i>	Udlændinge- og Integrationsministeriet (2020), også brukt i Als Research (2011) og Følner, Johansen og Hansen (2018)
	<i>Tror du at din familie velger en fremtidig partner eller ektefelle til deg mot din vilje?</i>	
Begrensninger knyttet til parforhold og seksualitet	<i>Jeg får velge selv hvem jeg skal gifte meg med/leve sammen med som voksen</i>	Socialstyrelsen (2007); også brukt i Jernbro og Landberg (2018)
	Hvor viktig for deg er det å ha innflytelse på valget av en fremtidig partner eller ektefelle?	Als Research (2011)
	I hvor stor grad føler du at du har innflytelse på valget av din fremtidige partner eller ektefelle?	
	I hvor stor grad føler du at familien din er med på å velge din fremtidige partner eller ektefelle?	
Foreldres holdninger til parforhold og seksualitet	<i>Får du lov til eller tror du at du får lov til av din familie å ha en kjæreste?</i>	Udlændinge- og Integrationsministeriet (2020), også brukt i Følner, Johansen og Hansen (2018)
	<i>Jeg får velge om jeg vil ha kjæreste</i>	Hafstad og Augusti (2019)
	<i>Får du lov til å ha en kjæreste?</i>	Smette, Hyggen og Bredal (2021)
Foreldres holdninger til parforhold og seksualitet	Hvilke grunner tror du hovedsakelig ligger bak at foreldrene dine ikke godtar en mulig kjæreste?	Socialstyrelsen (2007)
	<p>De syns jeg er for ung</p> <p>Det ville forstyrre skolearbeidet for mye</p> <p>Dette ville forstyrre mye av mitt ansvar for familien</p> <p>Det ville innebære at jeg hadde sex</p> <p>Redd for at jeg skulle få dårlig rykte</p> <p>Redd for at han eller hun skulle ha dårlig innflytelse på meg</p> <p>Det ville gi skam over familien</p> <p>Dersom dine foreldre ikke ønsker eller forbyr deg å ha sex, hva tror du det skyldes?</p> <p>De synes jeg er for ung for sex</p> <p>De er redde for kjønnsykdommer og HIV-smitte</p> <p>De er redde for at jeg skal bli gravid/gjøre noen gravid</p> <p>De er redde for at jeg skal få dårlig rykte</p> <p>Det ville gjort skam på familien</p> <p>Det er imot vår religion/livssyn</p> <p>- Jeg må være jomfru når jeg gifter meg</p> <p>Dersom du er homofil eller bifil, ville dine foreldre akseptert det?</p>	
	<i>Får du lov til av din familie, eller tror du at du får lov, til å ha en kjæreste av samme kjønn?</i>	Als Research (2011)

*Spørsmålene som står i kursiv, er påstander som respondentene skal ta stilling til.

Foreldres holdninger til parforhold og seksualitet er en indikator som mer direkte indikerer negativ sosial kontroll. Spørsmålene som skal måle indikatoren innebærer de unges oppfatninger og antakelser om foreldrenes holdninger til å ha kjæreste i ungdomstiden, hvorvidt kjæreste bør ha sex og hvilke grunner de antar ligger bak disse holdningene (Socialstyrelsen 2007; Als Research 2011).

Flere av indikatorene på andre områder kan sees som indirekte indikatorer på begrensninger knyttet til parforhold og seksualitet – for eksempel omgang med venner av motsatt kjønn på fritiden og deltakelse i skoleaktiviteter der jenter og gutter trener /svømmer sammen eller som inkluderer overnatting.

4.2.6 Indikatorer om relasjoner til foreldre og søsken

I det sjette temaområde for indikatorer, har vi samlet indikatorer som i særlig grad omhandler relasjoner til foreldre, men også relasjoner til søsken. Disse indikatorene blir ofte ikke regnet som negativ sosial kontroll alene, men brukes ofte sammen med andre indikatorer. I tabell 4.6 viser vi noen eksempler på slike indikatorer brukt i omfangsundersøkelser.

Hvilket forhold unge har til sine foreldre, blir ofte sett i sammenheng med kontrollerende adferd fra foreldres side og kan brukes til å si noe om tillitsforholdet eller mangel på dette i analyse av opplevelsen av å bli kontrollert på en negativ måte. I flere undersøkelser brukes påstander om de *unges forhold til foreldrene*. Disse går blant annet ut på foreldres antatte holdninger til ungdommene, beskrivelse av vaner, eller konfliktområder og kontroll (NOVA 2020; Socialstyrelsen 2007).

Undersøkelser vi har sett på bruker også *forhold til søsken* for å måle negativ sosial kontroll innad i familier. Innenfor denne indikatoren blir ungdommene bedt om å ta stilling til påstander om deres tillit og relasjon til andre søsken, om de opplever å bli kontrollert, eller om de selv må passe eller kontrollere andre søsken (Socialstyrelsen 2007).

En annen indikator på negativ sosial kontroll er *trivsel og holdninger i familien*. Her tematiseres ungdommenes opplevelse av respekt, trivsel, holdninger og hvorvidt man får beholde private ting for seg selv, men også holdninger rundt kontroll av søsken (Socialstyrelsen 2007; Følner, Johansen og Hansen 2018).

Utøvelse av kontroll i familien er en indikator vi finner i noen undersøkelser, som indikerer mer direkte opplevelse av kontroll, enn indikatorene omtalt over. Her må ungdommene ta stilling til hvorvidt de opplever seg kontrollert eller tvunget til å gjøre noe av foreldrene eller andre voksne i familien (Socialstyrelsen 2007; Følner, Johansen og Hansen 2018; Als Research 2018).

Under dette temaområde, finner vi også indikatoren om *hensyn til familiens ære*. Slik vi har omtalt tidligere, er mye av den negative sosiale kontrollen som er kjent i Skandinavia, preget av opprettholdelse av familiens ære, som ofte er et element i en islamsk familiekontekst. Her får respondentene spørsmål om hvorvidt hensyn til familiens ære får betydning for de unges liv (Følner, Johansen og Hansen 2018).

Tabell 4.6

Indikatorer på temaområde relasjon til foreldre og søsken, eksempler

Indikator	Spørsmål	Undersøkelse
Forhold til foreldre	Hvordan passer det som står nedenfor om deg og dine foreldre/foresatte? <i>De liker at jeg tar mine egne valg</i> <i>De forsøker å kontrollere alt jeg gjør</i> <i>De forstår mine problemer og bekymringer</i> <i>De snakker ikke noe særlig med meg</i>	NOVA (2020)
	Hvordan er det for det meste i din familie? <i>Jeg kan snakke med mine foreldre om det mest</i> <i>Foreldrene mine gir meg støtte og veiledning når jeg trenger det</i> Hvor godt stemmer følgende påstander? <i>Jeg pleier å følge mine foreldres råd</i> <i>Jeg pleier å respektere mine foreldres forbud</i> <i>Jeg vil at mine foreldre skal bry seg mer om hva jeg gjør</i> <i>Om mine foreldre forbyr meg noe finner jeg på måter å komme rundt det</i> <i>Jeg gjør ofte ting som jeg vet at mine foreldre ikke liker</i> <i>Det er mange viktige saker som mine foreldre ikke vet om meg</i> <i>Jeg vil at mine foreldre skal respektere mer hvordan jeg tenker om min fremtid</i> <i>Det blir ofte konflikter når vi prater om min fremtid</i>	
Forhold til søsken	<i>Jeg kan snakke med mine søsken om det meste</i> <i>Jeg kan stole på mine søsken</i> <i>Jeg må sørge for at søsknene mine tar vare på seg selv</i> <i>Jeg har søsken som kontrollerer at jeg tar vare på meg selv</i>	Socialstyrelsen (2007)
	Hvordan er det for det meste i din familie? <i>I min familie anses jenter og gutter for å være like mye verdt</i> <i>Jeg kjenner meg respektert i min familie</i> <i>Jeg kan være meg selv om jeg vil</i> <i>Jeg får ha mine private saker i fred</i> <i>Mine foreldre oppfordrer meg til å bli selvstendig</i> <i>Jeg trives for det meste veldig godt i min familie</i>	
Trivsel og holdninger i familien	I hvilken grad er du enig i at brødre er ansvarlige for deres søstres oppførsel?	Følner, Johansen og Hansen (2018)
Utøvelse av kontroll i familien	<i>Jeg er sterkt kontrollert av mine foreldre</i> <i>Jeg er sterkt kontrollert av andre voksne i min familie</i> <i>Mine foreldre tvinger meg ofte til å gjøre ting jeg ikke vil</i>	Socialstyrelsen (2007)
	Har du i løpet av det siste året blitt utsatt for at familiemedlemmer har presset deg til å kontrollere søsken eller andre familiemedlemmer? Hvis du har blitt presset til å kontrollere søsken eller andre familiemedlemmer, hvem har presset deg? Har du i løpet av det siste året sjekket dine søskens eller andre familiemedlemmers mobil, mail, datamaskin eller veske for å kontrollere dem? Har du i løpet av det siste året utsatt søsken eller andre familiemedlemmer for vold?	
Hensyn til familiens ære	I hvilken grad opplever du at du blir kontrollert av din familie eller andre? Hvem er det som kontrollerer deg? Har du fortalt en voksen at du føler deg kontrollert? Opplever du at du har blitt presset til å kontrollere søsknene dine eller andre i din familie?	Als Research (2018)
	Hvor mye betyr hensynet til familiens ære eller ryktet for hva du får lov til i din hverdag? Hvis du handler etter hensynet til familiens ære eller rykte, hvorfor gjør du det?	

*Spørsmålene som står i kursiv, er påstander som respondentene skal ta stilling til.

4.2.7 Indikatorer om grad av autonomi i livsvalg

Det syvende temaområdet er indikatorer for grad av autonomi i livsvalg. Dette er indikatorer som ofte blir oppfattet som en sterk indikasjon på å få bestemme over eget liv. Her har vi funnet to indikatorer i tidligere undersøkelser. I tabell 4.7 viser vi noen eksempler på slike indikatorer brukt i omfangsundersøkelser.

Den første er *planer for framtiden*, der spørsmålene brukt er hvorvidt ungdommer er bekymret for at foreldre eller andre voksne skal legge planer for framtiden mot vedkommendes vilje. Ungdommene blir her spurt om de får ta frie valg når det gjelder for eksempel framtidig bosted, yrke og om man kan velge når man vil flytte hjemmefra (Socialstyrelsen 2007; Følner, Johansen og Hansen 2018).

Den andre er *forventninger til framtiden*, der spørsmålene har omhandlet både egne og foreldres forventninger om framtiden, og hvorvidt man lar seg styre av familiens forventninger (Als Research 2011).

Tabell 4.7 Indikatorer på temaområde grad av autonomi i livsvalg, eksempler

Indikator	Surveysspørsmål	Undersøkelse
Planer for framtiden	Er du bekymret for at en forelder eller annen voksen i familien din vil bestemme ... <ul style="list-style-type: none">- Hvilket yrke du skal velge?- Når du skal flytte hjemmefra?- Hvor du skal bo? Hvor du skal jobbe?	Socialstyrelsen (2007)
	Er du redd for at din familie legger planer for fremtiden din mot din vilje?	Følner, Johansen og Hansen (2018), Als Research (2018)
Forventninger til framtiden	Hva er dine forventninger til din fremtid? (Alternativer: at jeg får barn, at jeg skal tjene masse penger, at jeg gifter meg, at jeg er tilfreds med livet, at jeg får en god jobb, at jeg får en utdannelse, at jeg lever ut mine drømmer. Hva er dine foreldres forventninger til din fremtid? (samme som over) Hvor ofte lar du deg styre av hva din familie forventer av deg?	Als Research (2011)

4.2.8 Indikatorer om reaksjoner fra foreldre

Det åttende temaområdet er indikatorer som vi har samlet om et inngripende tema – reaksjoner fra foreldre. Flere undersøkelser har inkludert spørsmål rundt konsekvenser av handlinger og også av trusler ovenfor ungdom. I tabell 4.8 viser vi noen eksempler på slike indikatorer brukt i omfangsundersøkelser.

Under dette temaområdet har vi identifisert to indikatorer for negativ sosial kontroll, der det ene er *reaksjoner fra foreldre*. I noen av de undersøkelsene vi har sett på får ungdommene spørsmål om ulike ting foreldrene har sagt eller gjort samt trusler de har kommet med. Flere av spørsmålene omhandler også voldelige handlinger (NOVA 2020; Socialstyrelsen 2007; Als Research 2018). Flere undersøkelser, særlig fra Sverige og Danmark, inkluderer spørsmål om hvorvidt respondentene har blitt utsatt for ulike former for vold eller krenkende behandling. Flere inkluderer lister som ligner den brukt i Socialstyrelsen (2007, se tabell 4.8), men med ulike variasjoner av spørsmål. Følner, Johansen og Hansen (2018) inkluderer for eksempel et spørsmål om hvorvidt respondentene har opplevd at foreldrene har brutt kontakten med dem mot deres vilje og hvorvidt foreldre eller andre familiemedlemmer har truet dem med at oppførselen deres vil få negative konsekvenser for familien.

Den andre indikatoren omfatter *bruk av straff*, dersom ungdommen gjør noe foreldrene som går imot foreldrenes vilje (Socialstyrelsen 2007). Et spørsmål som har vært benyttet for å måle denne indikatoren, er hvorvidt ungdommen ville bli straffet dersom hun eller han skulle gjøre noe vedkommende absolutt ikke får gjøre av foreldrene sine.

Tabell 4.8 Indikatorer på temaområde reaksjoner fra foreldre, eksempler

Indikator	Surveysspørsmål	Undersøkelse
Reaksjoner fra foreldre	Har dine foreldre/foresatte gjort følgende i løpet av det siste året: <ul style="list-style-type: none"> - nektet deg å gå ut på fritiden? - sagt at de skammer seg over deg? - kalt deg for krenkende ting, f.eks. idiot, verdiløs, hore, homo? - truet med å kaste deg ut hjemmefra? - truet deg med vold? 	NOVA (2020)
	Har foreldrene dine eller en annen voksen i familien din gjort noe av dette med deg i løpet av videregående? <ul style="list-style-type: none"> - Tilbaketrukket din månedlige godtgjørelse/studiestipend - Forbudt deg å gå ut - Forbudet deg å treffe venner - Latt deg gjøre ekstra oppgaver hjemme - Holdt deg utenfor familiesamfunnet - Kaldt deg for krenkende ting, f.eks idiot, hore, homofil - Låst deg inne - Truet deg med å skade deg fysisk - Skadet deg fysisk - Truet med å kaste deg ut hjemmefra - Kastet deg ut hjemmefra - Truet med å sende deg hjemmefra - Sendt deg hjemmefra - Truet deg på livet 	Socialstyrelsen (2007)
	Tror du at det er tillatt eller forbudt for foreldre å slå barna sine i Danmark?	Als Research (2018)
Bruk av straff	Hvis du skulle gjøre noe du absolutt ikke får gjøre av foreldrene dine, hva tenker du da ville skje hvis de fant ut av det? <ul style="list-style-type: none"> - Ikke noe spesielt - Jeg ville bli formanet og irettesatt - Jeg ville bli lett straffet - Jeg ville bli hardt straffet 	Socialstyrelsen (2007)

Jernbro og Landberg (2018) går litt mer i detaljer enn ovennevnte undersøkelser når det kommer til måling av det de omtaler som fysisk og psykisk barnemishandling. Når det gjelder fysisk barnemishandling spør de for eksempel om respondentene har opplevd å bli dratt etter håret eller øret; bli slått med hånden; bli kraftig slått med hånden eller knyttneven; bli sparket; bli brent eller skåldet med varm væske; bli klemt over strupen/halsen; bli slått med kjepp, linjal etc.; eller bli truet eller skadet med kniv eller skytevåpen. Når det kommer til psykisk barnemishandling spør de for eksempel om respondentene har opplevd å bli isolert fra venner/partner; bli låst inne i garderobe, kjeller e.l.; eller bli behandlet som om de ikke finnes mange ganger.

4.2.9 Indikatorer på ufrivillig opphold i utlandet

Det niende temaområdet vi har identifisert, er det som omfatter ufrivillig opphold i utlandet. Her har vi kun funnet en dansk undersøkelse. I tabell 4.9 viser vi eksempelet på hvordan indikatorene har blitt brukt i undersøkelsen.

Undersøkelsen bruker to indikatorer på ufrivillig opphold i utlandet: trussel om å bli sendt til utlandet og å faktisk ha blitt sendt utenlands. Spørsmålene til begge indikatorene knytter hendelsene opp mot oppdragelse i foreldrenes kultur eller religion (Følner, Johansen og Hansen 2018).

Tabell 4.9 Indikatorer på temaområde ufrivillig opphold i utlandet, eksempler

Indikator	Surveysspørsmål	Undersøkelse
Trussel om å bli sendt til utlandet	Har din familie truet deg med å bli sendt til et annet land for at du skulle oppdras i deres kultur eller religion?	Følner, Johansen og Hansen (2018)
Å bli sendt til utlandet	Har din familie sendt deg på ufrivillig opphold i utlandet for at du skulle oppdras i deres kultur eller religion?	Følner, Johansen og Hansen (2018)

4.3 Sammensatte mål på negativ sosial kontroll

Flere av undersøkelsene vi har sett på bruker kombinasjoner av enkeltspørsmål som *sammensatte mål* på negativ sosial kontroll. Ofte baserer slike sammensatte mål seg på flere indikatorer og spørsmål.

Hafstad og Augusti (2019) inkluderte blant annet spørsmål om ungdommen får velge om de skal ha kjæreste, og om de må ha følge av en voksen eller eldre søsken når de er ute på fritiden,²⁰ samt spørsmål om sosial kontroll via mobiltelefon, sosiale medier eller utenfor nettet.²¹ Til sammen utgjorde disse spørsmålene et sammensatt mål på sosial kontroll i undersøkelsen. Svaralternativene gikk fra en skala fra 0 («stemmer veldig bra») til 3 («stemmer veldig dårlig»), der svaralternativene «stemmer dårlig» eller «stemmer veldig dårlig» er definert som «negativ sosial kontroll».

Det samme gjøres i Nationalt integrationsbarometer i Danmark. Barometeret inneholder indikatorer på måloppnåelse innenfor ni overordnede mål for integreringsinnsatsen i Danmark, hvorav ett er at færre unge innvandrere og etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn opplever begrensninger i selvbestemmelse over eget liv. Under dette målet inngår tre indikatorer: 1) begrensninger i valg av kjæreste eller ektefelle, 2) begrensninger i valg av utdanning og venner og 3) støtte for likestilling mellom kjønnene. Disse indikatorene måles blant 18-29-årige innvandrere og etterkommere med ikke-vestlig opprinnelse, både gjennom en årlig medborgerskapsundersøkelse og annen statistikk. Integrationsbarometeret har en interessant måte å utarbeide regelmessige målinger på, ved fastlagte indikatorer og datakilder.²² Det blir utviklet et sammensatt mål for hvert fokusområde basert på flere spørsmål som ble utvalgt som indikatorer på sosial kontroll.

En utfordring ved slike sammensatte mål er at resultatet – altså det omfanget av negativ sosial kontroll man kommer frem til – vil variere avhengig av hvilke spørsmål og indikatorer som inngår i det sammensatte målet. Å bruke slike sammensatte mål for å måle omfang kan derfor gi et skjevt bilde. Derimot kan det å bruke slike sammensatte

²⁰ Spørsmålene ble utviklet samråd med norske fagpersoner som jobber på feltet.

²¹ Spørsmålene hentet fra STIR-undersøkelsen ved NKVTS

²² Se <https://integrationsbarometer.dk/om-integrationsbarometeret/indikatorer>.

mål basert på gode indikatorer og faste spørsmål være nyttig for å følge opp utviklingen over tid – slik som i det danske Integrationsbarometeret.

Ettersom negativ sosial kontroll er et så bredt og komplekst begrep, kan det i mange tilfeller også være hensiktsmessig å ta i bruk slike sammensatte mål for å sikre seg at man faktisk måler det man ønsker å måle. Dette drøftes til en viss grad i Friberg og Bjørnset (2019) sin studie *Migrasjon, foreldreskap og sosial kontroll*. Her blir restriksjoner fra foreldre på hvorvidt og eventuelt med hvem ungdommene får lov til å være med på fritiden brukt som indikatorer på negativ sosial kontroll. Respondentene ble bedt om å vurdere i hvilken grad påstandene «Jeg får sjelden lov til å være sammen med venner på fritiden» og «Foreldrene mine vil ikke at jeg skal være sammen med noen av det motsatte kjønn på fritiden, uten at det er voksne til stede» stemmer med deres situasjon. Forskerne påpeker at tallene i seg selv ikke nødvendigvis angir hvor mange som utsettes for «negativ sosial kontroll», men hvor mange som har svart på bestemte måter på de aktuelle spørsmålene. Videre inkluderer undersøkelsen også spørsmål om hva respondentene tror foreldrenes holdninger er til for eksempel kjønn og seksualitet. I tilfeller der barn forteller om både større grad av kontroll og restriksjoner og at de tror foreldrene har konservative holdninger, er det rimelig å anta at det foregår en viss grad av negativ sosial kontroll. Her blir altså spørsmål om opplevde kontroll og oppfatning av foreldrenes holdninger brukt som et sammensatt mål på negativ sosial kontroll. En slik operasjonalisering kan være hensiktsmessig ettersom man i større grad kan fange opp *motivasjonen* bak restriksjonene, noe som er viktig for å kunne vurdere hvorvidt det er snakk om negativ sosial kontroll eller ikke. Likevel, kan man ikke si dette sikkert uten å også spørre foreldrene om deres faktiske motivasjon for å utøve slik kontroll.

Schlytter og kollegaer (2009) utarbeidet også en lignende type sammensatt mål på negativ sosial kontroll, noe vi vil omtale i neste avsnitt.

4.4 Er det hensiktsmessig med en kategorisering ut fra alvorlighetsgrad?

Vi har tidligere omtalt hvordan det er mulig ut fra ulike definisjoner av begrepet negativ sosial kontroll å snakke om ulik alvorlighetsgrad av kontrollen. Men kan og bør dette gjøres kvantitativt? I omfangsundersøkelsene vi har gått gjennom har vi kun kommet over et par studier der dette har blitt gjort i større eller mindre grad.

I den svenske undersøkelsen fra Schlytter og hennes kollegaer (Schlytter m.fl. 2009), har de rangert alvorlighetsgraden av negativ sosial kontroll over ungdom på en systematisk måte utfra en trappetrinn-modell. Undersøkelsen ser på jenter og gutter hver for seg og bruker noe ulike indikatorer for de to gruppene. I det første steget for jenter, blir det stilt spørsmål om foreldrene forventer at de skal være jomfru ved inngåelse av ekteskap og om de for lov til å ha et kjæresteforhold med en jevnaldrende gutt. Å svare ja på begge disse spørsmålene var nødvendig, men ikke tilstrekkelig for å anses som å *leve i en æreskontekst*. De som svarte ja på begge spørsmålene, ble i neste steg spurt om de får ha vennskapelige relasjoner med jevnaldrende gutter og om de forventes å følge andres vilje angående hvem de skal gifte seg med i fremtiden. De som også svarte ja på begge spørsmålene ble ansett for å *leve med seksuell kontroll i en æreskontekst*. Videre ble det undersøkt om jenter som lever under seksuell kontroll også lever med begrensninger når det kommer til skole- eller fritidsaktiviteter. De som svarer bekreftende på dette regnes som å *leve under æresrelaterte normer og begrensninger*. Til sist ble det undersøkt hvem av disse som også ble utsatt for krenkende behandling, hat eller vold. Å bli utsatt for slik behandling regnes ikke alene som et tegn på å leve under æresrelaterte begrensninger, ettersom vold og krenkende atferd kan utøves på annet grunnlag enn ære/skam. Det er altså viktig å måle om de som lever under æresrelaterte begrensninger også opplever krenkelser og vold, for slik å undersøke *alvorlighetsgraden*

av de æresrelaterte normene og begrensningene. Kriteriene for unge gutter er litt annerledes. Her undersøkes det om de opplever tre av fire følgende forventninger: at de skal være jomfru ved ekteskapsinngåelse, at de ikke får ha et forhold med en jevnaldrende jente, at de ikke får være venner med jevnaldrende jenter og at de skal følge andres vilje når det gjelder hvem de skal gifte seg med. De som i tillegg til de fire opplever begrensninger rundt deltakelse i skole- eller fritidsaktiviteter defineres som gutter som lever i en æresrelatert kontekst.

Hafstad og Augusti (2019) skiller mellom mindre og mer alvorlige grader av vold, og hvor mye skade det utgjør, slik vi omtalte i avsnitt 2.3.3.

Det å vurdere alvorlighetsgrad er svært viktig i enkelttilfeller, blant annet for å kunne vurdere hvilke hjelpetiltak som bør igangsettes og – i noen tilfeller – hvorvidt noe straffbart har funnet sted. Det er imidlertid også viktig å vurdere alvorlighetsgraden av det totale *kontrollregimet* den utsatte lever i. Ofte er handlingene isolert sett ikke så alvorlige, men det er summen av dem som gjør kontrollen negativ. Utfra enkeltvariabler er det vanskelig å skille ut de som lever under slik kontroll. I tillegg viser forskningen at jo flere former for kontroll man utsettes for, jo mer påvirkes psykisk helse til det enkelte offer. Vi anser det derfor som hensiktsmessig å utforme undersøkelser på en slik måte at man kan fange opp de som lever med flere former for kontroll der hvert enkelttilfelle kanskje ikke er så alvorlig, men hvor totaliteten utgjør en sterk belastning og kan være skadelig.

4.5 På hvilke områder mangler det kunnskap?

I foreliggende undersøkelser er det et sterkt fokus på innvandrerstatus og landbakgrunn som primær bakgrunnsvariabel. Imidlertid viser enkelte undersøkelser at andre faktorer og kjennetegn ved foreldre også kan ha stor betydning, for eksempel grad av religiøsitet (Friberg og Bjørnset), utdanningsnivå, tilknytning til arbeidsmarkedet og samtidig ruslidelse og psykisk lidelse hos foreldrene. Slike sammenhenger bør undersøkes nærmere. I tillegg mangler det kunnskap om lokale forskjeller og hvilken effekt det har å vokse opp i et urbant miljø, små lokalsamfunn eller annet.

De fleste indikatorene for å måle omfang av negativ sosial kontroll er utviklet for å måle forekomsten innenfor innvandrer miljøer, og da i særlig grad muslimske. Det mangler derfor indikatorer som er rettet mot å måle omfang av negativ sosial kontroll blant personer *uten* innvandrerbakgrunn. Blant annet har noen kvalitative studier vist at det foregår negativ sosial kontroll innenfor enkelte kristne ytterliggående miljøer i Norge (Skoglund et al. 2008; Košuta 2018). Den kontrollen skiller seg nok fra den type kontroll som er i muslimske miljøer. I mindre, avsidesliggende bygder i Norge anser vi også at den negative sosiale kontrollen har en helt annen form enn innenfor større urbane innvandremiljøer.

Hvorvidt ungdommer med innvandrerbakgrunn blir – eller er redd for å bli – forlatt i utlandet mot sin vilje, er et tema som det stadig blir mer fokus på i det offentlige ordskiftet. Temaet har blitt behandlet i flere kvalitative undersøkelser, opptellinger fra offentlige instanser og kvantitative undersøkelser på kommunenivå, som omtalt i kapittel 3. Vi kjenner ikke til norske surveyundersøkelser til ungdom der spørsmål om ufrivillige utenlandsopphold har blitt stilt. Temaet har imidlertid blitt inkludert i en dansk omfangsundersøkelse (Følner, Johansen og Hansen 2018, se avsnitt 4.2.9). Det vil være nyttig med mer systematisk kartlegging av ufrivillige opphold i utlandet, samt hvordan trusler om dette brukes i negativ sosial kontroll.

Hovedsakelig har negativ sosial kontroll i skandinaviske surveyundersøkelser hatt fokus på foreldre, foresatte og søsken som utøvere av kontrollen. Kontroll utøvet av andre har imidlertid i liten grad blitt tematisert gjennom tidligere undersøkelser. Dette kan for

eksempel være kontroll på skolen, fra andre elever eller lærere, fra andre med samme landbakgrunn eller fra personer i religiøse miljøer og menigheter.

Noen temaer er i overgangen mellom hva som kan regnes som negativ sosial kontroll. For eksempel har negativ sosial kontroll gjennom sosiale medier i liten grad blitt undersøkt i tidligere omfangsundersøkelser. Temaet er imidlertid hyppig omtalt i litteraturen om negativ sosial kontroll (Bredal og Melby 2018; Bråten og Elgvin 2014; Lynggard 2010; Skoglund et al. 2008, se for øvrig nærmere omtale i avsnitt 2.1). Dette er et felt som blir stadig mer aktuelt, ettersom befolkningen generelt, og ungdommer spesielt, bruker stadig mer tid på sosiale medier. Dette er en type kontroll som bare er delvis innenfor definisjonen av negativ sosial kontroll, slik vi har valgt å definere begrepet i vår undersøkelse. Kontrollen skjer fra noen andre, og vil kun i noen tilfeller være «press, oppsyn, trusler [...] med den hensikt å sikre at enkeltpersoner lever i tråd med familiens eller gruppens normer». Det gjelder for eksempel kontroll som foregår gjennom et større miljø som «sladder» og «ryktespredning» innenfor ulike grupper av innvandrere, slik som har vært tilfeller av innenfor taxinæringen i Oslo.

I mange tilfeller vil kontroll gjennom sosiale medier være av personer uten noen bestemt tilhørighet innenfor samme «gruppe». I omfangsundersøkelsene vi har sett på, har kontroll gjennom sosial medier i liten grad blitt tematisert. Kontroll av hvorvidt man får lov til å benytte seg av sosiale medier, derimot, har blitt tematisert i flere undersøkelser.

4.6 Hvilke grupper mangler det kunnskap om?

Unge med innvandringsbakgrunn har, slik vi har sett, vært en hovedgruppe i de aller fleste omfangsundersøkelser om negativ sosial kontroll i Norge, så vel som i Sverige og Danmark. Det er i denne befolkningsgruppen det har blitt avdekket størst grad av det som i en skandinavisk kontekst går under begrepet negativ sosial kontroll, ofte motivert utfra en æreskontekst. Særlig har det blitt fokusert på innvandrere med muslimsk bakgrunn, og spesielt jenter. For flere andre grupper i samfunnet er det imidlertid mangler i kunnskapsgrunnlaget. Det er generelt lite omfangsundersøkelser som retter seg mot majoritetsbefolkningen. Gutter og menns premisser og situasjon, både de med og uten innvandrerbakgrunn er lite belyst. Videre mangler det kunnskap basert på kvantitativ tilnærming for andre religiøse grupper enn muslimer (Bredal 2011). Videre mangler det kunnskap om homofile, og særlig hvordan disse opplever å vokse opp i en klassisk, patriarkalsk familie, og i en etnisk og religiøs minoritetskontekst (Bredal 2011). Det siste har imidlertid delvis blitt dekket i undersøkelsen *Levekår blant skeive med innvandrerbakgrunn*, (Eggebø, Stubberud og Kaltstrøms 2018).

Noen av disse manglene søker vi å dekke i vår egen omfangsundersøkelse som vi vil presentere i neste kapittel.

De aller fleste omfangsundersøkelsene er basert på undersøkelser blant ungdom og unge voksne. Det er i denne overgangen mellom barndom og voksenliv at kontrollen er sterkest og mest synlig. For eksempel er det langt mer synlig for omgivelsene når unge jenter i noen grupper uteblir fra fester, skoleturer og andre sosiale sammenhenger, når noen blir nektet å ha kjæreste eller det blir lagt sterke føringer på valg av utdanning eller framtidig ektefelle. Vi vet lite om i hvor stor grad negativ sosial kontroll foregår innad i parforhold blant den voksne delen av befolkningen. Her kan mørketallene være store når det gjelder hvor mange som blir kontrollert av ektefelle/samboer eller andre familiemedlemmer. Man kan også tenke seg at en del eldre tenåringer eller unge voksne utøver negativ sosial kontroll over sine foreldre. En annen gruppe der vi ikke har funnet noen kvantitative undersøkelser, er negativ sosial kontroll av den eldre delen av befolkningen. Vi vet ikke omfanget av eldre som blir kontrollert av ektefelle/samboer, av hjemmeboende barn eller fra andre nære relasjoner. Denne type kontroll har det vært lite fokus på og så vidt vi kjenner til, lite kvantitative undersøkelser.

Kvantitative undersøkelser kan gi en forståelse av omfanget av negativ sosial kontroll. Det er imidlertid også et behov for større forståelse for selve fenomenet negativ sosial kontroll. Dette gjelder særlig forståelse for hvordan negativ sosial kontroll arter seg for forskjellige grupper, som kjønn, LHBTIQ-personer eller blant eldre. Her kreves det også mer kvalitativ innsikt.

5 Undersøkelsen

«Retten til å leve et fritt liv»

Som del av oppdraget skulle vi utarbeide og gjennomføre målinger som gir en presis oversikt over omfanget av negativ sosial kontroll i hele landet, og gi resultater på fylkesnivå. Videre lå det i bestillingen at vi skulle undersøke ulike grupper av befolkningen, som gikk utover kun personer med innvandrerbakgrunn og at undersøkelsen skulle gå til unge over 16 år. Vi fant det derfor formålstjenlig å innrette undersøkelsen mot ungdom ved 1. og 2. trinn i videregående opplæring, slik det er redegjort for i avsnitt 1.3.2.

5.1 Gjennomføring og analyse av undersøkelsen

5.1.1 Temaer og spørsmål

Definisjonen av negativ sosial kontroll som vi introduserte i avsnitt 2.2, har ligget til grunn for utarbeidelse av undersøkelsen:

Bruk av press, oppsyn, trusler, vold eller annet med den hensikt å sikre at enkeltpersoner lever i tråd med familiens eller gruppens normer. Kontrollen kjennetegnes ved at den er systematisk. Den innebærer begrensninger i den enkeltes livsutfoldelse og frihet til å ta selvstendige valg, og er i strid med barn og unges rettigheter i tråd med for eksempel FNs barnekonvensjon.

Definisjonen har ligget til grunn for valg av tematiske områder og valg av indikatorer for negativ sosial kontroll. Undersøkelsen er utarbeidet med ti ulike temaområder. Her har vi benyttet temaområdene som vi redegjorde for i kapittel 4, som er basert på tidligere omfangsundersøkelser: 1) *vennskap*; 2) *skole og utdanning*; 3) *fritid, hverdag og livsstil*; 4) *tros- og meningsfrihet*; 5) *parforhold og seksualitet*; 6) *relasjoner til foreldre og søsken*; 7) *autonomi i livsvalg*; 8) *reaksjoner fra foreldre* og 9) *frykt for å bli forlatt i utlandet*, der spørsmålene i det siste temaområdet ble stilt til respondenter med innvandrerbakgrunn. For disse temaområdene har vi i hovedsak basert oss på surveyspørsmål som er brukt i andre undersøkelser. Årsaken til at vi benyttet spørsmål fra eksisterende undersøkelser er for det første at vi ønsker å kunne sammenligne resultatene med tidligere funn. For det andre er det en fordel å benytte spørsmål som allerede er testet. Fordi vi hentet spørsmål fra flere ulike undersøkelser, måtte vi imidlertid justere spørsmålene og svaralternativene noe for å kunne utarbeide et sammenhengende og brukervennlig spørsmålsbatteri. Resultatet er et spørreskjema der måten spørsmålene ble formulert på er sett under ett, og svaralternativene er de samme på mange av spørsmålene. Sammenlignbarhet med andre undersøkelser, har dermed gått noe på bekostning av brukervennlighet.

I tillegg har vi inkludert et temaområde der vi har utarbeidet nye surveyspørsmål. Siden undersøkelsen har blitt gjennomført i et skoleår preget av strenge smitteverntiltak i forbindelse med koronapandemien, var det naturlig å inkludere et annet temaområde, om *negativ sosial kontroll under koronapandemien* (10). Området inkluderer blant annet spørsmål om hvorvidt kontrollen har endret seg under pandemien, og om eventuelle reaksjoner fra foreldre kan være motivert av å forhindre smitte.

Gjennom undersøkelsen har vi søkt å inkludere *grupper* som er lite omtalt i eksisterende kunnskapsgrunnlag. Vi har innrettet undersøkelsen mot alle elever i videregående opplæring på trinn 1 og 2, og ikke kun elever med minoritetsbakgrunn, som ofte er målgruppen for slike undersøkelser. Hensikten med å gå såpass bredt ut var å fange opp eventuell negativ sosial kontroll mot andre grupper av unge i Norge enn de med minoritetsbakgrunn. Vi har også inkludert spørsmål om seksuell orientering og

kjønnsidentitet, for å avdekke om det er en overrepresentasjon av LHBTIQ-personer som opplever negativ sosial kontroll. Videre har vi spurt om religionstilhørighet, for å få opplysninger om andre religioner enn islam, og hvor mye religion betyr for både ungdommene og deres foreldre (religiøsitet).

Vi har også stilt spørsmål om enkelte *temaer* som omfangsundersøkelser i liten grad har omhandlet tidligere. I tillegg til temaene om frykt for å bli etterlatt i utlandet og kontroll under koronapandemien (nevnt over), har vi også inkludert flere spørsmål om *hvem* som utfører kontrollen.

For å identifisere hvem som utøver kontroll, har vi blant annet inkludert spørsmål om hvorvidt respondentene opplever å bli kontrollert av medelever ved skolen. Etter oppfordring fra noen av ungdommene som piloterte undersøkelsen, inkluderte vi også spørsmål om i hvilken grad elevene opplever seg sterkt kontrollert av lærere. Spørsmål om kontroll fra medelever og lærere har vi i liten grad sett i eksisterende undersøkelser.

Undersøkelsen omfatter ikke kjønnslemlestelse, selv om dette inngår i vår definisjon av negativ sosial kontroll. Det har flere årsaker. Først og fremst er kjønnslemlestelse et svært sensitivt tema, noe som gjør det uheldig å besvare spørsmål om dette i en skoletime. Kjønnslemlestelse er i tillegg noe som angår svært få jenter med bakgrunn fra et fåtall land. Tidligere studier har kun avdekket et fåtall saker der de fleste har blitt utført før familien innvandret til Norge (se avsnitt 3.2.1). Dersom spørsmålet hadde blitt inkludert, ville det med all sannsynlighet ha kommet inn få svar, og det hadde ikke vært mulig å konkludere med klare funn.

Spørsmålene i undersøkelsen har i hovedsak faste svaralternativer. På slutten av undersøkelsen hadde vi to åpne svarbokser, en om hvordan koronapandemien hadde endret kontroll fra foreldrene, og en om de hadde noen kommentarer til undersøkelsen eller om det var noe de ville utdype. De mest relevante kommentarene er gjengitt under temaene som respondentene omtalte.

Noen av spørsmålene vi har stilt retter seg kun til noen av respondentene, basert på deres tidligere svar. Eksempler på dette er spørsmål om grad av religiøsitet, som kun ble stilt til de som oppga at de tilhørte en religion. Spørsmålene om frykt for å bli etterlatt i utlandet ble kun stilt til de som oppga at enten de selv eller deres foreldre hadde innvandret (personer med innvandrerbakgrunn).

Undersøkelsen omhandler et sensitivt område og en del spørsmål kan oppleves ubehagelige å besvare. Det er også utfordrende å stille spørsmål som er relevante for alle respondentene. I nær alle spørsmål er det derfor nøytrale svaralternativer som «ikke relevant», «vet ikke» eller «ønsker ikke å svare», slik at alle kunne besvare hvert spørsmål og gå videre i spørreskjemaet.

5.1.2 Hvem har svart på undersøkelsen?

Det er flere jenter enn gutter som har svart på undersøkelsen (54 prosent av utvalget er jenter).²³ Nær halvparten av de som har svart er 17 år (49 prosent), 24 prosent er 16 år eller yngre og 20 prosent er 18 år. Kun 3 prosent er 19 år eller eldre. Dette samsvarer godt med aldersgruppen for 1. og 2. trinn i videregående opplæring på landsbasis. For en nøyaktig gjengivelse av tallene, se tabell 5.1.

En liten overvekt av de som har svart (55 prosent) går på 1. trinn. Det kan blant annet ha sammenheng med at temaet for undersøkelsen passer godt inn i samfunnskunnskap på 1. trinn, som er et fellesfag for studiespesialiserende utdanningsprogram. Videre er det omtrent like mange fra yrkesfaglig og studiespesialiserende utdanningsprogram.

²³ Disse tallene er ikke vektet, men beskriver utvalget i undersøkelsen.

Tabell 5.1 Antall respondenter med ulike kjennetegn

Bakgrunnsinformasjon		Antall (N)	Andel (%)
Antall respondenter		3 361	100
Kjønn	Gutter	1 481	44
	Jenter	1 821	54
	Annet	59	2
Alder	16 år eller yngre	793	24
	17 år	1 663	49
	18 år	658	20
	19 år	103	3
	20 år eller eldre	144	4
Trinn	Videregående trinn 1	1 847	55
	Videregående trinn 2	1 514	45
Utdanningsprogram	Yrkesfaglig	1 729	51
	Studiespesialiserende	1 547	46
	Kombinasjonsklasse	84	3
Innvandringsbakgrunn	Norskfødt med norskfødte foreldre*	2 711	81
	Innvandrere (fra land utenfor Norden)	235	7
	Norskfødt med innvandrerforeldre**	415	12
Religion	Ingen religion eller trosretning	1 436	43
	Kristendom	1 470	44
	Islam	300	9
	Annet	155	4
Seksuell orientering	Heterofil	2 671	79
	Homofil eller lesbisk	57	2
	Bifil	232	7
	Annen seksuell orientering	56	2
	Vet ikke / ønsker ikke å svare	345	10
Foreldre med høyere utdanning	Nei, ingen av dem	651	19
	Ja, den ene	923	28
	Ja, begge	1 174	35
	Vet ikke	612	18

Kilde: Undersøkelse om Retten til å leve et fritt liv.

*Personer født i Norden er inkludert i tallene

** Personer født i Norden med nordiskfødte foreldre er inkludert i tallene

De fleste respondentene har ikke innvandrerbakgrunn, det vil si de er født i Norge med norskfødte foreldre (81 prosent). Elever som har innvandret til Norge utgjør en noe mindre andel enn de som er født her av innvandrerforeldre, henholdsvis 7 og 12 prosent. I definisjonen av elever uten innvandrerbakgrunn har vi også inkludert de som selv har innvandret fra, eller har foreldre som har innvandret fra, de andre nordiske landene. Årsaken er at vi finner det lite sannsynlig at elever med bakgrunn fra Norden skal være mer utsatte for negativ sosial kontroll enn personer med bakgrunn fra Norge.

Fire av ti (43 prosent) oppgir at de ikke tilhører noen religion eller trosretning. En tilsvarende andel (44 prosent) svarer at de tilhører kristendommen, mens én av ti at de tilhører islam (9 prosent).

Åtte av ti elever i videregående skole som har svart på undersøkelsen oppgir at de er heterofile (79 prosent). En av ti svarer at de har en annen seksuell orientering enn heterofil (11 prosent), mens én av ti oppgir at de enten ikke vet, eller ikke ønsker å svare (10 prosent). Tallene antyder at elevene er i en alder der relativt mange har et uavklart forhold til egen seksuell orientering. En av elevene kommenterte dette i det siste spørsmålet i undersøkelsen, der vi spurte om det var noe de ville legge til:

Jeg forstod tidligere at min seksuelle legning var noe jeg ikke er sikker på. For det jeg vet så er jeg heterofil, men det er ikke noe jeg har testet, så jeg kan ikke si med all sikkerhet hva jeg identifiserer meg som.

Ettersom ungdommene er i en alder der de kan være usikre på egen seksualitet, kan det være vanskelig å bruke konkrete merkelapper. Vi har derfor valgt å omtale alle med en annen seksuell orientering enn heterofil som ikke-heterofile. Dette inkluderer de som har svart at de er homofile, lesbiske, bifile eller at de har en annen seksuell orientering. I tilfeller der vil omtaler ikke-heterofile og de som verken ser seg selv som gutt eller jente sammen, bruker vi begrepet «skeive».

Nær fire av ti (35 prosent) av elevene som har svart har to foreldre som har utdanning fra høyskole eller universitet, som vi bruker som indikator på høy sosioøkonomisk status. Blant tre av ti elever har én av foreldrene høyere utdanning (28 prosent), mens for to av ti elever har ingen av foreldrene høyere utdanning (19 prosent).

Negativ sosial kontroll er et fenomen med begrenset omfang, og de fleste formene for kontroll rammer kun et lite mindretall. Det begrenser derfor hvor detaljerte tall vi kan presentere på fylkesnivå. I hovedsak vil vi kun presentere tendenser i omtale av de fylkesvise tallene.

5.1.3 Analyse av undersøkelsen

I den videre analysen av resultatene fra undersøkelsen, presenterer vi deskriptiv statistikk over svarene og et sett med regresjonsanalyser. De deskriptive resultatene på landsbasis er vektet etter fylke.

For å konstruere sammensatte mål til bruk i regresjonene, har vi også gjennomført en faktoranalyse. Resultatene fra faktoranalysen strukturerer presentasjonen av resultatene.

Faktoranalyse

Faktoranalyse er en metode for å identifisere faktorer, eller grunnleggende dimensjoner, ut fra et større antall indikatorer, for eksempel spørsmål i en survey. Med metoden søker man å forklare mønstre eller samvariasjon mellom svarene med et mindre antall dimensjoner. Ved hjelp av resultatene kan vi vurdere hvilke spørsmål som tilhører («forklares av») ett og samme fenomen, og om de spørsmålene vi har stilt er de rette til å måle de dimensjonene vi har ønsket å måle.

Formuleringen av spørsmålene i vår undersøkelse baserte seg i stor grad på hypoteser og funn fra tidligere undersøkelser om hvilke indikatorer som best belyser ulike typer negativ sosial kontroll. Faktoranalysen bekreftet i stor grad dette, men ikke fullt og helt.

Vi identifiserte følgende tydelige dimensjoner:

1. Begrensninger på deltakelse i skoleaktiviteter
2. Begrensninger på deltakelse i fritidsaktiviteter
3. Begrensninger på vennskap
4. Begrensninger på parforhold og seksualitet
5. Opplevelse av kontroll fra foreldre, andre elever, lærere, menighet, mv.
6. Frykt for å bli sendt til utlandet/faktisk erfaring med å bli sendt til/etterlatt i utlandet. Disse spørsmålene ble kun stilt til personer med innvandrerbakgrunn.
7. Kontroll av tros- og meningsfrihet

8. Reaksjoner og trusler/straff

I tillegg utpekte det seg fire dimensjoner i datamaterialet som ikke i like stor grad blir belyst av enkeltspørsmål, og det var noen enkeltspørsmål som ikke hører hjemme i noen av dimensjonene som ble identifisert. Dette betyr at de måler fenomener som «rammer» unge på tvers av flere andre typer kontroll og ikke inngår i et mønster. Noen av disse fenomenene gjelder mange, og gir lite kunnskap om (alvorlig) negativ sosial kontroll, og noen kan være et utslag av koronarestriksjonene mer enn av negativ sosial kontroll i denne perioden. Et eksempel er spørsmål om man de siste 12 månedene har blitt nektet å gå ut på fritiden av foreldre eller andre voksne en bor med. Vi har sett at relativt mange av ungdommene har opplevd det.

Vi har kun analysert to av disse enkeltspørsmålene videre, følgende to spørsmål som vi oppfatter som svært relevante når det gjelder negativ sosial kontroll.

Hvor godt stemmer det som står under?

- Jeg kan velge selv hvilken utdanning jeg skal ha

- Jeg kan velge selv hvem jeg skal gifte meg med/leve sammen med som voksen

Regresjonsanalyser

Etter å ha identifisert de viktigste dimensjonene i datamaterialet gjennomførte vi regresjoner der vi undersøkte hvordan de ulike typene negativ sosial kontroll korrelerer med ulike kjennetegn ved ungdommene og foreldrene eller omgivelsene.²⁴ Basert på hypoteser fra litteraturgjennomgangen inkluderte vi følgende variabler i analysen:

- Kjønn
- Alder over/under 18 år
- Seksuell orientering: ikke-heterofil (inkludert homofil, lesbisk, bifil og andre seksuelle orienteringer)/andre (inkludert heterofil og svaralternativene «vet ikke» og «ønsker ikke å svare»)
- Innvandrerbakgrunn
- Foreldrenes religion og religiøsitet
- Foreldrenes sosioøkonomiske status målt ved utdanningsnivå

Vi inkluderte også en indikator for sentralitet basert på skolens beliggenhet (kommune) og SSBs sentralitetsindeks. Grad av sentralitet viste seg imidlertid å ikke ha noen betydning for noen typer sosial kontroll. Trolig burde vi hatt informasjon om elevenes bostedskommune for å teste en hypotese om at det er et større omfang av negativ sosial kontroll på mindre sentrale enn på mer sentrale steder. Vi har derfor utelatt denne variabelen i de resultatene vi viser her. Vi har imidlertid kontrollert for fylke for å korrigere for eventuelle skjevheter knyttet til dem.

Det er viktig å være oppmerksom på at både konstruksjon av dimensjonene og regresjonsanalysene er gjennomført med en relativt enkelt metode, og at den innsikten de gir også begrenses av at det er relativt få unge som opplever alvorlig negativ sosial kontroll. Vi har ikke kunnet undersøke hvilke variabler som øker sannsynligheten for å være blant de aller mest utsatte, fordi de er få. Analysen må heller ikke tolkes som å

²⁴ Alle spørsmålene som inngikk i hver dimensjon fikk verdier på den aktuelle skalaen, f.eks. fra 1 (stemmer veldig bra) til 5 (stemmer veldig dårlig), der «ikke relevant» fikk verdien 3. Det svaralternativet som indikerer sterkest sosial kontroll, fikk verdien 1. Vi konstruerte deretter additive indekser for hver dimensjon, med gjennomsnittsskår på den aktuelle skalaen, som inngikk som avhengig variabel i regresjonene.

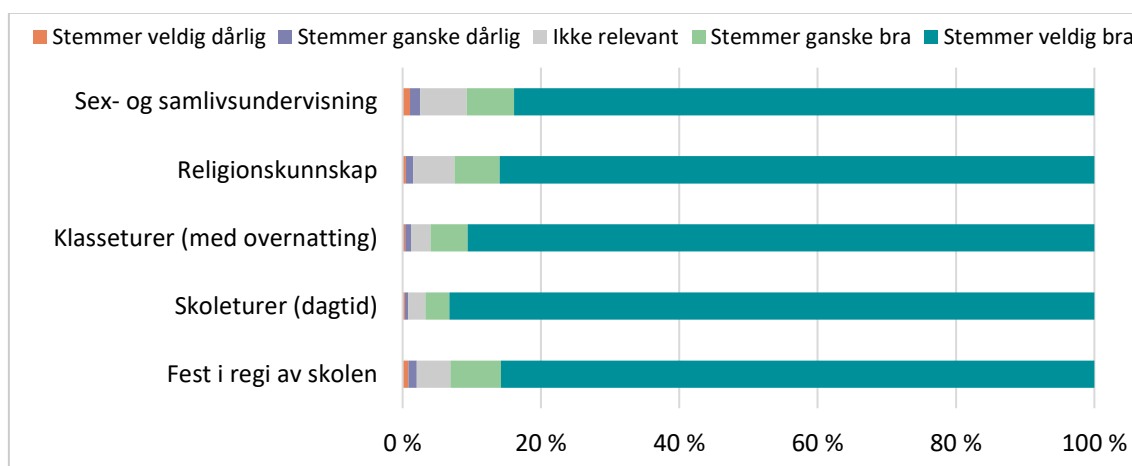
indikere årsaksforhold. Den viser hvilke kjennetegn ved de unge og deres foreldre som medfører større eller mindre grad av sosial kontroll.

I vedlegg A viser vi resultatet av regresjonene for de sju viktigste dimensjonene ved negativ sosial kontroll.²⁵ Dimensjonene vil bli omtalt fortløpende nedenfor. Resultater fra regresjonsanalysene vil bli redegjort for til slutt under hver dimensjon.

5.2 Begrensninger på deltakelse i skoleaktiviteter

Elever ved videregående skoler bruker en stor del av tiden sin på selve skolen, på lekser og med venner fra skolen. De investerer også i framtiden sin med tid og innsats på skolearbeid. I kapittel 4 henviste vi til flere tidligere studier som hadde indikatorer som omhandlet skole og utdanning. De tre indikatorene vi identifiserte, var henholdsvis begrensninger på valg av utdanning, opplevd kontroll på skolen og begrensninger på deltakelse i skoleaktiviteter. Her presenterer vi resultatene knyttet til sistnevnte. For de to første indikatorene, se avsnitt 5.6 om opplevelse av kontroll fra andre.

Figur 5.1 Foreldrene mine/andre voksne jeg bor med tillater meg å være med på:

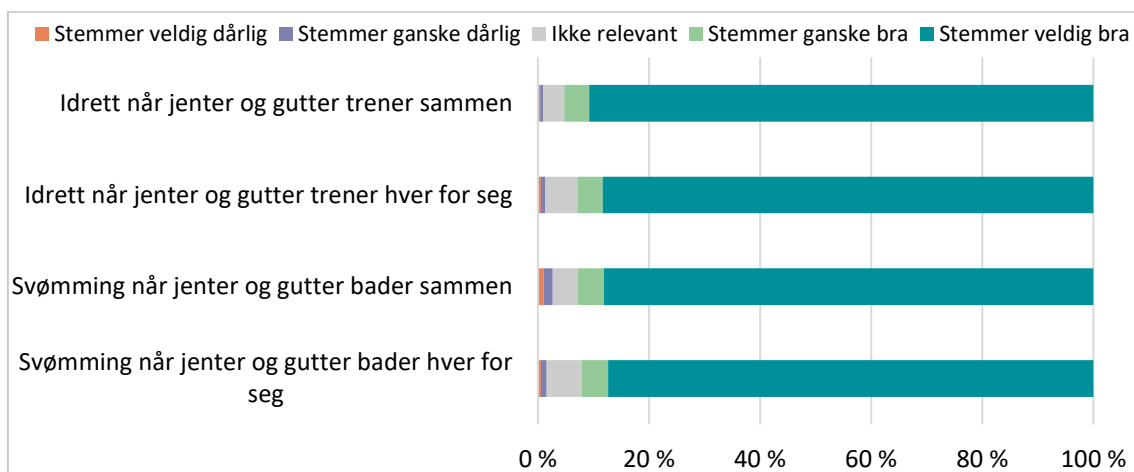

Kilde: Undersøkelse om Retten til å leve et fritt liv. N=3 361

Vi spurte elevene om hvorvidt foreldrene eller andre voksne de bor med tillater at de deltar i undervisning om sex- og samliv og religionskunnskap (se figur 5.1). Over 90 prosent av elevene svarer at det stemmer veldig bra. 3 oppgir imidlertid at de ikke får lov (stemmer ganske dårlig eller veldig dårlig) til å delta i sex- og samlivsundervisning, og 2 prosent oppgir å ikke få delta i religionskunnskap. Elevene fikk også spørsmål om de kunne være med på klasseturer med overnatting, skoleturer på dagtid og fest i regi av skolen. Her var det også over 90 prosent som svarte at de fikk lov. Kun 1 prosent oppgir at de ikke får være med på klasseturer med overnatting eller skoleturer på dagtid (stemmer ganske eller veldig dårlig), mens 2 prosent oppgir at de ikke får være med på fest i regi av skolen.

²⁵ Vi har utelatt dimensjonen knyttet til å bli sendt til/etterlatt i utlandet, siden dette bare er relevant for noen av respondentene.

Figur 5.2 Foreldrene mine/andre voksne jeg bor med tillater meg å være med på:

Kilde: Undersøkelse om Retten til å leve et fritt liv. N=3 361

Elevene fikk videre ulike spørsmål om hva foreldrene eller andre voksne de bor med tillater at de er med på når det gjelder idrettsaktiviteter (se figur 5.2). De aller fleste opplever ingen restriksjoner på disse aktivitetene. Over 90 prosent svarer at det enten ikke oppleves som et relevant spørsmål, eller at det stemmer veldig eller ganske bra at de får lov til å delta i disse aktivitetene. Kun et mindretall opplever restriksjoner. 1 prosent opplever begrensninger i å drive med idrett, både når jenter og gutter trener sammen og hver for seg. Når det gjelder svømming, er bildet noe annerledes – 3 prosent opplever begrensninger når jenter og gutter bader sammen.

Dette tyder på at svært få unge opplever begrensninger knyttet til deltakelse i skoleaktiviteter. De skoleaktivitetene der flest opplever begrensninger knyttet til deltakelse er imidlertid svømming når gutter og jenter bader sammen og sex- og samlivsundervisning.

5.2.1 Regionale forskjeller

Etttersom det generelt er svært få som opplever kontroll og restriksjoner knyttet til deltakelse i skolerelaterte aktiviteter, er det også begrenset antall svar til å identifisere regionale forskjeller på dette området. For mange fylker mangler vi gode nok data. I de tilfellene der vi har mottatt nok svar, finner vi imidlertid ingen regionale forskjeller.

5.2.2 Resultater fra regresjonsanalysene

I regresjonsanalysene inngikk spørsmålene i boks 5.1 om hvilke skolerelaterte aktiviteter foreldrene tillater at ungdommene deltar i. Disse spørsmålene utgjorde da ett sammensatt mål i analysene.

Analysene viser at jenter har noe større frihet enn gutter når det kommer til deltakelse i skoleaktiviteter. Videre har unge over 18 år noe mindre frihet enn de under 18.

De som ikke er heterofile er en del mer utsatte for restriksjoner enn andre, og det samme gjelder de som hverken ser seg selv som gutt eller jente.

Det har negativ betydning om en selv er innvandrer, men det som har størst negativ betydning er dersom foreldrene er muslimer og ser på religion som viktig. To foreldre med høy utdanning medfører imidlertid noe større frihet.

Foreldrene mine /andre voksne jeg bor med tillater meg å være med på ...

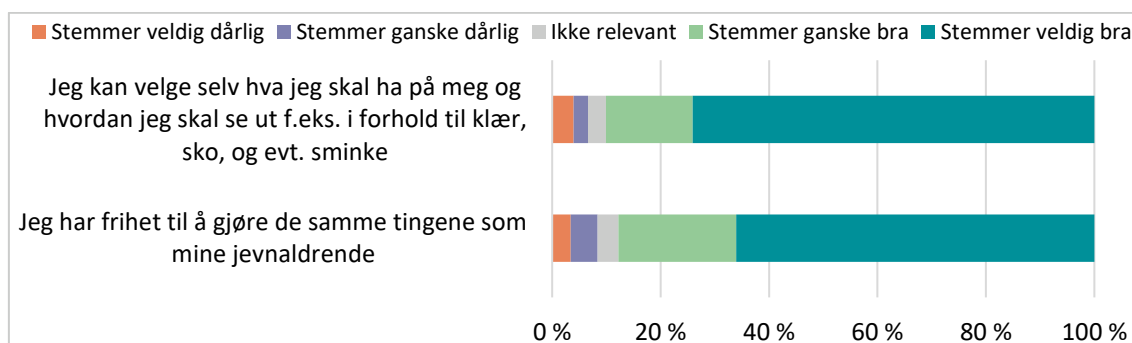
- Idrett når jenter og gutter trener sammen
- Idrett når jenter og gutter trener hver for
- Svømming når jenter og gutter bader sammen
- Svømming når jenter og gutter bader hver for seg
- Sex- og samlivsundervisning
- Religionskunnskap
- Klasseturer (med overnatting)
- Skoleturer (dagtid)
- Fest i regi av skolen

Boks 5.1 Dimensjon i regresjonsanalysene: Begrensninger på deltakelse i skoleaktiviteter

5.3 Begrensninger på deltakelse i fritidsaktiviteter

I tidligere undersøkelser av negativ sosial kontroll har det blitt brukt en rekke indikatorer som handler om begrensninger og kontroll under temaområdet fritid, hverdag og livsstil. De ulike indikatorene har dekket *begrensninger* på deltakelse i fritidsaktiviteter, på valg knyttet til klær og utseende samt på nett- og mediebruk. *Kontroll* på områder som sosiale medier og kontroll av eiendeler har også vært inkludert i tidligere undersøkelser.

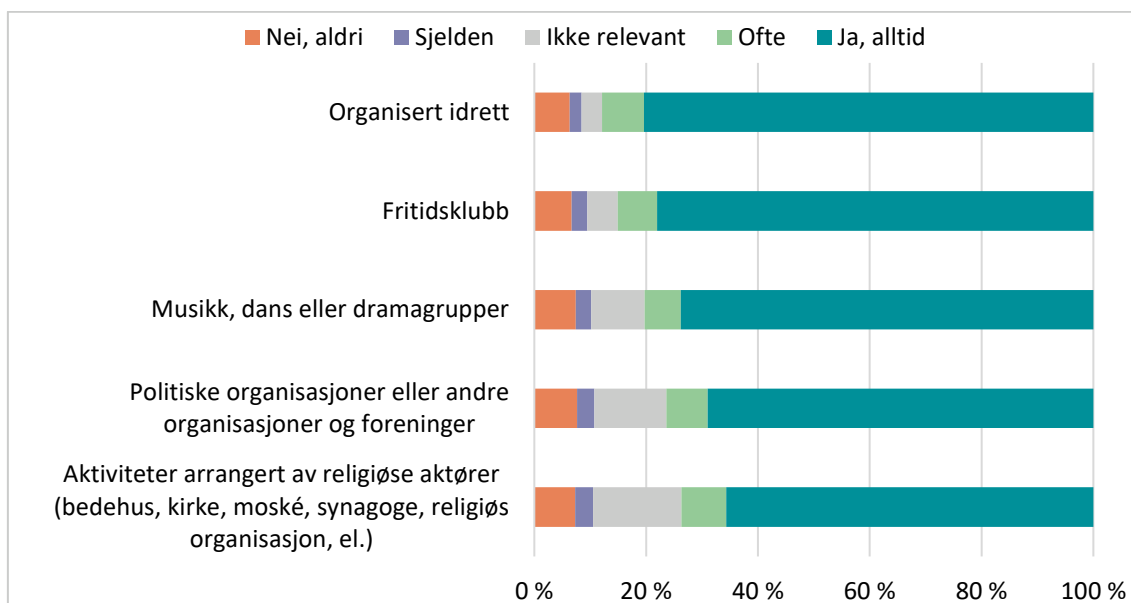
Figur 5.3 Hvor godt stemmer det som står under?

Kilde: Undersøkelse om Retten til å leve et fritt liv. N=3 361

Vi ba elevene ta stilling til påstanden om at de har frihet til å velge hva de skal ha på seg og hvordan de skal se ut, for eksempel i forhold til klær, sko og eventuelt sminke (se figur 5.3). 7 prosent oppgir at det stemmer ganske eller veldig dårlig. De skulle også ta stilling til påstanden om hvorvidt de har frihet til å gjøre de samme tingene som sine jevnaldrende. Én av ti (8 prosent) oppgir at de ikke har like stor frihet som jevnaldrende (svaralternativ: stemmer ganske eller veldig dårlig).

Figur 5.4 Dersom du har lyst, får du lov til å delta i:

Kilde: Undersøkelse om Retten til å leve et fritt liv. N=3 361

Elever ved videregående skoler deltar mindre i organiserte fritidsaktiviteter enn barn i grunnskolealder. Likevel er det interessant å vite hvorvidt elevene opplever restriksjoner på deltakelse i ulike aktiviteter. Elevene ble spurt om de fikk lov til å delta i organisert idrett, fritidsklubb eller musikk-, dans- eller dramagrupper, dersom de hadde lyst. Over 90 prosent svarer at de enten ofte eller alltid tillates deltakelse i disse aktivitetene eller at det ikke oppleves som et relevant spørsmål.

9 prosent svarer at de aldri eller sjelden får lov til å delta i organisert idrett, mens 10 prosent sjelden eller aldri får lov til å delta på fritidsklubb eller musikk- dans eller dramagrupper (se figur 5.4).

Elevene fikk også spørsmål om de får delta i politiske organisasjoner eller andre organisasjoner og foreninger eller aktiviteter arrangert av religiøse aktører, som bedehus, kirke, moské eller synagoge. Én av ti svarer at de aldri eller sjelden får lov til å delta på slike aktiviteter eller samlinger (11 prosent). En god del opplever disse spørsmålene som ikke relevante (henholdsvis 13 og 16 prosent).

Det er viktig å understreke at vi her har spurt de unge om de ville fått lov til å delta i slike aktiviteter dersom de hadde lyst, og at det å ikke få lov ikke nødvendigvis skyldes negativ sosial kontroll. Her må man for eksempel ta med i betraktning at både organisert idrett og musikk- dans eller dramagrupper kan være relativt kostbart å delta i. Svarene kan like gjerne være uttrykk for at utgifter til disse aktivitetene ikke blir prioritert eller at økonomien ikke strekker til, som at ungdommene blir sterkt kontrollert hjemmefra. Som en av ungdommene kommenterte:

Det mest positive man kunne svare her, var «Ja, alltid». Men man får jo ikke ALLTID lov til det – men et nei er ofte mer knyttet opp mot økonomi og kjøring.

Begrensninger foreldre gir ungdommen kan også være et uttrykk for omsorg og beskyttelse. Som en av elevene uttrykker det i et av de åpne feltene i spørreskjemaet:

Jeg føler mamma og pappa ikke lar meg velge fritt det jeg vil på videregående, og det jeg vil gjøre i fremtiden, det er dans og da er de redde at kroppen min blir ødelagt, men det skal jo være mitt valg, og jeg er forsiktig.

Videre fikk de som sjelden eller aldri får lov til å delta i slike aktiviteter, spørsmål om *hvem* som bestemte det. De fleste svarte at det var foreldre, men en del oppga også brødre, kjærester, venner og menighet/religiøst felleskap.

5.3.1 Regionale forskjeller

Når det gjelder restriksjoner på hva ungdommene skal ha på seg eller hvordan de skal se ut, ser vi at det er noe større grad av kontroll i Vestland og Innlandet enn i andre fylker. På spørsmål om hvorvidt respondentene opplever at de har frihet til å gjøre de samme tingene som deres jevnaldrende, ser vi at unge i Oslo og Viken opplever restriksjoner i noe større grad enn i andre deler av Norge. Resten av fylkene lå rundt gjennomsnittet for hele landet.

På spørsmål om deltakelse i organisert idretts- eller fritidsklubb, ser vi at ungdom fra Troms og Finnmark og Trøndelag opplevde noen flere begrensninger enn i andre fylker. Ungdom fra Troms og Finnmark opplever også noe mer begrensninger enn i resten av landet når det gjelder å delta i musikk-, dans- eller dramagrupper eller på aktiviteter arrangert av religiøse aktører. Når det gjelder deltakelse i politiske organisasjoner eller andre organisasjoner og foreninger, opplever elever fra Trøndelag samt Vestfold og Telemark noe større begrensninger enn resten av landet. Vi ser altså at det er lite systematiske forskjeller mellom fylkene når det gjelder begrensninger av fritid og fritidsaktiviteter samlet sett.

Her er det imidlertid også viktig å understreke at variasjoner mellom fylkene kan skyldes for eksempel varierende tilgjengelighet av fritidstilbud. Tilgjengeligheten kan påvirkes av både beliggenhet, muligheter for transport og kostnader.

5.3.2 Resultater fra regresjonsanalysene

I regresjonsanalysene har vi benyttet et sammensatt mål på begrensninger knyttet til fritidsaktiviteter, basert på de fem ulike typene aktiviteter som er listet opp i boks 5.2.

I regresjonsanalysene ser vi mange av de samme tendensene som vi så i forrige avsnitt om deltakelse i skoleaktiviteter: Jenter har noe mer frihet enn gutter, mens de over 18 år har svakt mindre frihet enn de under 18. Også her ser vi at det å ha innvandrerbakgrunn virker begrensende for deltakelse i aktiviteter på fritiden, og i relativt stor grad hvis den unge selv har innvandret. Videre ser vi også her at de som har foreldre som bekjenner seg til islam og samtidig mener at religion er viktig, opplever en mindre grad av frihet.

Dersom du har lyst, får du lov til å delta i...

Organisert idrett
Fritidsklubb
Musikk, dans eller dramagrupper
Politiske organisasjoner eller andre organisasjoner og foreninger
Aktiviteter arrangert av religiøse aktører (bedehus, kirke, moské, synagoge, religiøs organisasjon, el.)

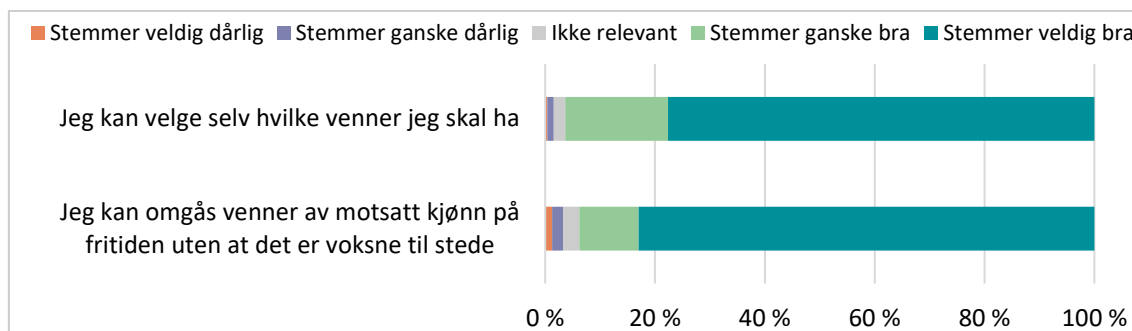
Boks 5.2 Dimensjon i regresjonsanalysene: Begrensninger på deltakelse i fritidsaktiviteter

Ikke-heterofile opplever også mindre frihet knyttet til deltakelse i fritidsaktiviteter enn heterofile. Det å ha to foreldre med høyere utdanning virker imidlertid å til en viss grad beskytte mot slik kontroll.

5.4 Begrensninger på vennskap

Ulike begrensninger i valg av venner, restriksjoner på sosial kontakt og begrensninger på vennskap med personer av annet kjønn, har vært indikatorer på negativ sosial kontroll som har blitt undersøkt gjennom tidligere studier. I undersøkelsen til elever ved videregående skoler inkluderte vi flere spørsmål som dekket alle disse tre kategoriene.

Figur 5.5 Hvor godt stemmer det som står under?

Kilde: Undersøkelse om Retten til å leve et fritt liv. N=3 361

Vi stilte et overordnet spørsmål om elevene selv kan velge hvilke venner de skal ha. Svært få oppgir at de ikke kan velge vennene sine: Kun 2 prosent oppgir at det stemmer ganske dårlig eller veldig dårlig at de kan velge sine egne venner (se figur 5.5). Disse fikk et oppfølgingsspørsmål, om hvem som bestemmer hvem de kan være venner med. Ikke overraskende svarte de fleste at det var foreldrene, med en overvekt av mor/stemor. Relativt mange svarte også at venner bestemte hvem de skulle være venn med.

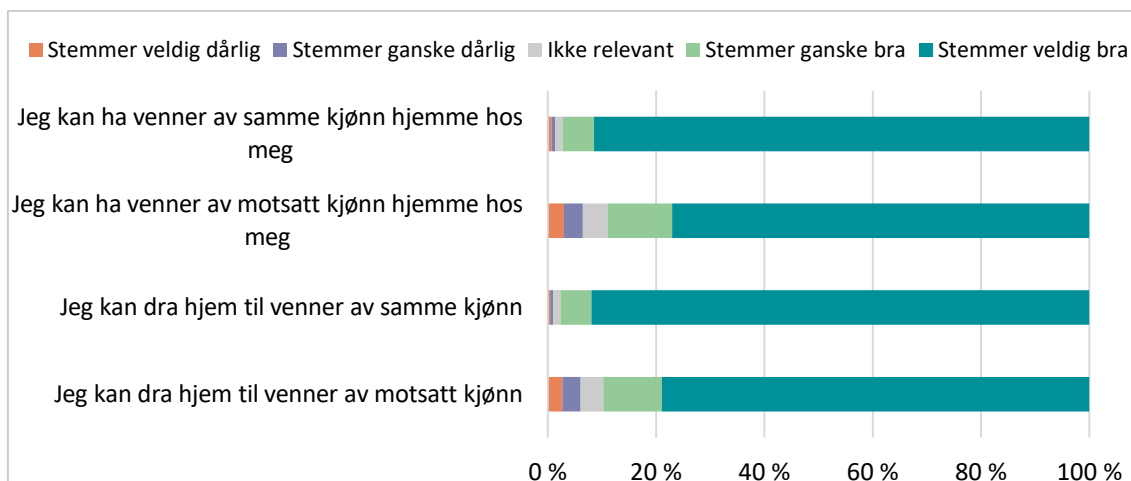
Noen flere respondenter opplever restriksjoner når det gjelder å møte personer av motsatt kjønn. På spørsmål om de kan omgås venner av motsatt kjønn på fritiden uten at det er voksne til stede, svarer 3 prosent at det stemmer ganske eller veldig dårlig.

Funn fra tidligere undersøkelser

Friberg og Bjørnset ba 16-17-åringer i Oslo og Akershus om å ta stilling til påstanden «foreldrene mine vil ikke at jeg skal være sammen med noen av det motsatt kjønn på fritiden, uten at det er voksne til stede». Andelen som har svart at dette stemmer ganske eller veldig godt fordeler seg slik:

- I overkant av 5 prosent blant gutter og i underkant av 5 prosent av jenter med bakgrunn fra Norge, og det samme blant unge med bakgrunn fra Europa, USA m.m.
- Drøyt 15 prosent av gutter og litt over 20 prosent av jenter med bakgrunn fra Afrika, Asia eller Latin-Amerika.

Figur 5.6 Hvor godt stemmer det som står under?

Kilde: Undersøkelse om Retten til å leve et fritt liv. N=3 361

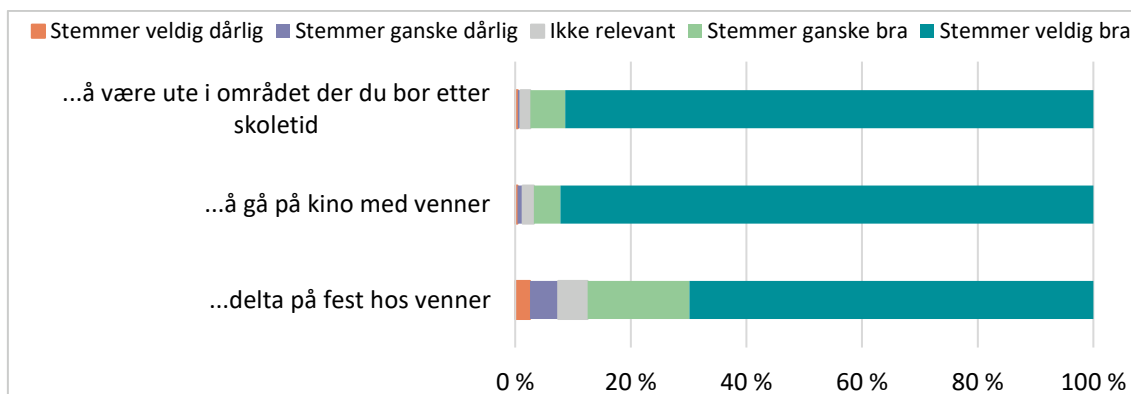
Videre spurte vi om elevene kunne ha venner av samme og motsatt kjønn hjemme hos seg, eller om de kunne dra til venner av samme eller motsatt kjønn. Svært få opplever restriksjoner på å omgås venner av samme kjønn (se figur 5.6). Kun 1 prosent svarer at de ikke kan ha venner av *samme kjønn* hjemme hos seg eller at de ikke kan dra hjem til dem. Det er noe mer restriksjoner når det gjelder venner av *motsatt kjønn*. Dette kan skyldes at restriksjoner på omgang med venner av motsatt kjønn handler om kontroll av potensielle romantiske forhold og seksualitet. Hele 7 prosent svarer at de ikke kan ha venner av motsatt kjønn hjemme hos seg, og 6 prosent oppgir at de ikke kan dra hjem til dem.

I de åpne svarfeltene i undersøkelsen svarer imidlertid flere ungdommer at de ikke får ha venner på besøk eller gå på besøk til andre på grunn av smittefare for korona. Det er likevel ingen grunn til å tro at det påvirker forskjellen mellom å ha besøk av/dra på besøk til noen av samme eller det motsatte kjønn.

Andre opplevde ikke spørsmålene om venner av motsatt kjønn som relevante. Som en av elevene uttrykte det i et åpent svarfelt:

Jeg har ingen venner av det motsatte kjønn, så litt vanskelig å vite hvordan jeg skulle svare på de spørsmålene.

Figur 5.7 Tillater dine foreldre/andre voksne du bor sammen med ...

Kilde: Undersøkelse om Retten til å leve et fritt liv. N=3 361

Når det gjelder sosial omgang med venner, opplever de færreste begrensninger (se figur 5.7). På spørsmål om de får være i området de bor etter skoletid, svarer hele 97 prosent at de får lov til det. Mindre enn 1 prosent svarer at de ikke får lov til dette (svaralternativ «stemmer ganske/veldig dårlig»). På spørsmål om de får lov til å gå på kino med venner, svarer også kun 1 prosent at de voksne ikke tillater det. Når det gjelder tillatelse til å gå på fest hos venner, er det imidlertid 8 prosent som svarer at foreldre eller andre voksne de bor med ikke tillater det. Her er det relativt mange som oppgir at det ikke er relevant for dem (5 prosent). Det kan være fordi de ikke ønsker å gå på fest, fordi de ikke blir invitert, eller det er et utslag av tidspunktet undersøkelsen ble gjennomført på, preget av smittevernrestriksjoner grunnet koronapandemien (se avsnitt 5.10).

5.4.1 Regionale forskjeller

Når det gjelder spørsmål om frihet til å velge venner, finner vi ingen regionale forskjeller. På spørsmål om å omgås det motsatte kjønn på fritiden uten voksne til stede, opplever ungdom i Vestfold og Telemark noe større begrensninger enn gjennomsnittet. I Trøndelag opplevde elevene langt større begrensninger på å ha besøk eller være på besøk hos venner av det motsatte kjønn, og det er også noe mer begrensninger for ungdom fra Vestland, Vestfold og Telemark samt i Oslo. Unge i Agder og i noen grad Vestfold og Telemark opplevde begrensninger på hvorvidt de fikk gå på fest med venner.

Heller ikke under denne dimensjonen finner vi altså noen systematisk forskjell mellom fylkene.

5.4.2 Resultater fra regresjonsanalysene

Fem ulike variabler om vennskap med samme eller motsatt kjønn, danner det sammensatte målet på begrensninger av vennskap i regresjonsanalysene (se boks 5.3).

Å hverken identifisere seg som gutt eller jente eller å ikke være heterofil er blant faktorene som innebærer at de unge opplever mer negativ sosial kontroll på dette området. Også her ser vi at å være innvandrere eller å ha innvandrerforeldre bidrar til at de unge har større sannsynlighet for å oppleve begrensninger på vennskskapsrelasjoner. Likeledes er unge som har foreldre som er muslimer og som oppgir at religion er viktig for dem, mer utsatt for negativ sosial kontroll på dette området. Å ha to foreldre med høy utdanning, har imidlertid en viss, men liten, positiv betydning.

Hvor godt stemmer det som står under?

Jeg kan omgås venner av motsatt kjønn på fritiden uten at det er voksne til stede

Jeg kan ha venner av samme kjønn hjemme hos meg

Jeg kan ha venner av motsatt kjønn hjemme hos meg

Jeg kan dra hjem til venner av samme kjønn

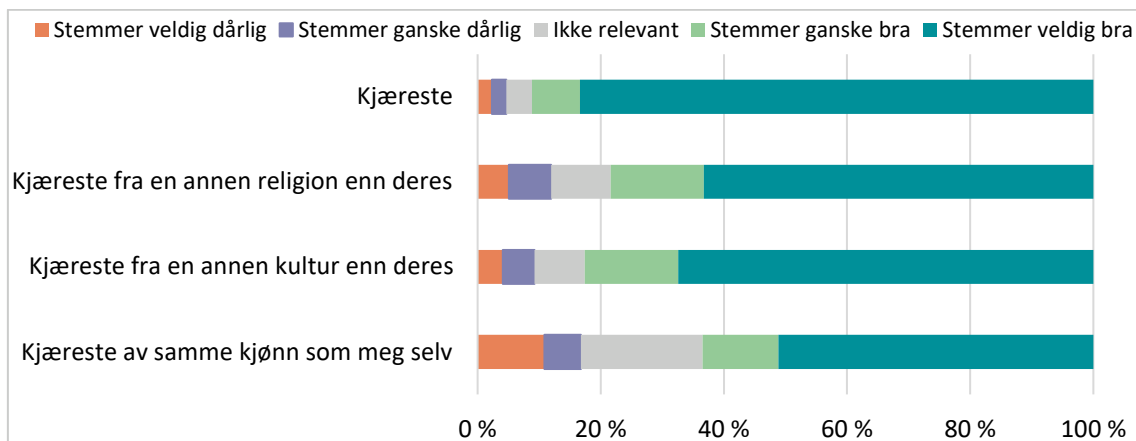
Jeg kan dra hjem til venner av motsatt kjønn

*Boks 5.3 Dimensjon i regresjonsanalysene:
Begrensninger på vennskap*

5.5 Begrensninger på parforhold og seksualitet

Tidligere undersøkelser om negativ sosial kontroll har benyttet en rekke indikatorer for å undersøke temaområdet parforhold og seksualitet. Indikatorene som vi identifiserte i forrige kapittel, var blant annet andres innflytelse på valg av ektefelle, begrensninger knyttet til kjæresteforhold, egne og foreldres holdninger til parforhold og seksualitet, inkludert likekjønnede relasjoner. Undersøkelsen vår inneholdt spørsmål som måler alle disse indikatorene, presentert i figurene under. Valg av ektefelle blir omtalt i figur 5.13.

Figur 5.8 Foreldrene mine / andre voksne jeg bor med ville akseptert at jeg hadde

Kilde: Undersøkelse om Retten til å leve et fritt liv. N=3 361

Et stort flertall av ungdommer i videregående skole som har besvart undersøkelsen mener at foreldrene ville akseptert det dersom de hadde kjæreste (91 prosent, se figur 5.8). Kun 5 prosent svarer at det ikke ville blitt akseptert av foreldre eller andre voksne de bor med. Disse fikk videre oppfølgingsspørsmål om hva de tror hovedsakelig ligger bak at foreldre eller andre søsken de bor med ikke vil godta en mulig kjæreste. Over halvparten svarer at de tror at foreldrene synes de er for unge. En del tror også at årsaken kan være at en eventuell kjæreste vil ha dårlig innflytelse på dem eller at de tenker at foreldrene mener det ville innebære at de hadde sex.

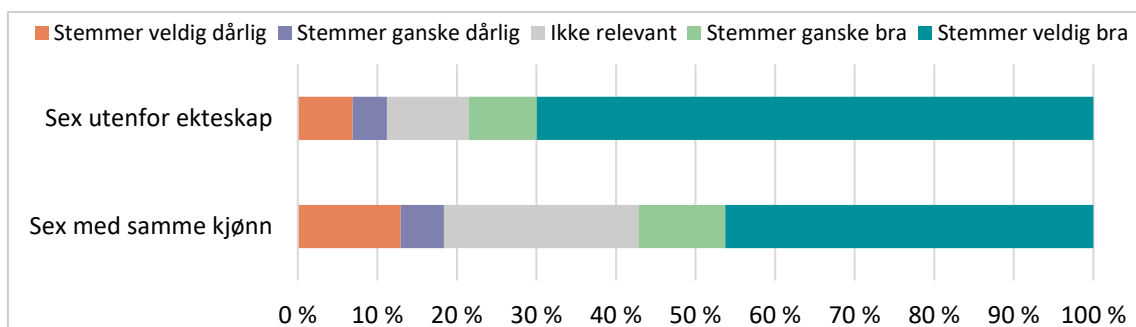
Funn fra tidligere undersøkelser

I Hafstad og Augusti (2019) var 7 prosent av respondentene (ungdom mellom 12-16 år) ganske eller helt uenige i påstanden «jeg får selv velge om jeg vil ha kjæreste».

I Smette, Hyggen og Bredal (2021) svarer tilnærmet ingen elever i VG2 med majoritetsbakgrunn (minst en forelder født i Norge) at de ikke får lov til å ha kjæreste. Blant elever i VG2 med minoritetsbakgrunn (to foreldre født i utlandet) svarer ca. 25 prosent av gutter og halvparten av jentene at de ikke får lov til å ha kjæreste.

På spørsmål om foreldrene hadde akseptert at de hadde fått kjæreste fra en annen religion enn foreldrenes, svarer 12 prosent at det ikke hadde blitt akseptert. Videre svarer 9 prosent at foreldrene ikke hadde akseptert at de fikk kjæreste fra en annen kultur enn deres. Hele 17 prosent svarer at det ikke hadde blitt akseptert om de hadde fått en kjæreste av samme kjønn som dem selv. Det siste spørsmålet oppleves som ikke relevant for 20 prosent av respondentene.

Figur 5.9 Foreldrene mine / andre voksne jeg bor med ville akseptert at jeg hadde

Kilde: Undersøkelse om Retten til å leve et fritt liv. N=3 361

Elevene fikk også spørsmål om foreldre eller andre voksne de bor sammen med ville akseptert at de hadde sex utenfor ekteskap eller sex med samme kjønn (se figur 5.9.). 11 prosent av ungdommene svarer at sex utenfor ekteskap ikke ville blitt akseptert, mens 18 prosent svarer at sex med samme kjønn ikke hadde blitt det (svaralternativ stemmer ganske eller veldig dårlig). Her ser vi at 25 prosent svarer at det ikke er et relevant spørsmål. En av ungdommene som oppga at foreldrene var kristne, stilte spørsmålsteget ved spørsmålet om foreldrene hadde akseptert om hun hadde sex utenfor ekteskapet:

Når dere spør om foreldre aksepterer sex utenfor ekteskapet, spør dere da om de aksepterer handlingen, eller meg? Hvis jeg sier nei, vil det da si at det blir regnet som negativ sosial kontroll? Dersom jeg hadde hatt sex, hadde de [foreldrene] ikke akseptert handlingen, men de hadde jo akseptert meg like mye. Hvis foreldrene er religiøse, og sier nei til noe – betyr det da at man blir kontrollert? Når man ikke vet om dette blir sett på som positivt eller negativt, da vet man ikke helt hva man skal svare.

Svaret illustrerer et dilemma noen kan ha når de svarer på undersøkelsen. De vet at foreldrene ikke vil like at de for eksempel har sex før de gifter seg, har en kjæreste av samme kjønn eller fra en annen religion. Likevel er de trygge på at de som person hadde blitt akseptert og verdsatt i like stor grad og at det ikke ville blitt noen negative reaksjoner på slike handlinger.

5.5.1 Regionale forskjeller

Ettersom parforhold og seksualitet er et av områdene der flest opplever negativ sosial kontroll, er også dette det området der vi i størst grad kan sammenligne fylkene.

I Trøndelag og Oslo er det høyest andel unge som tror at foreldrene ikke ville ha akseptert det hvis de hadde en kjæreste. På spørsmål om foreldrene ville ha akseptert om de hadde fått kjæreste fra en annen kultur eller religion enn sin egen, er andelene høyest for ungdom fra Vestland fylke. Det er også en relativt høy andel fra Trøndelag som oppgir at foreldrene ikke hadde akseptert at de fikk en kjæreste fra en annen kultur enn sin egen. På spørsmål om foreldrene hadde akseptert at de hadde kjæreste av samme kjønn som seg selv, er det en langt høyere andel i Agder som tenker at foreldrene ikke hadde akseptert det. Andelene i Trøndelag og Oslo er også høyere enn for hele landet.

Når det kommer til spørsmålene om hvorvidt foreldrene ville akseptert at de hadde sex utenfor ekteskap er det høyest andel fra Agder som mener foreldrene ikke ville ha akseptert dette, men her opplever også unge i Trøndelag en lav grad av aksept. Unge i Agder opplever også i størst grad at foreldrene ikke hadde akseptert at de hadde sex med samme kjønn. Her ligger også Vestland godt over gjennomsnittet for hele landet.

På dette området er det altså enkelte fylker som skiller seg ut på flere av spørsmålene. I Agder opplever unge mer kontroll knyttet til likekjønnede relasjoner og sex før ekteskap. Også Oslo, Trøndelag og Vestland skiller seg ut på tvers av spørsmål.

5.5.2 Resultater fra regresjonsanalysene

I regresjonsanalysene har vi brukt et sammensatt mål på begrensninger på parforhold og seksualitet basert på spørsmålene i boks 5.4.

Når det gjelder frihet til å ha en kjæreste, og til å ha en kjæreste av samme kjønn eller av en annen tro eller kultur, er bakgrunnsvariablene vi har sett på av stor betydning.

Særlig har innvandrerstatus og religion stor betydning. De unges frihet er aller mest begrenset dersom foreldrene er muslimer og religion er viktig for dem. Vi ser også dette i noe mindre grad for foreldre som er kristne og der elevene oppgir at religion er viktig for dem, at de kontrollerer de unges parforhold og seksualitet mer enn ikke-religiøse.

Foreldrene mine/andre voksne jeg bor med ville akseptert at jeg hadde...

- Kjæreste
- Kjæreste fra en annen religion enn deres
- Kjæreste fra en annen kultur enn deres
- Kjæreste av samme kjønn som meg selv
- Sex utenfor ekteskap
- Sex med samme kjønn

Boks 5.4 Dimensjon i regresjonsanalysene: Begrensninger på parforhold og seksualitet

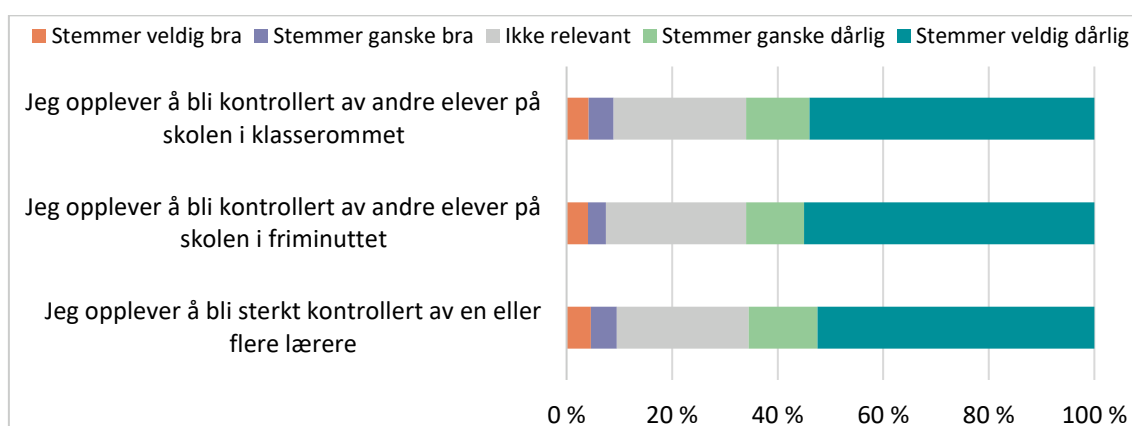
Vi ser imidlertid at de som har fylt 18 har noe større frihet enn de under 18. På samme måte innebærer også det å ha to foreldre med høyere utdanning noe mer frihet.

Et interessant funn er at vi ikke finner noen forskjeller i opplevd kontroll mellom gutter og jenter når vi ser hele befolkningen under ett. Dette vil vi diskutere nærmere i avsnitt 6.1.3.

5.6 Opplevelse av kontroll fra andre

I litteraturen som omhandler negativ sosial kontroll, samt i tidligere undersøkelser i Skandinavia, har det i hovedsak vært kontroll utført av foreldre, søsken og andre familiemedlemmer som har vært i fokus. Enkelte studier har imidlertid sett på kontroll av medelever på skolen (Als Research 2018). Vi spurte elevene ved de videregående skolene hvorvidt de opplever å bli kontrollert av andre elever på skolen (se figur 5.10). Etter oppfordring fra flere av elevene som piloterte spørreundersøkelsen, ble det i tillegg inkludert et spørsmål om kontroll fra lærere. Som en av dem kommenterte: «de kan jo også påvirke/kontrollere oss på en negativ måte.»

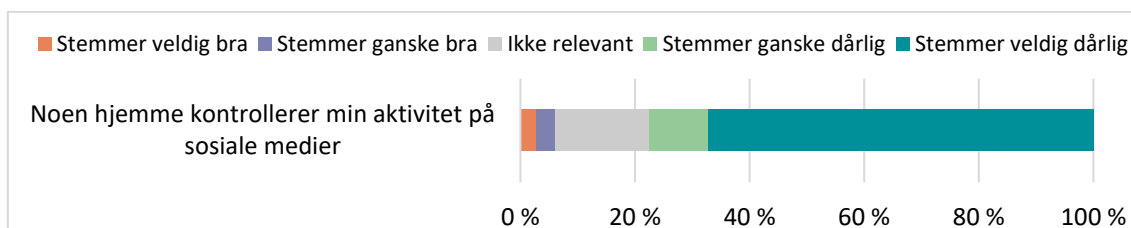
Figur 5.10 Hvor godt stemmer det som står under?

Kilde: Undersøkelse om Retten til å leve et fritt liv. N=3 361

Nær én av ti opplever å bli kontrollert av medelever i klasserommet eller i friminuttet (henholdsvis 9 og 8 prosent oppgir at det stemmer veldig bra eller ganske bra). Tilsvarende stor andel opplever også å bli sterkt kontrollert av én eller flere lærere (10 prosent).

Figur 5.11 Hvor godt stemmer det som står under?

Kilde: Undersøkelse om Retten til å leve et fritt liv. N=3 361

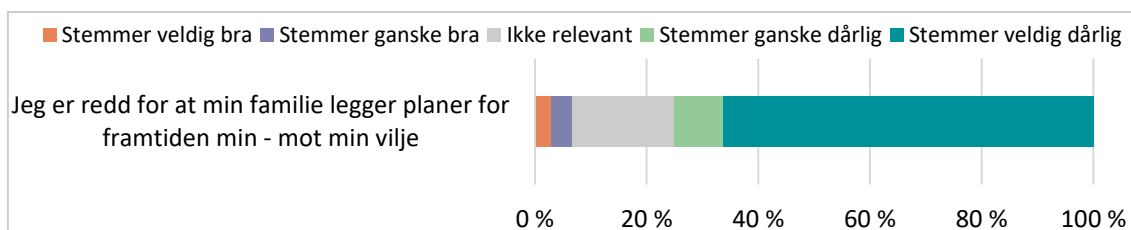
Elevene fikk spørsmål om noen hjemme kontrollerer deres aktivitet på sosiale medier. Kun 6 prosent oppgir at det stemmer veldig eller ganske bra.

Funn fra tidligere undersøkelser

I Hafstad og Augusti (2019) var 14 % av respondentene UEVO-studien (ungdom mellom 12-16 år) ganske eller helt enige i påstanden «noen hjemme kontrollerer min aktivitet på sosiale medier». Dette er en langt høyere andel enn i vår undersøkelse, noe som kan skyldes at respondentene i vår gruppe er eldre enn i UEVO-studien. Det er rimelig å anta at ungdom i starten av tenårene opplever mer kontroll av sosiale medier enn eldre ungdommer.

Under temaområdet autonomi i livsvalg, så vi i forrige kapittel at tidligere undersøkelser hadde brukt to indikatorer på negativ sosial kontroll – både planer for og forventninger om framtiden. I denne undersøkelsen har vi spurt om planer for framtiden.

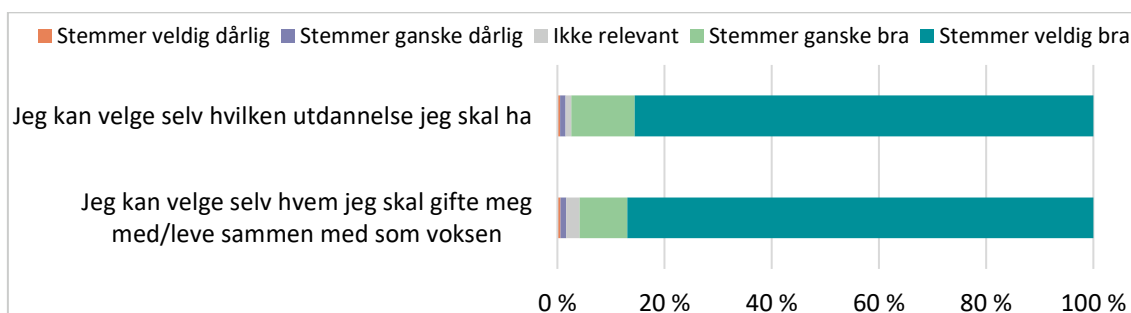
Figur 5.12 Hvor godt stemmer det som står under?

Kilde: Undersøkelse om Retten til å leve et fritt liv. N=3 361

Vi ba ungdommene ta stilling til tre påstander om deres framtid. Til påstanden *jeg er redd for at min familie legger planer for framtiden min – mot min vilje*, er det 7 prosent som synes det stemmer ganske eller veldig bra. Hele 18 prosent opplever at spørsmålet ikke er relevant.

Figur 5.13 Hvor godt stemmer det som står under?

Kilde: Undersøkelse om Retten til å leve et fritt liv. N=3 361

Til påstandene om hvorvidt de kan velge selv hvilken utdanning de skal ta eller hvem de skal gifte seg med/leve sammen med som voksen, stemmer dette for de aller fleste. Kun et fåtall (2 prosent) oppgir at det stemmer ganske eller veldig dårlig at de kan velge egen utdanning. Respondentene som svarte dette, fikk deretter et oppfølgingsspørsmål om hvem som bestemmer hvilken utdanning de skal ta. De fleste svarte at foreldrene bestemte, men noen svarte også at det var bestemor eller andre familiemedlemmer som bestemte hvilken utdanning de skulle ha. Tilsvarende liten andel oppgir at de ikke kan velge hvem de kan gifte seg med (2 prosent). På oppfølgingsspørsmål om hvem som da bestemmer, svarer de fleste at det er foreldre eller foresatte. En del oppgir også besteforeldre og slektninger bosatt i utlandet.

5.6.1 Regionale forskjeller

Når vi ser på regionale forskjeller i svarene på spørsmål om kontroll fra medelever og lærere, er det tre fylker som skiller seg ut: Troms og Finnmark, Oslo og Agder. I disse tre fylkene oppgir elevene noe mer kontroll enn elever i andre deler av landet. Elever fra Troms og Finnmark samt Agder opplever å bli mer kontrollert av andre elever i klasserommet enn det elevene gjør i andre fylker. I Oslo oppgir ungdommene å bli mer kontrollert av medelever i friminuttene på skolen enn det ungdommer andre steder gjør. Elever i hovedstaden samt i Troms og Finnmark oppgir i større grad å bli sterkt kontrollert av lærere.

Elever i Troms og Finnmark samt Trøndelag oppgir i større grad frykt for at noen legger planer for deres framtid.

Når det gjelder spørsmålet om noen hjemme kontrollerer aktivitet på sosiale medier, er det tilnærmet ingen regionale forskjeller. Vi finner heller ingen regionale forskjeller når det kommer til det å kunne velge utdanning eller fremtidig ektefelle/partner selv.

5.6.2 Resultater fra regresjonsanalysen

Jenter svarer i mindre grad enn gutter at de blir kontrollert av andre elever, lærere, foreldre, menighet, mv. De som hverken føler seg som gutt eller jente, opplever imidlertid mest slik kontroll fra omgivelsene. Også ikke-heterofile opplever mer kontroll enn andre.

Å selv være innvandrer medfører mer opplevd kontroll av andre, mens religion viser seg å ha mindre betydning.

Vi har foretatt egne regresjoner for to enkeltspørsmål som omhandler selvbestemmelse: Å selv velge utdanning, og selv velge hvem man skal gifte seg med eller leve sammen med som voksen (se vedlegg B). Den faktoren som har størst betydning for begge disse spørsmålene er om man oppfatter seg som gutt eller jente. De som ikke føler seg hjemme i noen av de to kjønnskategoriene opplever mye mindre selvbestemmelse enn andre. Dette gjelder imidlertid en liten andel av de unge.

De som er født i Norge av innvandrerforeldre opplever i større grad enn andre at de ikke selv kan velge framtidig livspartner. For dette siste spørsmålet har også foreldrenes religiøsitet betydning,

Hvor godt stemmer det som står under?

Jeg opplever å bli kontrollert av andre elever på skolen i klasserommet

Jeg opplever å bli kontrollert av andre elever på skolen i friminuttet

Jeg opplever å bli sterkt kontrollert av en eller flere lærere

Noen hjemme kontrollerer min aktivitet på sosiale medier

Jeg er redd for at min familie legger planer for framtiden min - mot min vilje

Jeg er sterkt kontrollert av personer i min menighet/religiøse fellesskap

Hvor godt stemmer det som står under om deg og dine foreldre/andre voksne du bor med?

De forsøker å kontrollere alt jeg gjør

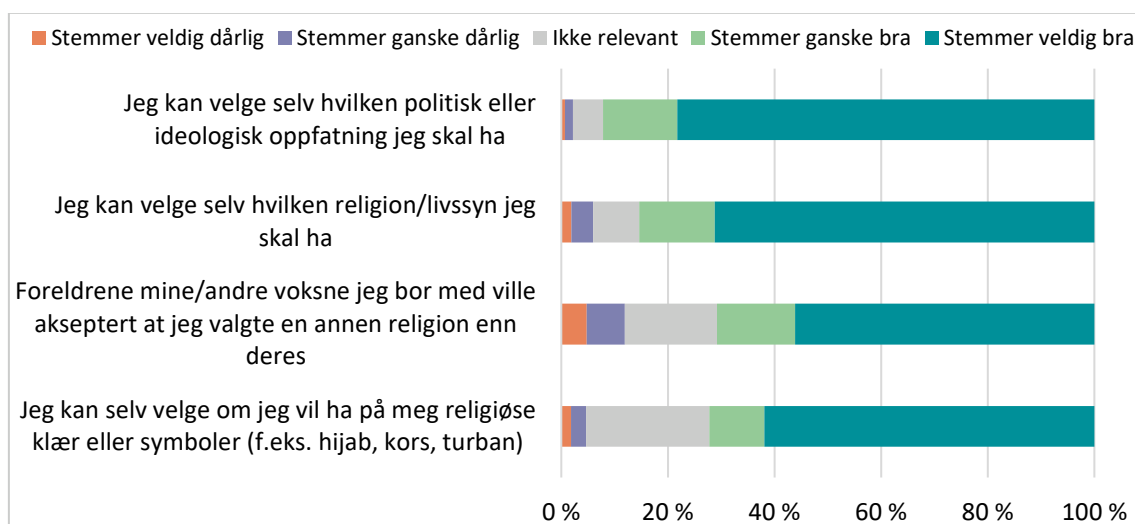
*Boks 5.5 Dimensjon i regresjonsanalysene:
Opplevelse av kontroll fra andre*

noe som gjelder både for muslimer og kristne. Vi finner ingen forskjeller mellom jenter og gutter i dette spørsmålet.

5.7 Kontroll av tros- og meningsfrihet

Det å kunne tro og mene det man vil er en grunnleggende menneskerett. I et samfunn som blir stadig mer sekularisert og flerkulturelt, er det interessant å høre ungdommenes oppfatning om i hvor stor grad de opplever å ha tros- og meningsfrihet. I kapittel 4 identifiserte vi flere indikatorer som handler om tros- og meningsfrihet som har blitt brukt i tidligere målinger av negativ sosial kontroll. Gjennomgangen inneholdt både begrensninger på valg av religion og valg av politisk eller ideologisk oppfatning, samt kontroll knyttet til religiøs bekledning. I tillegg er det undersøkelser som ser på religionens betydning, i hovedsak i sammenheng med kontroll fra foreldre, menighet eller selvpålagt kontroll. Vi har i spørreundersøkelsen inkludert flere spørsmål som kan belyse disse indikatorene.

Figur 5.14 Hvor godt stemmer det som står under?

Kilde: Undersøkelse om Retten til å leve et fritt liv. N=3 361

Elevene ble spurt om de selv kan velge politisk eller ideologisk oppfatning og religion eller livssyn (se figur 5.14). De aller fleste – over 90 prosent – oppgir at det stemmer ganske eller veldig bra eller at spørsmålet ikke er relevant for dem. Kun 2 prosent kan ikke velge politisk eller ideologisk oppfatning, mens 6 prosent ikke står fritt til å selv velge hvilken religion de skal tilhøre. De fikk også spørsmål om hvorvidt foreldrene eller andre voksne de bor med ville akseptert at de valgte en annen religion enn deres. 12 prosent svarer at det stemmer ganske eller veldig dårlig.

Videre spurte vi om ungdommene selv kunne velge om de ville ha på seg religiøse klær eller symboler, slik som hijab, kors eller turban. 5 prosent oppgir at de ikke selv kan velge dette. Her ser vi også at spørsmålet ikke oppleves relevant for mange (23 prosent). De som oppga at de ikke selv kunne velge, fikk spørsmål om hvem som eventuelt bestemte det. I hovedsak var det foreldre og foresatte, men også besteforeldre og søsken.

5.7.1 Regionale forskjeller

En noe større andel oppgir at de ikke fritt kan velge hvilken politisk eller ideologisk oppfatning de skal ha i Agder, enn i resten av landet. Elever i Oslo og Trøndelag oppgir i større grad at de ikke kan velge hvilken religion eller livssyn de skal ha.

På spørsmål om foreldre eller andre voksne ungdommene bor med hadde akseptert at de hadde en annen religion enn deres, var det i flere fylker en høyere andel enn gjennomsnittet som svarte at dette stemte ganske eller veldig dårlig. Særlig svarene fra elever i Agder skiller seg ut, men også de fra Trøndelag, Viken og Oslo. Videre spurte vi også ungdommene om hvorvidt de kan velge om de vil ha på seg religiøse klær eller symboler. Elever fra Trøndelag, Agder og Vestland svarer i noe større grad at de ikke kan velge.

5.7.2 Resultater fra regresjonsanalysen

Basert på spørsmålene i boks 5.6 utviklet vi et sammensatt mål for begrensninger i tro- og meningsfrihet som vi deretter brukte i regresjonsanalysene.

Bildet her er svært likt flere av de foregående dimensjonene. De som hverken oppfatter seg som gutt eller jente eller ikke er heterofile, har større sannsynlighet for å bli utsatt for negativ kontroll når det gjelder tros- og meningsfrihet.

De som har innvandrerbakgrunn, og/ eller foreldre som er religiøse opplever også kontroll av sin tro eller livssyn og ideologisk og politisk oppfatning enn andre elever. Å ha to foreldre med høy utdanning har en viss, men liten, positiv betydning.

Hvor godt stemmer det som står under?

Jeg kan velge selv hvilken politisk eller ideologisk oppfatning jeg skal ha

Jeg kan velge selv hvilken religion/livssyn jeg skal ha

Foreldrene mine/andre voksne jeg bor med ville akseptert at jeg valgte en annen religion enn deres

Jeg kan selv velge om jeg vil ha på meg religiøse klær eller symboler (f.eks. hijab, kors, turban)

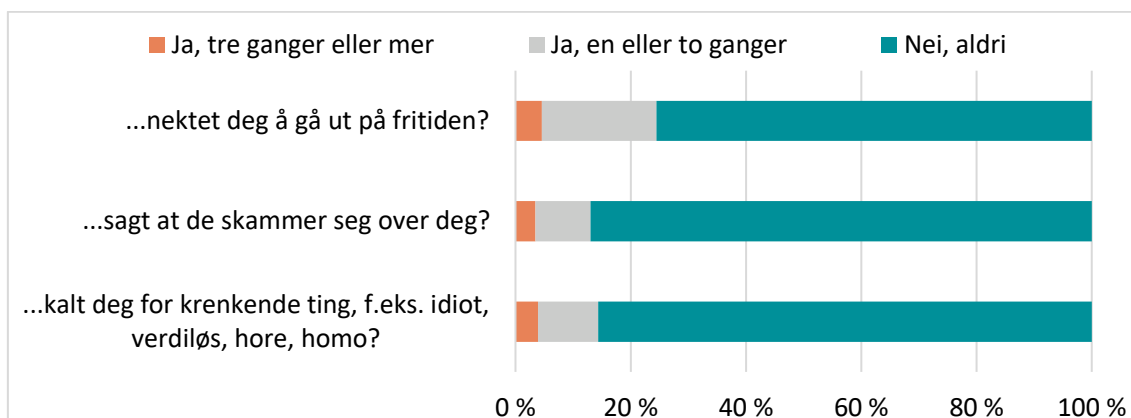
*Boks 5.6 Dimensjon i regresjonsanalysene:
Kontroll av tros- og meningsfrihet*

5.8 Reaksjoner, trusler og straff

Temaområdet reaksjoner fra foreldre inneholder spørsmål om ulike kontrollhandlinger, straff og former for vold som utøves i familien. Som nevnt i kapittel 2, kan slike reaksjoner, særlig ulike former for vold, utøves uten tilknytning til mer generell og systematisk negativ sosial kontroll. Likevel kan slike reaksjoner også indikere alvorlighetsgraden av negativ sosial kontroll. Én ting er hva foreldre aksepterer og hvilke holdninger de har, en helt annen ting er hvilke konsekvenser valgene til ungdom får og hvordan foreldrene eventuelt prøver å enten forebygge eller straffe handlinger de ikke aksepterer.

I kapittel 4 identifiserte vi ulike indikatorer for negativ sosial kontroll rundt temaområdet reaksjoner fra foreldre som er benyttet i tidligere studier. Surveysspørsmålene fordelte seg på to områder; konkrete reaksjoner fra foreldre som forbud og trusler samt bruk av straff.

Figur 5.15 Tenk på de siste 12 månedene. Har dine foreldre/ andre voksne du bor med

Kilde: Undersøkelse om Retten til å leve et fritt liv. N=3 361

Elevene ble spurt om foreldre eller andre voksne de bor med har nektet dem å gå ut på fritiden i løpet av det siste året (se figur 5.15). Tre fjerdedeler (76 prosent) oppgir at det ikke er tilfelle, mens 20 prosent oppgir at det har hendt én eller to ganger. 5 prosent svarer at det har skjedd tre ganger eller mer i løpet av det siste året. Den relativt høye andelen som oppgir at de har blitt nektet å gå ut på fritiden, må forstås i sammenheng med restriksjoner og smitteverntiltak i forbindelse med koronapandemien, som hadde pågått hele det siste året før undersøkelsen ble gjennomført.

Funn fra tidligere undersøkelser

Til sammenligning, viser resultater fra UngData-undersøkelsen at én av fem, eller 20 prosent har opplevd at foreldrene har nektet de å gå ut på fritiden i løpet av det siste året. Om lag 8 prosent har i løpet av det siste året blitt truet med å bli kastet ut hjemmefra, mens 3 prosent har blitt truet med vold i samme tidsrom.¹

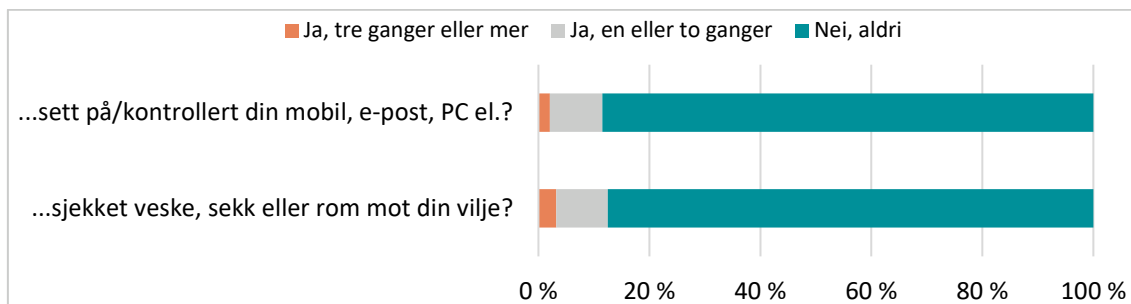
På spørsmål om foreldrene har sagt at de skammer seg over dem eller har kalt dem for krenkende ting, som idiot, verdiløs, hore eller homo, svarer 87 prosent av ungdommene at det aldri har skjedd. 10 prosent oppgir imidlertid at det har vært tilfelle en eller to ganger i løpet av året som gikk, mens 4 prosent oppgir at det har skjedd tre ganger eller mer (andelene er like for de to spørsmålene). I de åpne svarfeltene i spørreundersøkelsen var det flere elever som uoppfordret kommenterte formuleringene i noen av disse spørsmålene. Som noen av ungdommene uttrykte det:

I min familie kalle vi kværandre førri idiota, men vi skjønne at det e på kødd, førri vi e en familie som kødde mæ kværandre førri å styrke kværandre.

Jeg og pappa kaller hverandre stygge navn fordi vi tuller sånn, det er ikke ment som noe krenkende.

Hvorfor var homo et av eksemplene for krenkende ord?

Figur 5.16 Tenk på de siste 12 månedene. Har dine foreldre/ andre voksne du bor med

Kilde: Undersøkelse om Retten til å leve et fritt liv. N=3 361

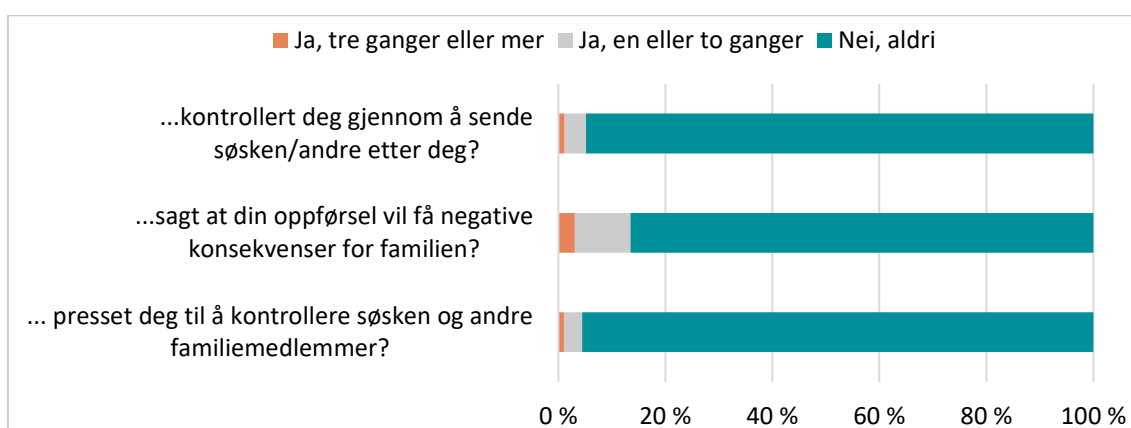
Ungdommen fikk også spørsmål om noen kontrollerer tingene deres. På spørsmål om foreldrene eller andre voksne ungdommene bor med har sett på eller kontrollert mobil, e-post, PC eller lignende, svarer 10 prosent at det har skjedd én eller to ganger det siste året, mens 2 prosent oppgir at det har forekommet tre ganger eller mer. De ble også spurt om foreldrene eller andre voksne de bor sammen med har sjekket veske, sekk eller rom mot deres vilje. 10 prosent oppgir at det har skjedd en eller to ganger siste året, mens 3 prosent oppgir at det har skjedd tre ganger eller mer. Respondentene fikk også et oppfølgingsspørsmål, om hvem som eventuelt hadde sjekket tingene deres. Syv av ti oppgir at mor sjekker tingene, tre av ti at far gjør det og én av ti at søsken sjekker tingene deres.

I de åpne svarfeltene i undersøkelsen er det en ungdom som sier følgende:

En dag er alle tingene mine på rommet, den neste er noe fjernet.

Forholdet man har til foreldre og søsken vil i stor grad prege opplevelsen av å bli kontrollert fra dem. I kapittel 4 identifiserte vi en rekke indikatorer på negativ sosial kontroll innenfor dette temaområdet: forhold til foreldre og søsken; trivsel og holdninger i familien; utøvelse av kontroll i familien; hensyn til familiens ære og grad av autonomi i livsvalg. Indikatorene benyttes ofte som bakgrunnsvariabler eller i kombinasjon med andre variabler i undersøkelser om negativ sosial kontroll. Vi har undersøkt noen av de nevnte indikatorene, men flere av dem er omtalt under andre temaområder i dette kapitlet.

Figur 5.17 Tenk på de siste 12 månedene. Har dine foreldre/ andre voksne du bor med

Kilde: Undersøkelse om Retten til å leve et fritt liv. N=3 361

Elevne ble spurt om de hadde blitt kontrollert ved at foreldrene hadde sendt andre, som for eksempel søsken, etter dem i løpet av de siste 12 månedene (se figur 5.17). Svært få blir kontrollert på denne måten. Kun 4 prosent har opplevd det en eller to ganger, mens 1 prosent har opplevd det tre ganger eller mer. På spørsmål om foreldrene eller andre voksne de bor med har sagt at oppførselen vil få negative konsekvenser for

familien, svarer 10 prosent at det har skjedd en eller to ganger, mens 3 prosent har opplevd det tre ganger eller mer i løpet av det siste året. Vi har også stilt spørsmål om hvorvidt foreldrene har presset elevene til å kontrollere andre søsken og familie-medlemmer. 3 prosent oppgir at det har hendt en eller to ganger det siste året, mens 1 prosent oppgir at det har skjedd tre ganger eller mer.

I de åpne feltene i spørreundersøkelsen, kommenterte en av respondentene følgende:

De snoket på telefonen min og har sendt søsken for å se hva jeg og mine venner snakker om, men det var fordi jeg ikke ville si hva det var, da jeg var i dårlig humør.

5.8.1 Regionale forskjeller

I noen fylker svarer ungdommene i større grad enn i andre fylker at de har blitt nektet å gå ut på fritiden tre ganger eller mer i løpet av det siste året. Det gjelder Vestland, Oslo og Trøndelag. Som vi kommenterte over, kan dette være grunnet smitteverntiltak i forbindelse med koronapandemien.

Elever i Vestland og i Trøndelag opplever i større grad å ha blitt kalt for krenkende uttrykk, som idiot, verdiløs, hore og homo. Ungdom i de samme fylkene, i tillegg til Oslo, har også i større grad enn i andre fylker opplevd at foreldrene har sagt at de skammer seg over dem minst tre ganger det siste året.

I Oslo og Rogaland opplever elevene i større grad enn ellers i landet at foreldrene har sett på eller kontrollert mobil, e-post eller PC. I Oslo er det flere enn ellers som svarer at foreldrene har sjekket veske, sekk eller rom mot deres vilje.

På spørsmålene om foreldrene har sendt søsken eller andre etter dem for å kontrollere dem, presset dem til å kontrollere andre søsken eller sagt at oppførselen til ungdommene vil få negative konsekvenser for familien, er det svært få respondenter som oppgir at dette har skjedd flere enn to ganger siste året. Vi finner heller ingen regionale forskjeller i disse svarene.

5.8.2 Resultater fra regresjonsanalysen

Når det gjelder reaksjoner, trusler og straff fra foreldre, har ingen av de variablene vi har inkludert i analysen noen sterk betydning. Vi finner ingen forskjeller i utsatthet mellom jenter og gutter. De som ikke føler seg hjemme i kategoriene gutt eller jente er imidlertid mer utsatte enn gutter. På samme måte er de som ikke er heterofile noe mer utsatte enn andre.

Unge som selv er innvandrere, er *noe* mer utsatte enn de uten innvandrerbakgrunn. De som har to foreldre med høy utdanning, er *litt* mindre utsatt.

Tenk på de siste 12 månedene. Har dine foreldre/andre voksne du bor med...

kalt deg for krenkende ting, f.eks. idiot, verdiløs, hore, homo?

truet med å kaste deg ut hjemmefra?

kastet deg ut hjemmefra?

truet deg med vold?

skadet deg fysisk?

sett på/kontrollert din mobil, e-post, PC el.?

sjekket veske, sekk eller rom mot din vilje?

låst deg inne?

truet deg på livet?

kontrollert deg gjennom å sende søsken/andre etter deg?

sagt at din oppførsel vil få negative konsekvenser for familien?

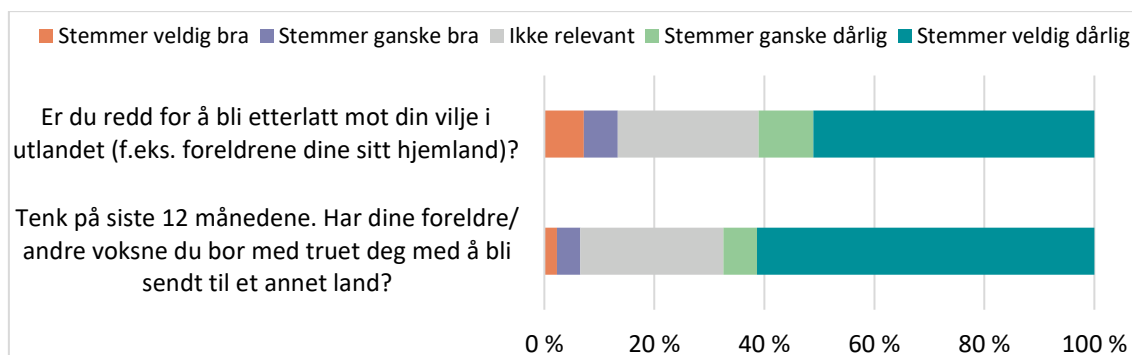
presset deg til å kontrollere søsken og andre familiemedlemmer?

Boks 5.7 Dimensjon i regresjonsanalysene: Reaksjoner, trusler og straff

5.9 Frykt for å bli sendt til utlandet

Å bli sendt utenlands mot sin egen vilje er et tema som har blitt mer aktualisert i det offentlige ordskiftet i løpet de senere årene, slik vi omtalte i kapittel 3. Svært få omfangsundersøkelser har imidlertid tatt for seg temaet. Vi kjenner ikke til noen norske undersøkelser som har spurt ungdom om temaet gjennom en spørreundersøkelse. I forrige kapittel ble det identifisert to indikatorer på negativ sosial kontroll om temaområdet; trussel om å bli sendt til utlandet og å faktisk ha blitt det. Vi har i tillegg inkludert et spørsmål om frykt.

Figur 5.18 Frykt for ufrivillig opphold i utlandet

Kilde: Undersøkelse om Retten til å leve et fritt liv. N=650

I spørreundersøkelsen til elever i videregående skole ble spørsmålene kun stilt til elever som har innvandrerbakgrunn (se figur 5.18). 13 prosent av dem oppgir at de er redde for å bli etterlatt i utlandet mot sin vilje, som for eksempel i foreldrene sitt hjemland. På spørsmål om ungdommene i løpet av det siste året har blitt truet med å bli sendt til et annet land, oppgir 7 prosent at det stemmer ganske eller veldig bra. 26 prosent av de som fikk spørsmålet oppga imidlertid at de ikke fant spørsmålet relevant. På spørsmål om noen av elevene med innvandrerbakgrunn hadde opplevd å faktisk bli etterlatt i utlandet mot sin vilje, svarer 3 prosent eller 22 personer at dette har vært tilfelle. De som svarte at det stemmer ganske eller veldig bra at voksne de bor med har truet med å sende dem til et annet land og/eller at de har svart at de faktisk har blitt sendt til et annet land, fikk spørsmål om hva de tenkte årsaken til det kunne være. Av de 58 elevene som svarte på spørsmålet, svarte over halvparten at de trodde det var på grunn av at foreldrene ønsket at de skulle få en alternativ skolegang. Om lag tre av ti trodde det var fordi foreldrene hadde et ønske om at eleven skulle bli oppdratt i familiens kultur, og nesten like mange trodde det var forårsaket av at vedkommende hadde gjort skam på familiens ære. Da et såpass lite antall personer oppgir å frykte, å ha mottatt trusler eller å ha blitt utsatt for å bli sendt til utlandet mot sin vilje, gir det lite mening å se på regionale forskjeller.

5.10 Negativ sosial kontroll under koronapandemien

Surveyen til videregående skoler har blitt gjennomført i slutten av et skoleår preget av strenge smitteverntiltak, sosial nedstengning og perioder med hjemmeskole. Flere offentlige instanser og en rekke medieoppslag har meldt om større grad av negativ sosial kontroll. I spørsmålsbatteriet til undersøkelsen hadde vi et oppfølgingsspørsmål til de mest alvorlige truslene og reaksjonene fra foreldre, der vi spurte om hvorvidt dette hadde oppstått eller endret seg i forbindelse med smitteverntiltak (koronapandemien). Nesten én av fem ungdommer svarte bekreftende på det (15 prosent).

Sosial nedstengning kan også ha ført til at foreldre har gitt restriksjoner på deltakelse i ulike aktiviteter eller samvær med venner. På spørsmål om hvorfor de har fått begrensninger på blant annet sosial omgang med andre, oppgir 12 prosent at foreldrene ville forhindre smittespredning av korona.

I tillegg stilte vi et åpent spørsmål i undersøkelsen om respondentene ville kommentere hvordan reaksjonene har oppstått eller endret seg i forbindelse med smitteverntiltak.

Flere oppgir at de har familiemedlemmer som er i risikogruppen og derfor har begrenset sosial kontakt. Mange forteller at de i løpet av det siste året stadig har fått restriksjoner på å omgås venner, delta på fritidsaktiviteter, trening, arrangementer og fester på grunn av smittevern. En del oppgir også at foreldrene i større grad følger med på hvem de er sammen med på fritiden. De fleste av disse ungdommene gir uttrykk for at det er forståelig at foreldrene setter disse grensene på grunn av mulig smittefare. Eller som én av elevene uttrykte det:

Den eneste negative kontrollen jeg har opplevd i det siste er statens smitteverntiltak. Den stenger ungdom inne, hindrer oss i å delta i vår egen ungdomstid.

Det er imidlertid noen som kommenterer at smittevern har blitt en ny måte å kontrollere dem på og forhindre sosial kontakt med jevnaldrende som de vet at foreldrene i utgangspunktet ikke liker. Andre skriver at de må være hjemme før det blir mørkt, noe som blir begrunnet med smittevern. Og som en av respondentene sier – det skjer tidlig midt på vinteren. Andre igjen forteller om kontroll som blir mye sterkere når hele familien er langt mer hjemme enn de pleier å være.

Dette er noen av kommentarene ungdommene kom med i undersøkelsen:

Foreldrene mine har blitt mer kontrollerende.

De ble strengere, og ting ble verre hjemme. Jeg endte med å flytte hjemmefra.

Ting ble verre med korona ... vi har tilbrakt mer tid sammen, så det har ført til mer kranling.

Vi kan ikke møtes mer enn fire personer totalt. Jeg får ikke være ute sent og de må vite hvor jeg er hele tiden, så de har meg på snap map hele tiden, noe jeg synes er kjipt.

Jeg får ikke lov til å gå ut mer enn ti minutter om dagen, med mindre jeg skal på skolen og da må jeg bruke fullt smittevernstyr.

Faren min liker ikke kjæresten min på grunn av hans bakgrunn og sa at jeg ikke skulle møte ham på grunn av smittevernregler.

De har blitt strengere og mer kontrollerende. De lar meg ikke gå ut lenge, fordi det skaper skam for familien.

6 Oppsummering og konklusjon

Negativ sosial kontroll er et komplekst begrep som kan defineres på mange ulike måter, slik vi omtalte i kapittel 2. Ulike definisjoner inkluderer og ekskluderer ulike former for kontrollerende handlinger og legger vekt på forskjellige aspekter ved negativ sosial kontroll, som for eksempel motivasjonen bak handlingene, resultatene av handlingene eller handlingenes alvorlighetsgrad. Hvordan man definerer og operasjonaliserer begrepet negativ sosial kontroll i undersøkelser vil ha stor innvirkning på resultatene man får.

I gjennomgangen av tidligere undersøkelser i kapittel 3 ble det videre klart at undersøkelser på området i stor grad har sett på *enkelte* former for kontroll, eller kontroll på enkelte livsområder. Selv om vi i vår omfangsundersøkelse har hatt som formål å dekke hele fenomenet negativ sosial kontroll, har også denne studien begrensninger. Det er heller ikke sikkert at det er hensiktsmessig å prøve å dekke alle nyanser av et slikt omfattende og komplekst begrep i én undersøkelse.

I dette kapitlet gir vi en kort oppsummering av funnene fra vår egen omfangsundersøkelse og hva den bidrar med av ny kunnskap. Videre vil vi, basert på både kunnskapsoppsummeringen og våre egne erfaringer fra gjennomføringen av undersøkelsen, gjøre en vurdering av hva som fortsatt mangler av kunnskap og hvordan man videre kan måle omfanget av negativ sosial kontroll.

6.1 Undersøkelsen *Retten til å leve et fritt liv*

6.1.1 Hva viser undersøkelsen om omfanget av negativ sosial kontroll?

I det følgende oppsummerer vi hovedfunnene knyttet til omfang av ulike former for negativ sosial kontroll, og omfanget av kontroll på ulike livsområder. I hovedsak finner vi at elever på 1. og 2. trinn ved videregående skoler i liten grad blir utsatt for negativ sosial kontroll. Forekomsten av kontroll blir imidlertid tydeligere når vi ser på enkeltgrupper, noe vi kommer tilbake til i avsnitt 6.1.3.

Vi finner at omfanget av negativ sosial kontroll av skole- og fritidsaktiviteter er svært lavt – kun en liten andel elever i videregående skole opplever begrensninger i deltakelse på disse områdene. Mindre enn 4 prosent får restriksjoner på å delta i skoleaktiviteter, mens mindre enn 12 prosent opplever restriksjoner på ulike aktiviteter på fritiden. Imidlertid er omfanget av begrensninger knyttet til fritidsaktiviteter noe større enn begrensninger knyttet til skoleaktiviteter. Dette stemmer overens med tidligere funn, blant annet i Smette, Hyggen og Bredal (2021) og Friberg og Bjørnset (2019). En mulig grunn til at få opplever kontroll knyttet til skoleaktiviteter kan være at foreldre har tillit til skolen, og at skoleaktiviteter i større grad er obligatoriske (Smette, Hyggen og Bredal 2021). Imidlertid svarer én av ti at de opplever å bli kontrollert av andre elever eller lærere på skolen,

Videre viser undersøkelsen at en svært liten andel opplever kontroll over vennsrelasjoner. Nær alle (98 prosent) oppgir at de kan velge hvilke venner de skal ha, og mindre enn én av ti opplever noen restriksjoner på omgang med venner. Andelen unge som opplever kontroll er imidlertid noe større når det gjelder begrensninger på parforhold og seksualitet. Svært få opplever restriksjoner rundt det å ha en kjæreste, men når det blir snakk om kjæreste fra en annen religion eller av samme kjønn opplever flere unge å bli kontrollert. Én av ti opplever at foreldrene ikke ville akseptert at de hadde sex utenfor ekteskapet, mens to av ti tror de ikke hadde akseptert at de hadde sex med samme kjønn.

Ungdom står i hovedsak fritt til å velge politisk eller ideologisk oppfatning samt religion og livssyn. På spørsmål om de tror de hadde fått aksept for å velge en annen religion

enn foreldrenes, er det likevel mer enn én av ti som tror at foreldrene ikke hadde akseptert det. Ektefelle og utdanning kan de aller fleste velge selv, kun 2 prosent svarer benektende på dette.

Mer enn én av ti har i løpet av det siste året opplevd å få kontrollert digitale hjelpemidler som mobil, e-post og PC eller ting som veske, sekk eller rom. Her ser vi igjen at det er svært få som har opplevd det mer enn to ganger (mindre enn 4 prosent). Én av tjue (6 prosent) opplever at noen hjemme kontrollerer aktiviteten deres på sosiale medier.

Svært få opplever å bli kontrollert av søsken eller å bli presset til å kontrollere dem. Kun 1 prosent har opplevd dette mer enn to ganger det siste året. Én av ti har fått høre at oppførselen deres vil ha negative konsekvenser for familien, men kun 3 prosent har opplevd dette mer enn to ganger. Én av ti ungdommer har blitt kalt for krenkende ting eller fått høre at foreldrene skammer seg over dem.

Mer enn én av ti elever med innvandrerbakgrunn er redde for å bli etterlatt i utlandet mot sin vilje (13 prosent). Et fåtall (3 prosent) oppgir å faktisk ha blitt etterlatt i utlandet. På spørsmål om årsaken til at de *har blitt*, eller tror de *kan bli* sendt til utlandet, svarer de fleste at foreldrene ønsker at de skal få en alternativ skolegang. Om lag tre av ti tror det er fordi foreldrene har et ønske om at eleven skulle bli oppdratt i familiens kultur, og nesten like mange tror det beror på at vedkommende har gjort skam på familiens ære.

En fjerdedel av elevene har blitt nektet å gå ut på fritiden i løpet av det siste året. Resultatet må tolkes i lys av smittevern hensyn under koronapandemien. Kun et fåtall av disse har opplevd dette mer enn to ganger i løpet av det siste året (5 prosent).

Relativt mange unge opplever at også de har fått begrensninger på sosial omgang med venner, deltakelse på fester, mv. det siste året. Mange antar at det har å gjøre med smitteverntiltak i forbindelse med korona. Likevel er det noen som melder om en langt strengere kontroll etter innføring av smitteverntiltak, som vanskelig kan forstås som noe annet enn negativ sosial kontroll.

6.1.2 Regionale forskjeller

Basert på gjennomgangen av funn i kapittel 5 kan vi se at enkelte fylker skiller seg ut ved at flere elever i disse fylkene opplever flere former for negativ sosial kontroll enn i andre fylker. De tre fylkene som skiller seg ut langs de fleste av dimensjonene vi har undersøkt er Oslo, Vestland og Trøndelag. Her opplever flere enn i resten av landet kontroll knyttet til fritidsaktiviteter, vennskap, parforhold og tros- og meningsfrihet. I tillegg opplever elever i disse fylkene i større grad reaksjoner, straff og trusler enn elever i andre fylker.

I tillegg skiller også Agder seg ut langs flere av dimensjonene, særlig når det kommer til kontroll knyttet til parforhold og seksualitet og tros- og meningsfrihet. Også elever i Troms og Finnmark opplever noe mer kontroll enn andre, blant annet knyttet til deltakelse i fritidsaktiviteter og opplevelser av kontroll fra andre. Videre kan det nevnes at elever i Vestfold og Telemark opplever noe mer kontroll, blant annet knyttet til sosial omgang med venner av motsatt kjønn på fritiden.

Det er imidlertid viktig å understreke at det her er snakk om små forskjeller, basert på til dels få observasjoner. På bakgrunn av vår undersøkelse kan vi heller ikke si noe om årsaker til disse variasjonene.

6.1.3 Hvem blir utsatt for negativ sosial kontroll?

Kan vi trekke noen konklusjoner om hvilke grupper unge som er mer eller mindre utsatt for negativ sosial kontroll generelt? Som vi har nevnt i kunnskapsoppsummeringen i kapittel 3, har tidligere undersøkelser vist at enkelte grupper i samfunnet er mer utsatt for negativ sosial kontroll enn andre. Her nevnte vi særlig kjønn, landbakgrunn, innvanderstatus og botid, religion og religiøsitet som sentrale faktorer. I tillegg nevnte vi

at seksuell orientering, kjønnsidentitet, bosted og hvorvidt man tilhører den samiske befolkningen eller en nasjonal minoritet kan ha betydning.²⁶

I det følgende vil vi se på hvilken forskjell disse faktorene utgjør i vårt datamateriale. Vi vil her fokusere på innvandrerbakgrunn, kjønn, religion og religiøsitet, samt seksuell orientering og kjønnsidentitet.

Innvandrerbakgrunn

Vi finner at unge med innvandrerbakgrunn oftere enn andre blir utsatt for negativ sosial kontroll på mange områder, deriblant deltakelse på skoleaktiviteter, deltakelse på fritidsaktiviteter, vennskap, opplevelse av kontroll fra andre, tros- og meningsfrihet og opplevelser av reaksjoner, trusler og straff. Aller størst forskjell mellom personer med og uten innvandrerbakgrunn finner vi når det gjelder parforhold og seksualitet, hvor de med innvandrerbakgrunn er langt mer utsatt.

Generelt blir de som selv er innvandrere utsatt for mer sosial kontroll enn de som er født i Norge av to innvandrerforeldre, men denne forskjellen gjelder ikke kontroll av parforhold og seksualitet og vennskap. Her er begge gruppene like utsatt.

Kjønn

Vi finner noe overraskende at jenter ikke er mer utsatt enn gutter i gjennomsnitt. På noen områder har de også noe større frihet, først og fremst når det kommer til deltakelse på fritidsaktiviteter. Gutter opplever i like stor grad som jenter at de blir kontrollert når det gjelder parforhold og seksualitet, vennskap, tros- og meningsfrihet samt opplevelser av reaksjoner, trusler og straff.

Ettersom flere tidligere undersøkelser har funnet at jenter er mer utsatt for negativ sosial kontroll enn gutter, har vi gjort en egen analyse for å undersøke disse kjønnsforskjellene nærmere. En hypotese er at kjønn har ulik betydning for sosial kontroll blant innvandrere og de som ikke er innvandrere. For eksempel finner Smette, Hyggen og Bredal (2021) at det er større kjønnsforskjeller i foreldrerestriksjoner knyttet til både skole- og fritidsaktiviteter blant minoritetsungdom enn blant majoritetsungdom. Vi har derfor gjort separate regresjoner for ungdom med og uten innvandrerbakgrunn, og samtidig kun inkludert de respondentene som oppga at de identifiserte seg som gutt eller jente.

I denne analysen endrer bildet seg ganske mye når det gjelder kjønn. Blant de med innvandrerbakgrunn finner vi at det å være jente innebærer en god del mer kontroll av kjæresteforhold enn det å være gutt, og en del mer kontroll av vennsapsrelasjoner. I denne gruppa innebærer ikke det å være jente mindre negativ sosial kontroll på noen av de områdene vi har sett på. Blant de som *ikke* har innvandrerbakgrunn er på den annen side ikke jenter mer utsatt enn gutter på noen av områdene vi har undersøkt. Det har snarere en positiv betydning på flere områder, også når det gjelder kjæresteforhold. Blant de som ikke har innvandrerbakgrunn ser det altså ut til at gutter opplever noe mer kontroll enn jenter. I disse separate analysene finner vi mindre forskjeller i betydningen av de andre variablene.

Religion og religiøsitet

Uavhengig av om man har innvandrerbakgrunn eller ikke, har foreldrenes religiøsitet ganske stor betydning for utsatthet for negativ sosial kontroll. Muslimske foreldre som oppfatter religion som viktig kontrollerer de unge på mange områder, deriblant deltakelse i skoleaktiviteter og deltakelse i fritidsaktiviteter. Særlig sterk er kontrollen når det gjelder parforhold og seksualitet og vennskap.

²⁶ I datamaterialet vårt har vi ikke innhentet opplysninger om samer eller nasjonale minoriteter.

Kristne foreldre som oppfatter religion som viktig utøver også relativt sterk kontroll av parforhold og seksualitet. Både kristne og muslimske foreldre som mener at religion er viktig utøver mer kontroll knyttet til valg av fremtidig ektefelle eller partner. Begge disse gruppene medfører også mer kontroll av tros- og meningsfrihet.

Seksuell orientering og kjønnsidentitet

De som hverken oppfatter seg som gutt eller jente og/eller ikke er heterofile blir utsatt for negativ sosial kontroll på de fleste av de arenaene vi har sett på. Regresjonsanalysene viser at skeive er mer utsatt for negativ sosial kontroll når det kommer til skoleaktiviteter, vennskap, opplevelser av kontroll fra andre, tros- og meningsfrihet og opplevelser av reaksjoner, trusler og straff. I tillegg er ikke-heterofile mer utsatt for kontroll knyttet til fritidsaktiviteter.

Et område der skeive ikke er mer utsatt enn andre er når det gjelder parforhold og seksualitet, noe som i utgangspunktet strider mot forventningene. Denne dimensjonen inneholder imidlertid to spørsmål om likekjønnede relasjoner (hvorvidt foreldrene ville akseptert at man hadde kjæreste og/eller sex med noen av samme kjønn), og kan dermed sies å måle holdninger til ikke-heterofile mer generelt. En relativt høy andel av alle (i underkant av 20 prosent på begge spørsmål) har svart at foreldrene ikke ville ha akseptert slike forhold. Resultatet kan tolkes som å bekrefte at ikke-heterofile er mer utsatt for kontroll og manglende aksept enn heterofile.

Andre grupper

Å være over eller under 18 år har relativt liten betydning for å oppleve negativ sosial kontroll. Når det gjelder deltakelse i skole- og fritidsaktiviteter ser vi at de *over 18* år er noe mer utsatt for begrensninger, mens de *under 18* opplever flere begrensninger knyttet til parforhold og seksualitet.

Dette strider med tidligere studier som har vist at ungdom generelt får mer frihet etter hvert som de blir eldre og nærmer seg myndighetsalder. Unntaket er jenter med minoritetsbakgrunn (Smette, Hyggen og Bredal 2021). For en del av denne gruppen forblir kontrollen sterk uavhengig av om jentene er myndige eller ikke. En av hypotesene som ofte blir diskutert, er at kontrollen forblir sterk fram mot ekteskapsinngåelse for denne gruppen. Utover at slike forskjeller også kan gjelde i vårt datamateriale finner vi ingen forklaring på hvorfor de over 18 opplever mer kontroll enn de under 18 på dette området.

Til slutt viser regresjonsanalysen at det å ha to foreldrene med høy utdanning til en viss grad innebærer at de unge opplever mindre negativ sosial kontroll på de fleste områder. Betydningen av å ha foreldre med høy utdanning er imidlertid ganske liten sammenliknet med betydningen av de andre variablene vi har sett på.

6.1.4 Hva bidrar undersøkelsen til av ny kunnskap?

Undersøkelsen vi har gjennomført gir et omfattende oversiktsbilde av omfanget av restriksjoner og begrensninger blant unge i Norge. Etersom undersøkelsen inneholdt en lang rekke spørsmål om flere ulike temaer og former for kontroll, gir den et godt utgangspunkt for videre studier og kan peke på områder som det er viktig å undersøke videre. I likhet med tidligere undersøkelser om temaet (for eksempel Hafstad og Augusti 2019), finner vi imidlertid at de aller fleste unge i Norge opplever stor grad av selvbestemmelse og at omfanget av negativ sosial kontroll er svært lite.

Tidligere norske undersøkelser har sett på restriksjoner og negativ sosial kontroll knyttet til blant annet skoleaktiviteter, fritidsaktiviteter, vennskap, kontroll av sosiale medier og eiendeler samt parforhold og seksualitet (for eksempel Friberg og Bjørnset 2019, Hafstad og Augusti 2019, Smette, Hyggen og Bredal 2021). Så vidt vi vet er vår undersøkelse

den første kvantitative studien som undersøker begrensninger knyttet til tros- og meningsfrihet blant unge i Norge. Ettersom dette er sentrale demokratiske og menneskerettslige prinsipper er det interessant at relativt mange opplever kontroll på dette området sammenlignet med andre områder. Særlig det å selv bestemme egen religion/livssyn og det å kunne velge en annen religion/livssyn enn foreldrene ser ut til å være vanskelig for en del.

Undersøkelsen er også så vidt vi vet den første i Norge som ser på forskjeller mellom fylker når det kommer til negativ sosial kontroll. Det overordnede funnet her er at det i svært liten grad finnes regionale forskjeller når det kommer til omfanget av negativ sosial kontroll. Likevel er det verdt å merke seg at elever i enkelte fylker virker å oppleve noe mer kontroll enn i andre fylker. Det kan være aktuelt å undersøke dette nærmere.

Ett av formålene med å gjennomføre denne omfangsundersøkelsen blant alle grupper av elever på videregående skoler over hele landet var å undersøke hvorvidt negativ sosial kontroll er en utfordring i den unge befolkningen som helhet – ikke kun i visse innvandrers- og minoritetsgrupper. Tidligere undersøkelser på feltet har særlig fokusert på å måle omfanget av negativ sosial kontroll blant personer med innvandrerbakgrunn og å måle forskjellen mellom ulike minoritetsgrupper og majoritetsbefolkningen. Flere av disse studiene har vist at personer med innvandrerbakgrunn er mer utsatt for negativ sosial kontroll enn for hele populasjonen (se for eksempel Friberg og Bjørnset 2019; Smette, Hyggen og Bredal 2021).

Vår undersøkelse bekrefter at personer med innvandrerbakgrunn er mer utsatt for negativ sosial kontroll på de fleste områder. Imidlertid viser den også at negativ sosial kontroll ikke kun er et tema som gjelder denne gruppen. Vi ser også at ulike grupper i majoritetsbefolkningen er mer utsatt enn andre. Dette gjelder som nevnt skeive. I tillegg er dette den første undersøkelsen som kvantitativt og systematisk undersøker utsatthet for negativ sosial kontroll blant skeive. Våre funn tyder på at dette er en av de gruppene som er aller mest utsatte for negativ sosial kontroll. Sett i sammenheng med andre funn om dårligere levekår og lavere livskvalitet hos personer i denne gruppen (se for eksempel Støren, Rønning og Gram 2020; Anderssen m.fl. 2021), er dette et funn det er viktig å følge opp videre.

I tillegg ser vi at foreldrenes religion og religiøsitet i enkelte tilfeller spiller en rolle uavhengig av om foreldrene har innvandrerbakgrunn. Når det gjelder begrensninger knyttet til parforhold og seksualitet og begrensninger på tros- og meningsfrihet er unge med både muslimske og kristne foreldre, der foreldrene synes religion er viktig, mer utsatt enn andre. Selv om noen mindre vanlige former for negativ sosial kontroll, som for eksempel tvangsekteskap og kjønnslemlestelse, er knyttet til ulike minoritetsgrupper, er det altså flere dimensjoner som er relevante andre grupper av befolkningen.

6.1.5 Erfaringer fra gjennomføring av omfangsundersøkelsen

Hva er den beste strategien for å nå ut til et representativt utvalg av «vanlige» norske ungdommer? Det var flere grunner til at vi anså at videregående skoler ville være en god arena for denne undersøkelsen: Skolen er en nøytral arena der de fleste unge i alderen 16-18 år deltar. Videre kan elevene besvare undersøkelsen på en skole-pc på skolen. Da ville det også være mulig å besvare undersøkelsen for de som blir sterkt kontrollert hjemme. I tillegg er det flere videregående skoler i alle fylker, slik at vi kunne få svar fra hele landet. Undersøkelsen *Retten til å leve et fritt liv* ble derfor distribuert til videregående skoler, som igjen tilrettela for sine elever i 1. og 2. trinn for å besvare undersøkelsen.

Å rekruttere skoler var en krevende oppgave, som omtalt i avsnitt 1.3, og vi møtte på en rekke utfordringer, strukturelle, holdningsmessige og praktiske.

Utfordringer med rekruttering av skoler

Vi tok kontakt med en mengde skoler, og fikk ulik respons. Mange svarte at de ble kontaktet ukentlig fra ulike aktører om ulike forskningsprosjekter og spørreundersøkelser, og takket derfor nei. Flere beklaget dette, og anerkjente at undersøkelsens formål var samfunnsmessig nyttig. Noen rektorer påpekte at elevene både skulle delta i Ungdataundersøkelsen, Elevundersøkelsen og større regionale undersøkelser på samme tidspunkt. Flere henviste også til at omfanget av slike undersøkelser hadde økt under koronapandemien. «Vi opplever at elevene begynner å gå trøtt av å delta i denne type kartlegginger», var det en rektor som svarte. Skolene ga dessuten tilbakemelding om at det var en svært krevende tid, med hjemmeskole, karantene og at lærerne var slitne etter et skoleår preget av omfattende smitteverntiltak.

Andre skoleledere mente at undersøkelsens innhold var såpass rettet mot minoritetsungdom at de ikke anså det som relevant å gjennomføre undersøkelsen for elever uten innvandrerbakgrunn. Andre igjen reagerte på undersøkelsens tema. En rektor uttrykte det slik: det er «et tankekors at dette fokuset som er i alle undersøkelsene på «hva er galt i livet ditt», neppe skaper verken mestring eller glød ...»

Møre og Romsdal fylkeskommune (skoleeier) valgte å stanse undersøkelsen i videregående skoler i fylket, da de reagerte på temaet for undersøkelsen og spørsmålsformuleringene. Deltakelse i undersøkelsen var frivillig både når det gjelder skoler, elever så vel som skoleeiere (fylkeskommuner). Vi tok derfor tilbakemeldingen til etterretning og presentasjon av de fylkesvise resultatene i undersøkelsen har derfor blitt presentert uten svar fra elever i Møre og Romsdal.

Blant skolene som sa seg villig til å tilrettelegge for deltakelse blant sine elever, var det flere som svarte at de kun hadde kapasitet til å gjennomføre undersøkelsen i enkelte klasser. Andre skoleledere sa seg villig til å legge ut undersøkelsen på læringsplattformene skolene bruker. De fleste elevene som svarte på undersøkelsen utførte denne imidlertid i løpet av en skoletime, noe vi fikk informasjon om gjennom et innledende spørsmål i undersøkelsen. Dette viser at slike undersøkelser bør gjennomføres i en undervisningstime, slik ungdommene som piloterte undersøkelsen spilte inn.

Elevenes erfaringer

Noen elever har gitt tilbakemeldinger om innhold og spørsmålsformuleringene i undersøkelsen. En del kommenterte dette i et åpent kommentarfelt, i tillegg fikk vi fyldige tilbakemeldinger fra ungdommene som piloterte undersøkelsen. Noen har også kontaktet oss per e-post. Flere har uoppfordret uttrykt at de syntes undersøkelsen var viktig, med et interessant tema og gode spørsmål. Men det har også kommet en del reaksjoner på temaer og spørsmålsformuleringer. Noen opplevde at undersøkelsen rettet seg veldig mot «religiøse mennesker», og oppfattet den derfor som lite relevant. Andre ga tilbakemelding om at den tydelig var innrettet mot elever med innvandrerbakgrunn:

Denne undersøkelsen er veldig rettet mot en spesifikk gruppe og dere vet godt hvem jeg mener

Veldig merkelig undersøkelse, ser ut som om dere har en formening om hva som skjer hos visse kulturelle minoriteter, haha

Kult at dere prøver å grave skitt i utlendingfamilier. Stereotypisk

Andre ga mer spesifikk tilbakemelding på enkelte spørsmål. En elev stilte spørsmålsteget ved formuleringene:

Hva betyr dette når det står "velge", for ingen velger uten innflytelse fra enten venner, familie eller annet? Så man har jo egentlig ikke 100% frihet.

Det samme går med ordet "kan" - for jeg kan nok besøke det motsatte kjønn, men om jeg vil er noe annet, da alle har mulighet til å gjøre det, men om de vil er noe annet.

Vedkommende påpeker tre relevante poeng i sine kommentarer. For det første, er det ingen som tar valg upåvirket av andre. Det kan legge begrensninger på hva man velger – uten at det har noe med negativ sosial kontroll å gjøre. Det andre poenget er at det er en del ting man *kan* gjøre, men som man ikke *vil* gjøre. Man legger da restriksjoner på seg selv, uten at man kan omtale det som negativ sosial kontroll fra andre. For det tredje peker vedkommende også på et generelt problem med hypotetiske spørsmål i slike undersøkelser.

En annen ungdom kom med en lignende bemerkning rundt måten spørsmålene var formulert:

På flere av spørsmålene lurte jeg på - hvordan vil dette bli tolket? Foreldrene har jo lyst til å hjelpe ungdommene. Alle man er rundt påvirker, uansett. Men å bli kontrollert, det er mer ekstremt.

Andre igjen ga tilbakemelding om at undersøkelsen var for lang.

6.2 Veien videre

Å ha kunnskap om omfanget av negativ sosial kontroll i Norge er av avgjørende betydning for myndighetenes arbeid med å bekjempe denne kontrollen. Det offentliges innsats og tiltak mot negativ sosial kontroll bør være basert på oppdatert kunnskap.

På bakgrunn av funnene i omfangsundersøkelsen, samt våre egne erfaringer med å gjennomføre en slik undersøkelse, vil vi i det følgende komme med forslag og anbefalinger til videre kunnskapsutvikling.

6.2.1 Hvilke norske surveyundersøkelser kan jevnlig måle negativ sosial kontroll?

IMDi har et behov for å monitorere omfanget av negativ sosial kontroll. De har et rapporteringsansvar til Kunnskapsdepartementet på dette feltet. En måte å sørge for oppdatert kunnskap er å utføre eller finansiere store, landsdekkende surveyundersøkelser.

En ulempe ved enkeltstående undersøkelser som vår, er at de fort blir utdaterte og det må gjennomføres nye undersøkelser for å oppdatere kunnskapsstatus. En annen ulempe er at slike undersøkelser blir utført av ulike aktører, med en forskjellig tilnærming og ulik populasjon. Dette medfører at tallene fra de ulike undersøkelsene ikke er sammenlignbare over tid.

Ved å arbeide for å få innpass i eksisterende, løpende undersøkelser, vil IMDi kunne få et kunnskapsgrunnlag som blir oppdatert jevnlig, med data som er sammenlignbare over tid. Tallene kan blant annet inngå i IMDi sine indikatorer for integrering, kunnskapsoppsummeringer og rapportering.

Nedenfor presenterer vi et knippe norske undersøkelser hvor det er nærliggende å arbeide for å få inkludert spørsmål om omfanget av negativ sosial kontroll blant unge.

Levekårsundersøkelse for innvandrerbefolkningen (SSB)

Statistisk sentralbyrå (SSB) har gjennomført levekårsundersøkelse blant personer med innvandrerbakgrunn (LKI) fire ganger (1983, 1996, 2005/2006 og 2015/2016). Undersøkelsene har vært finansiert av det offentlige. Den siste undersøkelsen omfattet over 8 000 innvandrere i alderen 16 til 74 år. Respondentene var fra tolv av de største

innvandringslandene i Norge: Polen, Bosnia-Hercegovina, Kosovo, Tyrkia, Irak, Iran, Afghanistan, Pakistan, Sri Lanka, Vietnam, Eritrea og Somalia. I tillegg omfattet undersøkelsen 2 000 norskfødte barn av innvandrere i alderen 16 til 39 år fra fire land; Tyrkia, Pakistan, Sri Lanka og Vietnam. Resultatene har blitt sammenstilt med registeropplysninger om respondentene og har vært grunnlag for en rekke offentlige dokumenter, analyser og forskning. En ny undersøkelse er under planlegging, men det er enda ikke avgjort hvorvidt det blir en ny LKI eller hvilken populasjon den vil rette seg mot.

Vi anser undersøkelsen som svært relevant for å måle omfanget av negativ sosial kontroll for unge med innvandrerbakgrunn i Norge. En styrke med denne undersøkelsen er at den har et stort utvalg. Den gjennomføres av SSB som har et solid fagmiljø og infrastruktur til å utføre denne type undersøkelser og de kan sammenstille resultatene med registerstatistikk. På den måten får de et langt bredere datagrunnlag for analyseformål. Surveyen blir utført på en rekke språk, slik at den også kan innhente svar fra personer som har svake norskkunnskaper. En ulempe med undersøkelsen er at den utføres relativt sjelden og at unge kun utgjør en liten del av utvalget. Den retter seg også kun mot personer med innvandrerbakgrunn fra et utvalg land.

Levekårsundersøkelsen, EU-Silc (SSB)

Levekårsundersøkelsen EU-SILC dekker et bredt levekårsområde hvert år. Statistisk sentralbyrå har siden 1996 gjennomført levekårsundersøkelser årlig. I 2011 ble den nasjonale levekårsundersøkelsen samordnet med den EU-forordnede undersøkelsen *Statistics on Income and Living Conditions* (EU-SILC). Moduler som gjennomføres hvert år, er blant annet boforhold, økonomi og materielle og sosiale mangler, helse, livskvalitet, omsorg og arbeidsforhold. I tillegg kommer temaområder som roterer med en syklus på tre år. Datakildene er intervjuopplysninger fra de årlige representative utvalgsundersøkelsene og ulike tilkoblede registeropplysninger. Bruttoutvalget til levekårsundersøkelsen EU-SILC består av om lag 12 000 personer. Utvalget er trukket etter prosedyrer for tilfeldig utvalg. Populasjonen er bosatte personer i alderen 16 år og over som ikke bor i institusjon.

Mange offentlige aktører ønsker spørsmål om sine ansvarsområder inn i en slik undersøkelse. Vi anser imidlertid at det kan være fornuftig for IMDi å undersøke mulighetene for å også inkludere noen få spørsmål om negativ sosial kontroll i kommende undersøkelser.

Levekårsundersøkelsen blant studenter (SSB)

SSB har gjennomført levekårsundersøkelse blant studenter på oppdrag for myndighetene i 1998, 2005 samt 2010 og 2011. Det ble bevilget midler gjennom statsbudsjettet til en ny undersøkelse i 2020 som nå er under utarbeidelse. Undersøkelsen har tidligere inneholdt temaer som arbeid, bidrag fra familien, gjeld og forbruksvaner.

Vi anser at undersøkelsen kan være nyttig til å undersøke enkelte indikatorer for negativ sosial kontroll ovenfor studenter. Det må imidlertid tas i betraktning at dette er en undersøkelse som kommer med flere års intervaller.

Ungdataundersøkelsen (NOVA)

Ungdataundersøkelsen er lokale undersøkelser til barn og ungdom som gjennomføres over hele landet. Undersøkelsen retter seg mot elever på mellomtrinnet, ungdomstrinnet og i videregående opplæring. De svarer på spørsmål om foreldre, venner, skole, lokalmiljø, fritidsaktiviteter, helse og trivsel. På ungdomstrinnet og i videregående opplæring er det også med spørsmål om rusmiddelbruk, seksualitet, risikoatferd og vold. NOVA er ansvarlig for gjennomføringen av ungdataundersøkelsene i samarbeid

med de regionale kompetansesentrene innen rusfeltet. Helsedirektoratet finansierer Ungdata gjennom et årlig tilskudd via statsbudsjettet, mens Kommuner og fylkeskommuner er ansvarlige for den praktiske gjennomføringen i samarbeid med skolene.

Ungdataundersøkelsen er kanskje den best egnede undersøkelsen til å undersøke omfang av negativ sosial kontroll blant elever i ungdoms- og videregående skole. Mange statlige aktører ønsker sine problemstillinger belyst av undersøkelsen, og utfordringen er å beholde omfanget av spørsmålsbatteriet på et håndterlig nivå. To tilleggsmoduler har i dag spørsmål relatert til negativ sosial kontroll, men som vi har sett går disse kun til et mindre utvalg skoler. Vi anser det som svært gunstig dersom IMDi klarer å få innpass til noen få, nøyte utvalgte spørsmål som kan brukes til indikatorer på negativ sosial kontroll i hoveddelen av undersøkelsen som går til alle skoler. En svakhet ved undersøkelsen er at den ikke fanger opp de som ikke går i videregående opplæring, men den fanger opp alle elever mellomtrinnet og i ungdomsskolen.

Elevundersøkelsen (Utdanningsdirektoratet)

Elevundersøkelsen er en årlig undersøkelse der elever får si sin mening om læring og trivsel i skolen. Svarene brukes av skolen, kommunen og staten for å gjøre skolen bedre. Utdanningsdirektoratet er ansvarlig for undersøkelsen. Temaene for undersøkelsen er trivsel, motivasjon, arbeidsforhold og læring, hjem-skole-samarbeid, støtte fra lærer, vurdering for læring, medvirkning, regler på skolen, trygt miljø, og rådgiving. Undersøkelsen er obligatorisk for skolene å gjennomføre på 7. og 10. trinn samt på VG1, men skolene kan også gjennomføre undersøkelsen på andre trinn dersom de ønsker.

Elevundersøkelsen går til alle elever i ungdoms- og videregående skoler og henvender seg derfor til de aller fleste ungdom. Siden Utdanningsdirektoratet er ansvarlig for undersøkelsen, antar vi at det vil være mulig for IMDi gjennom eksisterende samarbeid å samarbeide med dem om noen få spørsmål om utvalgte indikatorer på negativ sosial kontroll. Vi anser det som mest hensiktsmessig å inkludere spørsmål om kontroll som handler om skole, skolearbeid, medelever og lærere eller foreldrenes kontroll over skolerelaterte områder.

I likhet med ungdataundersøkelsen vil utvalget være noe skjevt, da man ikke fanger opp ungdom som ikke går i videregående utdanning. Vi vet fra andre studier og foreliggende statistikk at for eksempel innvandrerungdom er overrepresentert i denne gruppen.

Ungdoms erfaringer med vold og overgrep (NKVTS)

UEVO-studien («*Ungdoms erfaringer med vold og overgrep*») ble gjennomført i 2018/2019 i regi av Nasjonalt kunnskapssenter for vold og traumatisk stress (NKVTS), og har blitt gjentatt våren 2021.²⁷ Denne undersøkelsen inneholder enkelte spørsmål om negativ sosial kontroll, og dersom den foretas jevnlig fremover, kan også denne gi verdifullt datamateriale og vise utviklingen over tid.

Studiebarometeret (NOKUT)

Studiebarometeret er en nasjonal spørreundersøkelse som blir sendt ut til over 60 000 studenter hver høst. Norsk organ for kvalitet i utdanningen (NOKUT) er ansvarlig for undersøkelsen som er initiert av Kunnskapsdepartementet. Den omhandler studentenes oppfatninger om kvalitet i studieprogrammer ved norske høyskoler og universiteter. Formålet med Studiebarometeret er å styrke arbeidet med kvalitetsutvikling i høyere utdanning og gi nyttig informasjon om studiekvalitet.

²⁷ Se NKVTS' hjemmeside: <https://uevo.nkvts.no/innhold/uevo-2/>.

Vi anser ikke Studiebarometeret som særlig relevant for å måle negativ sosial kontroll blant studenter, grunnet formålet med undersøkelsen.

SHoT-undersøkelsen

SHoT er Studentenes helse- og trivselsundersøkelse, og gjennomføres normalt hvert fjerde år. Forrige undersøkelse ble gjort i 2018 med over 50 000 besvarelser. Det er Folkehelseinstituttet som gjennomfører SHoT på oppdrag fra de tre største studentsamskipnadene i Norge. Formålet med undersøkelsen er å kartlegge studentenes helse og trivsel i bred forstand, med hovedvekt på psykososiale forhold.

Da SHoT-undersøkelsen er en helseundersøkelse, anser vi den ikke for å være særlig relevant for å måle omfanget av negativ sosial kontroll blant studenter.

The Children of Immigrants Longitudinal Study in Norway (FAFO)

En undersøkelse som ikke blir gjennomført regelmessig, men som likevel er interessant å nevne i denne sammenhengen, er *The Children of Immigrants Longitudinal Study in Norway* (CILS-NOR).²⁸ Fafo gjennomfører prosjektet med finansiering fra Norges forskningsråd. Målsettingen med CILS-NOR Modul 1 var å etablere et datasett for å studere økonomiske, kulturelle og sosiale integrasjonsprosesser blant ungdom. På sikt er det tenkt at det skal kunne brukes til komparative studier med andre Europeiske land og utvides til et panel der ungdommene følges inn i voksenlivet. I 2016 utførte FAFO i samarbeid med utdanningsmyndighetene en survey i 1. trinn i videregående skoler i Oslo, Akershus og utvalgte skoler i Drammen. Resultatene ble senere koblet sammen med registerstatistikk fra SSB. Den første modulen ble avsluttet i juni 2021. I CILS-NOR Modul 2 vil respondentene bli fulgt opp fem år senere ved hjelp av registerdata og en oppfølgingssurvey. Det er altså ikke snakk om å gjennomføre en ny liknende studie, men å videreføre en panelstudie med de samme ungdommene. Surveyen vil mest sannsynlig bli gjennomført i 2022.

Vi antar at enkelte spørsmål om negativ sosial kontroll vil inngå i undersøkelsen. Siden den er under utarbeidelse, kan det være mulig for IMDi å rette en henvendelse til FAFO med spørsmål om å inkludere et lite knippe med relevante spørsmål.

6.2.2 Nøkkelspørsmål som kan måle negativ sosial kontroll

En av utfordringene ved å måle negativ sosial kontroll gjennom kvantitative undersøkelser og surveysspørsmål er at det kan være vanskelig å få nok informasjon til å vurdere om opplevde begrensninger og restriksjoner faktisk er negativ sosial kontroll. Vår definisjon av begrepet inkluderer at kontrollen må gjennomføres for å sikre at barna etterlever familiens tradisjoner og/eller normer, at den er systematisk og at den strider mot barna rettigheter. For å kunne vurdere om dette er tilfelle bør man også ha informasjon om bakgrunnen for begrensningene, samt eventuelle reaksjoner og konsekvenser dersom man bryter med reglene og forventningene. Det å se opplevde begrensninger *i sammenheng med* både motivasjon og reaksjoner ville derfor vært mest hensiktsmessig. Men dette kan være vanskelig i praksis.

I vår undersøkelse har vi inkludert en del spørsmål om reaksjoner, trusler og straff, herunder spørsmål om opplevelser av vold, å bli kastet ut hjemmefra og lignende. Selv om det kan være viktig å måle omfanget av dette i seg selv, er ikke slike reaksjoner alltid eksempler på negativ sosial kontroll. Vi har også inkludert et spørsmål om hva de unge tror er *årsaken* til foreldrenes reaksjoner. Her kommer det frem at en del elever mener reaksjonene kommer av at foreldrene vil hindre at barna gjør noe som ikke er bra for dem, at foreldrene vil forhindre smittespredning, eller at foreldrene lar sine egne

²⁸ Datamateriale fra denne undersøkelsen er blant annet brukt i Friberg og Bjørnset (2019).

problemer gå utover barna. Ingen av disse årsakene vitner om at reaksjonene som utøves har bakgrunn i negativ sosial kontroll. Andre årsaker, som at foreldrene vil hindre at barna får et dårlig rykte, at barna har brakt skam over familien eller at barnas handlinger strider mot foreldrenes verdier, kan imidlertid tyde på at det foregår negativ sosial kontroll.

Det å inkludere spørsmål om reaksjoner, trusler og straff bør derfor gjøres på en slik måte at de bidrar til å måle *alvorlighetsgraden* av eventuell negativ sosial kontroll. Målet er ikke å undersøke omfanget av disse handlingene i seg selv. Dette kan for eksempel gjøres ved å stille oppfølgingsspørsmål til respondenter som svarer at de opplever begrensninger der man spør om hvilke konsekvenser det vil få å bryte med disse begrensningene, eller hvorvidt de tidligere har opplevd reaksjoner, trusler eller straff som følge av dette.

En annen erfaring fra vår undersøkelse er at en del spørsmål ble for generelle og brede til å faktisk måle det vi var interessert i. Dette gjelder for eksempel påstander knyttet til relasjonen til foreldre, blant annet «jeg vil at mine foreldre skal respektere mer hvordan jeg tenker om min fremtid» eller «de forsøker å kontrollere alt jeg gjør». Selv om disse spørsmålene kan indikere et dårlig eller vanskelig forhold til foreldre, er ikke det noe som nødvendigvis innebærer negativ sosial kontroll. Vi ser også at flere har svart bekreftende på disse påstandene (stemmer ganske eller veldig bra) enn på andre spørsmål vi anser som mer treffende for å måle negativ sosial kontroll.

Som vi har nevnt flere ganger i denne rapporten er negativ sosial kontroll et komplekst fenomen som det er vanskelig å måle gjennom kun få spørsmål. Negativ sosial kontroll kan foregå på mange ulike måter og på forskjellige livsområder, noe som gjør at det vil kreve mange spørsmål for å fange opp fenomenet som helhet – hvis det i det hele tatt er mulig. Et annet alternativ er dermed å undersøke mer konkrete dimensjoner av negativ sosial kontroll.

Gjennom faktoranalysen har vi identifisert noen aktuelle dimensjoner, samt hvilke spørsmål som er godt egnet til å måle disse dimensjonene. Slike spørsmål – eller sett av spørsmål – må utarbeides slik at de på en mest mulig effektiv måte bidrar til å måle dimensjonene man ønsker å måle. Det vil være avgjørende for mulighetene til å få innpass i pågående undersøkelser at man finner en optimal balanse mellom a) det som er nødvendig for å dekke hver dimensjon, og b) færrest mulig spørsmål. IMDi vil da kunne gå i dialog med de utførende aktørene for å få spørsmålene inkludert i disse undersøkelsene, eventuelt gjennom en delfinansiering (se tabell 6.1 for en oversikt over dimensjoner og mulige spørsmål).

Hvilke spørsmål som bør inkluderes i ulike surveys avhenger videre av den enkelte survey og hvilken populasjon den retter seg mot. Som tidligere nevnt opplever skoler et stort press av ulike undersøkelser, og det er derfor viktig å være målrettet i hva man ønsker å undersøke i hvilke surveys for å unngå svartretthet.

Enkelte dimensjoner av negativ sosial kontroll kan egne seg bedre til brede, nasjonale undersøkelser enn andre. For eksempel er det å bli etterlatt i utlandet noe som nesten utelukkende gjelder barn og unge med innvandrerbakgrunn. Det samme gjelder fenomener som tvangsekteskap og kjønnslemlestelse. Vi mener derfor at spørsmål om dette ikke egner seg i en survey som retter seg mot barn og unge i hele befolkningen, som Ungdataundersøkelsen. Det å inkludere spørsmål som kun er relevante for et svært lite mindretall av respondentene kan gjøre at undersøkelsen føles lite relevant for flertallet, noe som igjen kan føre til lav svarprosent. I stedet kan SSBs levekårsundersøkelser for innvandrerbefolkning og CILS-NOR-undersøkelsen være bedre egnet. Spørsmål om kontroll og restriksjoner knyttet til deltakelse i skole- eller fritidsaktiviteter, omgang med venner og parforhold og seksualitet kan være mer relevante å inkludere i brede, nasjonale undersøkelser.

I tillegg er det viktig å at spørsmålene er tematisk relevante for den enkelte survey. For eksempel kan spørsmål knyttet til begrensninger i deltakelse i skoleaktiviteter være mer egnet i Elevundersøkelsen enn spørsmål om negativ sosial kontroll på andre livsområder.

Tabell 6.1. Mulige nøkkelspørsmål for å måle negativ sosial kontroll

Dimensjon	Relevante spørsmål
Deltakelse i skoleaktiviteter	Foreldrene mine/andre voksne jeg bor med tillater meg å være med på: <ul style="list-style-type: none"> - Idrett når jenter og gutter trener sammen - Idrett når jenter og gutter trener hver for seg - Svømming når jenter og gutter svømmer sammen - Svømming når jenter og gutter svømmer hver for seg - Sex- og samlivsundervisning - Religionskunnskap - Skoleturer (med/uten overnatting) - Fest i regi av skolen
Deltakelse i fritidsaktiviteter	Dersom du har lyst, får du lov til å delta i: <ul style="list-style-type: none"> - Organisert idrett - Fritidsklubb - Musikk-, dans- eller dramagrupper - Politiske organisasjoner eller andre organisasjoner eller foreninger - Aktiviteter arrangert av religiøse aktører (bedehus, menighet, moské, synagoge, religiøs organisasjon o.l.)
Venner	Hvor godt stemmer det som står under? <ul style="list-style-type: none"> - Jeg kan omgås venner av motsatt kjønn på fritiden uten at det er voksne til stede - Jeg kan ha venner av samme kjønn hjemme hos meg - Jeg kan ha venner av motsatt kjønn hjemme hos meg - Jeg kan dra hjem til venner av samme kjønn - Jeg kan dra hjem til venner av motsatt kjønn
Parforhold og seksualitet	Foreldrene mine/andre voksne jeg bor med ville akseptert at jeg hadde: <ul style="list-style-type: none"> - Kjæreste - Kjæreste fra en annen kultur - Kjæreste fra en annen religion - Kjæreste av samme kjønn - Sex utenfor ekteskap - Sex med samme kjønn
Tros- og meningsfrihet	Hvor godt stemmer det som står under? <ul style="list-style-type: none"> - Jeg kan velge selv hvilken politisk eller ideologisk oppfatning jeg skal ha - Jeg kan velge selv hvilken religion/livssyn jeg skal ha - Foreldrene mine/andre voksne jeg bor med ville akseptert at jeg valgte en annen religion enn deres - Jeg kan selv velge om jeg vil ha på meg religiøse klær eller symboler (f.eks. hijab, kors, turban)
Ufrivillig opphold i utlandet	Er du redd for å bli sendt til/etterlatt i utlandet mot din vilje (f.eks. foreldrene dine sitt hjemland)? Tenk på de siste 12 månedene. Har dine foreldre/andre voksne du bor med truet deg med å bli sendt til et annet land? Har du noen gang opplevd å bli sendt til/etterlatt i utlandet mot din vilje?

6.2.3 Er det mulig å utnytte eksisterende registerstatistikk og optellinger bedre?

Registerstatistikk er fulltelling gjennom administrative registre. Denne typen statistikk gir en helt annen presisjon enn opplysninger som framkommer gjennom en surveyundersøkelse. Slik vi tidligere har omtalt, er det svært få variabler som kan indikere negativ sosial kontroll i eksisterende offentlig statistikk. Likevel vil vi anbefale at IMDi bruker det etablerte samarbeidet de har med SSB og eventuelt andre registereiere, til å utforske mulighetsrommet i bruk av registerstatistikk. Kan det tenkes at foreliggende statistikk om ekteskapsinngåelse, fruktbarhet, opplysninger om elever som ikke kommer tilbake etter utenlandsopphold og andre variabler kan utnyttes til det formål å være indikatorer på negativ sosial kontroll? En utredning av dette spørsmålet ligger utenfor vårt oppdrag. Vi anbefaler imidlertid at IMDi utreder disse mulighetene nærmere.

Barnevernstjenestene i kommunene står i førstelinjen i mange saker som omfatter sterk negativ sosial kontroll ovenfor barn og unge. De samme tjenestene rapporterer jevnlig en mengde forhold til SSB gjennom KOSTRA.²⁹ Per i dag registreres saker som omhandler negativ sosial kontroll under ulike kategorier.³⁰ Dersom barnevernssaker som omhandler negativ sosial kontroll hadde blitt registrert på en mer systematisk måte, kunne myndighetene hatt flere indikatorer på dette feltet. Vi anbefaler derfor at IMDi gjennom sitt etablerte samarbeid med SSB inngår en dialog om en mer systematisk registrering av barnevernssaker som omhandler negativ sosial kontroll.

Statlige aktører som Bufdirs kompetanseteam, integrerings- og minoritetsrådgivere registrerer tilfeller de får kjennskap til om negativ sosial kontroll. Registreringen ligger til grunn for årlige optellinger og publiseringer, som omtalt i kapittel 3 i denne rapporten. Det kan være grunn til å se på hvordan disse registreringene og optellingene kan inngå mer systematisk i utarbeidelse av indikatorer på negativ sosial kontroll.

6.2.4 Anbefalinger om videre undersøkelser

Vi ser det ikke som hensiktsmessig å utføre ytterligere store, brede og landsomfattende surveyundersøkelser til ungdom om temaet negativ sosial kontroll. Årsakene er at kunnskapsbehovet først og fremst er knyttet til 1) monitorering, som man bør gjøre med relativt få indikatorer på regelmessig basis, samt 2) dybdekunnskap om noen grupper og noen former for kontroll, som bedre kan belyses med mer avgrensede eller målrettede undersøkelser, og hvor man kan gå mer i dybden.

Myndighetene bør fortsette å benytte optellinger fra offentlige aktører, slik som minoritetsrådgivere, integreringsrådgivere og kompetanseteam. De bør i tillegg se hvordan innhenting av disse opplysningene kan videreutvikles eller samordnes bedre.

²⁹ KOSTRA (KOMmune-STat-RApportering) er et nasjonalt informasjonssystem som gir styringsinformasjon om kommunal og fylkeskommunal virksomhet.

³⁰ Negativ sosial kontroll kan for eksempel bli registrert under følgende kategorier: «barnet utsatt for fysisk vold»; «barn utsettes for psykisk vold», for eksempel der barn blir utsatt for utskjelling; «høy grad av konflikt i hjemmet», dersom det er stor uenighet om grensesetting enten mellom foreldre eller mellom foreldre og barn; «barn vitne til vold i hjemmet i nære relasjoner», der negativ sosial kontroll kan ligge som et underordnet tema; «barnets psykiske problem/lidelse», for eksempel dersom foreldre påstår at barnet har en psykisk lidelse, mens barnet ikke kjenner seg igjen og opplever at påstanden om en psykisk lidelse er en form for kontroll; «barnets relasjonsvansker»; i sekkebetegnelsen «Andre forhold ved foreldre og familien»; «foreldrenes manglende beskyttelse av barnet», som for eksempel hvis barnet rømmer; «foreldrenes manglende sensitivitet og manglende tilgjengelighet for barnet», som kan bli brukt dersom emosjonelle behov står udekket for barnet og fokuset fra foreldrene er kontroll av barnet; «foreldrenes manglende oppfølging av barnets behov for barnehage, skole og pedagogiske tjenester», dersom barnet blir holdt hjemme fra skolen, ikke får fullført skolegang eller blir etterlatt i utlandet.

Basert på funn og erfaringer i denne undersøkelsen, anbefaler vi følgende punkter for videre utvikling av indikatorer på negativ sosial kontroll:

- *At IMDi bør jobbe for å få innpass i en eller flere av de store, pågående surveyundersøkelsene som utføres i ungdomsskoler og i videregående skoler.*

Å få inn noen få spørsmål som er gode indikatorer på negativ sosial kontroll i relevante surveyundersøkelser som gjennomføres jevnlig kan bidra til å monitorere utviklingen over tid. Til disse undersøkelsene bør det velges ut noen få spørsmål som er relevante for alle unge, uavhengig av eventuell religiøs tilhørighet eller innvandrerbakgrunn.

- *At myndighetene utfører undersøkelser, både kvantitative og kvalitative, som fokuserer på å frembringe dybdekunnskap*

Det er fortsatt behov for mer kunnskap om hvordan negativ sosial kontroll arter seg for spesifikke grupper av unge. Det kan være unge med minoritetsbakgrunn, ungdom med tilknytning til konservative religiøse miljøer eller til ungdom som ikke er heterofile og/eller har en kjønnsidentitet som ikke samsvarer med sitt biologiske kjønn. Særlig for den siste gruppa er det store kunnskapshull. I slike avgrensede undersøkelser kan man gå mer i dybden når det gjelder spørsmål som avdekker negativ sosial kontroll som oppfyller kriteriene i definisjonen. Her kan man for eksempel i større grad spørre om årsakene til kontrollen, samt eventuelle reaksjoner de unge vil få dersom de bryter med forventningene til foreldrene eller andre som utøver slik kontroll. Slik dybdekunnskap vil kunne bidra til en bedre fenomenforståelse hos både myndigheter og hjelpetjenester.

- *At myndighetene utreder muligheter for bedre utnyttelse av eksisterende data*

Videre bør myndighetene også i samarbeid med SSB, Utdanningsdirektoratet eller andre instanser som utarbeider offentlig statistikk, vurdere om det er variabler som kan brukes som indikatorer basert på eksisterende data. Å benytte eksisterende data vil være svært kostnadseffektivt.

Litteratur

- Aarset, M.F., Gotehus, A. og Tveito, S.B. (2020) *Ekteskap i nær slekt. En kunnskaps-gjennomgang*. NOVA-rapport 4/2020.
- Adcock, R. & Collier, D. (2001) "Measurement Validity: A Shared Standard for Qualitative and Quantitative Research", *American Political Science Review*, 95(3): 529-546.
- Als Research (2011) *Ung i 2011 – Nydanske unges opplevelse av sosial kontroll, frihed og grænser*. Hentet fra: <https://www.alsresearch.dk/uploads/Publikationer/Ung-i-2011-Rapport.pdf>.
- Als Research (2018) *Omfang og karakter af negativ sosial kontrol i grundskolens 6.-8. klasse*. Hentet fra: https://www.socialkontrol.kk.dk/sites/default/files/2021-01/Rapport_social%20kontrol%20i%20grundskolen_Als%20Research.pdf.
- Andersen, N., Eggebø, H., Stubberud, E. og Holmelid, Ø. (2021) *Seksuell orientering, kjønns mangfold og levekår. Resultater fra spørreundersøkelsen 2020*. Hentet fra: https://www.bufdir.no/globalassets/global/nbbf/kjonn_identitet/seksuell_orientering_kjønns_mangfold_og_levekar_resultater_fra_sporreundersokelsen_2020.pdf.
- Barstad, A. og Molstad, C.S. (2020) *Integrering av innvandrere i Norge. Begreper, indikatorer og variasjoner mellom grupper*. SSB-rapport 2020/44. Hentet fra: <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/attachment/438053?ts=175daec55f8>.
- Baumrind, D. (1967). Childcare practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic psychology monographs*
- Baianstovu, R., Strid, S., Cinthio, H., Gramnaes, E.S. og Heder, J.-M. (2019) Heder och samhälle. Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar. Working Papers and Reports Social work nr. 17. Örebro.
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2012) *Handlingsplan mot tvangs-ekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet (2013-2016)*. Oslo.
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2013) *Barndommen kommer ikke i reprise. Strategi for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom (2014-2017)*. Oslo.
- Bentzen, T. (2010) «Hvor stort er omfanget av kvinnelig omskjæring i Norge?», i *Omskjæring. Stopp*. Oslo: Cappelen Damm.
- Bredal, A. (1998) *Arrangerte ekteskap og tvangsekteskap blant ungdom med innvandrerbakgrunn*. Oslo: Kompetansesenter for likestilling.
- Bredal, A. (2006) «Vi er jo en familie». *Arrangerte ekteskap, autonomi og fellesskap blant unge norsk-asiater*. Oslo: Unipax.
- Bredal, A. (2011) *Mellom makt og avmakt. Om unge menn, tvangsekteskap, vold og kontroll*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning, 2011:4.
- Bredal, A. (2012) *Vold og undertrykking i familien. Begreper og forståelsesmåter i et flerkulturelt samfunn*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning, statusnotat.
- Bredal, A. og Skjerven, L.S. (2007) *Tvangsekteskapsaker i hjelpeapparatet. Omfang og utfordringer*. Senter for kvinne og kjønnsforskning, Universitetet i Oslo.
- Bredal, A. og Melby, E.R. (2018) *Sårbarhet og styrke. Barnevernets møte med minoritetsjenter utsatt for vold og sterk kontroll*. NOVA-rapport 9/18. Oslo.

- Bredal, A. og Lidén, H. (2015) *Hva med 2017? Evaluering av handlingsplanen mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet*. Første delrapport. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Bredal, A., H. Eggebø og A.M.A. Eriksen (2020): «Mangfoldsperspektiver i forskning på vold i nære relasjoner» i Bredal, A. og H. Eggebø og A.M.A. Eriksen (red) (2020): *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- Bråten, B. og Elgvin, O. (2014) *Forskningsbasert politikk? En gjennomgang av forskningen på tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet, og av de politiske tiltakene på feltet*. Fafo-rapport 2014:16.
- Buudir (2019) *Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll*. Hentet fra: https://www.buudir.no/vold/Krisesentre_incestsentre_og_botilbud_for_utsatt_ungdom/Tvangsekteskap_og_kjonnslemlestelse/.
- Buudir (2020a) *Årsrapport 2019: Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll*. Hentet fra: https://buudir.no/globalassets/global/nbbf/vold_overgrep/kompetanseteam_aarsrapport_2019.pdf.
- Buudir (2020b) «Om beboerne». Hentet fra: https://buudir.no/Statistikk_og_analyse/Vold_og_overgrep_tall_og_statistikk/krisesentertilbudet_i_norske_kommuner/om_beboerne/.
- Buudir (2021a) *Botilbud for personer utsatt for tvangsekteskap, æresrelatert vold og negativ sosial kontroll*. Hentet fra: https://www.buudir.no/vold/Krisesentre_incestsentre_og_botilbud_for_utsatt_ungdom/Botilbud_tvangsekteskap_og_aeresrelatert_vold/.
- Buudir (2021b) *Årsrapport 2020. Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll*. Hentet fra: https://buudir.no/contentassets/10c19efafedc43e38b03022f3de0a4af/buudir_arsrapport-kompetanseteam_2020.pdf.
- Committee on the Elimination of Discrimination against Women & Committee on the Rights of the Child (2014). *Joint general recommendation No. 31 of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women/general comment No. 18 of the Committee on the Rights of the Child on harmful practices*. Hentet fra: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N14/627/78/PDF/N1462778.pdf?OpenElement>.
- Dahlum, S. og S. Grønmo (2020): *Indikator - samfunnsvitenskap i Store norske leksikon på snl.no*. Hentet 14. januar 2021 fra https://snl.no/indikator_-_samfunnsvitenskap
- Dalgard, A.B. (red) (2018): *Levekår blant norskfødte med innvandrereforeldre i Norge 2016*. SSB-Rapport 2018/20. Hentet fra: [Levekår blant norskfødte med innvandrereforeldre i Norge 2016 \(ssb.no\)](https://www.ssb.no/Levekår_blandt_norskfodte_med_innvandrerforeldre_i_Norge_2016_(ssb.no))
- Danmarks statistikk (u.å.) *Indvandrere og efterkommere*. Hentet fra: <https://www.dst.dk/da/Statistik/emner/befolkning-og-valg/indvandrere-og-efterkommere/indvandrere-og-efterkommere>.
- Darvishpour, M., Lahdenperä, P. og Lorentz, H. (2010) *Hedersrelaterad problematik i skolan – en kunskaps- och forskningsöversikt*. Rapport XII från Delegationen för jämställdhet i skolan, SOU 2010:84. Hentet fra: <https://www.regeringen.se/contentassets/71699e859ddb4d74a037f1c3903f584d/hedersrelaterad-problematik-i-skolan---en-kunskaps-och-forskningsoversikt-sou-201084>.
- Eggebø, Stubberud, Kaltstrøms (2018). *Levekår blant skeive med innvandrerbakgrunn i Norge*. Nordlandsforskning. NF rapport nr. 9/2018

- Elgvin, O. og Grødem, A.S. (2001) *Hvem bestemmer? Ektefellevalg blant unge med innvandrerbakgrunn*. Fafo-rapport 2011:25.
- Friberg og Bjørnset (2019) *Migrasjon, foreldreskap og sosial kontroll*. Fafo-rapport 2019:01
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison*. Vintage Books.
- Følner, B., Johansen, S. A. & Hansen, G. E. (2018). *Unge s oplevelser af negativ social kontroll*. Rapport. ALS research.
- Ghadimi, M. (2019) "När vänner av motsatt kön inte tillåts", *BARN-Forskning om barn og barndom i Norden* 37(1): 27-46.
- Hafstad, G. S. og Augusti, E. M. (2019). *Ungdoms erfaringer med vold og overgrep i oppveksten: En nasjonal undersøkelse av ungdom i alderen 12 til 16 år*. NKVTS-rapport 4/2019. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Hafstad, G.S. og Augusti, E.M. (2020) *Barn, ungdom og koronakrisen. En landsomfattende undersøkelse av vold, overgrep og psykisk helse blant ungdom i Norge våren 2020*. NKVTS Rapport 2/2020.
- Integrationsbarometeret (2021) *Udviklingsrapport: Det nationale integrationsbarometer samt nøgletal om flygtninge*, juli 2021. Hentet fra: <https://integrationsbarometer.dk/udviklingsrapporter/hele-landet.html>.
- IMDi (2020) *Indikatorer for integrering. Tilstand og utviklingstrekk ved inngangen av 2020*. Hentet fra: https://www.imdi.no/contentassets/05e2fd2076cf4b17938d2913a403a852/integrering_i_norge_2020.pdf.
- IMDi (u.å.) Mandat for IMDi s minoritetsrådgivere. Hentet fra: https://www.imdi.no/globalassets/dokumenter/andre-filer/mandat_-_minoritetsradgivere220620.pdf (15.01.2020)
- IMDi (2021a) *Arbeid mot negativ sosial kontroll og æresrelatert vold i 2020*. Hentet fra: <https://www.imdi.no/contentassets/435c666bbc0047619371edb808ed12f7/arbeid-mot-negativ-social-kontroll-og-aeresrelatert-vold-i-2020---imdi---oppdatert-versjon.pdf>.
- IMDi (2021b) *Brukerundersøkelse i introduksjonsprogrammet*.
- IMDi (2021c) *Årsrapport 2020*. Hentet fra: https://www.imdi.no/contentassets/f70c0725a32f45bfa7876f3a2a5668b3/imdi_arsrapport_2020.pdf.
- Institut for menneskerettigheter (2017) *Ekstrem sosial kontroll*. Institut for menneskerettigheter: København.
- Jernbro, C. og Jansdon, S. (2017) *Våld mot barn 2016. En nationell kartläggning*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Stockholm.
- Jernbro, C. og Landberg, Å. (2018) *Det är mitt liv! Om sambandet mellan barnmisshandel och inte få välja sin framtida partner*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Stockholm.
- Justis- og beredskapsdepartementet (2013) *Et liv uten vold. Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2014-2017*. Hentet fra: https://www.regjeringen.no/contentassets/97cdeb59ffd44a9f820d5992d0fab9d5/hplan-2014-2017_et-liv-uten-vold.pdf.
- Justis- og beredskapsdepartementet (2017) *Retten til å bestemme over eget liv. Handlingsplan mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse (2017-2020)*. Hentet fra: https://www.regjeringen.no/contentassets/e570201f283d48529d6211db392e4297/handlingsplan_rettet-til-a--bestemme-over-egget-liv.pdf.

- Kavli, H.C. (2007) *En felles fritid? Livet etter skoletid blant barn og unge i Oslo*. Fafo-rapport 2007:22.
- Kavli, H.C. og Nadim, M. (2009) *Familiepraksis og likestilling i innvandrede familier*. Fafo-rapport 2009:39.
- Košuta, M. (2019) «Av og til kunne jeg ønske jeg hadde en hijab å skylde på eller noe som gjør meg synlig»: *En institusjonell etnografisk studie av sosial kontroll*. Masteroppgave, Universitetet i Agder. Hentet fra: <https://uia.brage.unit.no/uia-xmlui/handle/11250/2564907>.
- Kunnskapsdepartementet (2018) *Integrering gjennom kunnskap*. Regjeringens integreringsstrategi 2019-2022. Hentet fra: [regjeringens-integreringsstrategi-20192022.pdf](https://www.regjeringen.no/contentassets/bf09aa64a96c4d5e8a69abd4c723f8e9/212002-kd-handlingsplan-mot-negativ-kontroll-og-aeresrelatert-vold-web.pdf)
- Kunnskapsdepartementet (2021) *Frihet fra negativ sosial kontroll og æresrelatert vold (2021-2024)*. Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/contentassets/bf09aa64a96c4d5e8a69abd4c723f8e9/212002-kd-handlingsplan-mot-negativ-kontroll-og-aeresrelatert-vold-web.pdf>.
- Lidén, H. og Bentzen, T. (2008) *Kjønnslemlestelse i Norge*. ISF-rapport 2008:8. Hentet fra: https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/bitstream/handle/11250/177605/R_2008_8_web.pdf?sequence=3.
- Lidén, H., Bredal, A. og Reise, L. (2014) *Transnasjonal oppvekst. Om lengre utenlandsopphold blant barn og unge med innvandrerbakgrunn*. Institutt for samfunnsforskning, rapport 2014:05.
- Liversage, Anika, (2018). *Metoder i arbeidet med æresrelaterede konflikter og negativ sosial kontroll*
- Lynggard, T. (red.) (2010) *Likestilling og minoritetsungdom i Norge med fokus på sosial kontroll*. Arbeidspapir. Nordisk institutt for kunnskap om kjønn – NIKK.
- Mossige, S. og Stefansen, K. (2016) *Vold og overgrep mot barn og unge. Omfang og utviklingstrekk 2007-2015*. NOVA Rapport 5/2016
- NKVTS (u.å.) *Veileder for helse- og omsorgstjenestens arbeid. Vold i nære relasjoner*. Hentet fra: <https://voldsveileder.nkvts.no/>.
- Nordisk Ministerråd (2020) *Strategier og initiativer til forebyggelse af negativ social kontrol og æresrelateret vold i de nordiske lande*. Utarbeidet av Rambøll Management Consulting. Hentet fra: <https://www.norden.org/da/publication/strategier-og-initiativer-til-forebyggelse-af-negativ-social-kontrol-og-0>.
- NOVA (2020): *Ungdata: Spørreskjema 2020-2022*. Bokmål. Hentet fra: [Ungdata spørreskjema 2020-2022 \(Bokmål\) \(005\).pdf](https://www.nova.no/ungdata/spørreskjema-2020-2022-bokmal-005.pdf)
- Nye, F. I. (1958). *Family relationships and delinquent behavior*. John Wiley
- Oslo Economics (2019) *Kommunenes erfaringer med barn og unge som etterlates i utlandet mot sin vilje*. Rapport 2019:30.
- Proba (2019): *Hvordan måle integrering? Forslag til et helhetlig indikatorsett for måling av integrering i Norge*. Proba-rapport 2019:3. Hentet fra: <https://proba.no/wp-content/uploads/rapport-2019-3-hvordan-male-integrering.pdf>.
- Prop. 129 L (2018-2019) *Endringer i folketrygdloven (krav om bosted og opphold i Norge for rett til ektefelle- og barnetillegg)*. Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-129-l-20182019/id2660906/?ch=1>.
- Puranen, B. (2019) *Med migranternas röst. Den subjektiva integrationen*. Forskningsrapport 2019/2. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.

- Rexvid, D. og Schlytter, A. (2012) "Heroes, Hymens and Honour: A Study of the Character of Attitude Change among Male Youth with Their Roots in an Honour-Based Context", *Review of European Studies* 4(2): 22-32.
- Schlytter, A., Högdin, S., Ghadimi, M., Backlund, Å. og Rexvid, D. (2009) *Oskuld och heder. En undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelateras kontroll i Stockholm stad – omfattning ock karaktär*. Stockholm Stad.
- Skoglund, A., Sveinhall, A.T., Paulsen, M. og Lien, I.-L. (2008) Religiøse grupper og bruddprosesser: Kunnskapsstatur, erfaringer og hjelpebehov. NKVTS rapport 2008:3. Hentet fra: <https://www.nkvts.no/content/uploads/2015/08/religiosegrupper.pdf>.
- Smette, I., Hyggen, C. og Bredal, A. (2021) «Foreldre restriksjoner blant minoritetsungdom: Omfang og mønstre i og utenfor skolen», *Tidsskrift for samfunnsforskning* 62(1): 5-26.
- Smette, I. og Rosten, M.G. (2019) *Et iakttatt foreldreskap. Om å være foreldre og minoritet i Norge*. NOVA Rapport 3/2019.
- Socialstyrelsen (2009): «Frihet och ansvar. En undersökning om gymnasieungdomars upplevda frihet att själva bestämma över sina liv». https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2007-131-27_200713127_rev.pdf
- SSB (2018) *Levekår blant norskfødte med innvandrerforeldre i Norge 2016*. Rapport 2018/20. Hentet fra: <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/attachment/352917?ts=163f3c45b50>.
- Støren, K.S., Rønning, E. og Gram, K.H. (2020) *Livskvalitet i Norge 2020*. SSB-rapport 2020/35. Hentet fra: <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/attachment/433414?ts=17554096418>.
- Tankesmien Agenda (2018) *Æresvold og negativ sosial kontroll*. Policynotat. Hentet fra: <https://tankesmienagenda.no/uploads/documents/post/Notat-om-sosial-kontroll-Agenda-LIM.compressed.pdf>.
- Udlændinge- og Integrationsministeriet (2020) *Medborgerskabsundersøgelsen 2020. Baggrundstabeller*. Hentet fra: <https://integrationsbarometer.dk/tal-og-analyser/filer-tal-og-analyser/arkiv/BaggrundstabellerfraMedborgerskabsundersogelsen2020.pdf>.
- Ugelvik, T. (2019). *Sosial kontroll*. Oslo: Universitetsforlaget
- Ungdomsstyrelsen (2009) *Gift mot sin vilja*. Ungdomsstyrelsens skrifter. 2009:5. Hentet fra: <http://www2.ungdomsstyrelsen.se/butiksadmin/showDoc/ff808081234c242301234c4bbb830004/GiftMotSinVilja.pdf>.
- Wikan, U. (2003) *For ærens skyld: Fadime til ettertanke*. Oslo: Universitetsforlaget.

Vedleggstabell A

Sju dimensjoner av negativ sosial kontroll – additive indekser. Lineær regresjon. (Negativ koeffisient innebærer mer negativ sosial kontroll)

	Reaksjoner, trusler, straff	Delta i skoleaktiviteter	Delta i fritidsaktiviteter	Kjæreste- forhold	Vennskap	Tros- og meningsfrihet	Kontrollert av mange
Konstant	2,88 ***	4,83 ***	4,436 ***	4,422 ***	4,782 ***	4,47 ***	4,075 ***
Kjønn (referanse gutt)							
Jente	0,01	0,06 ***	0,19 ***	-0,03	-0,03	0,01	0,11 ***
Hverken gutt eller jente	-0,16 ***	-0,24 ***	-0,24 *	-0,13	-0,21 ***	-0,26 ***	-0,33 ***
18 år eller eldre (referanse under 18)	0,01	-0,06 ***	-0,09 **	0,09 ***	0,01	-0,02	0,00
Ikke heterofil (referanse heterofil)	-0,10 ***	-0,10 ***	-0,13 **	-0,02	-0,10 ***	-0,11 ***	-0,12 ***
Innvandrerstatus (ikke innvandrerbakgrunn)*							
Født i Norge, innvandrerforeldre	-0,01	-0,04	-0,17 *	-0,60 ***	-0,26 ***	-0,20 ***	-0,03
Selv innvandrer	-0,04 ***	-0,25 ***	-0,50 ***	-0,54 ***	-0,29 ***	-0,21 ***	-0,34 ***
Foreldrenes religion og religiøsitet (referanse annen/ingen religion og/eller religion er ikke viktig)							
Islam, og religion er viktig	-0,02	-0,37 ***	-0,32 ***	-1,06 ***	-0,55 ***	-0,33 ***	-0,19 ***
Kristendom, og religion er viktig	0,01	-0,04	-0,01	-0,65 ***	-0,06 **	-0,22 ***	0,03
Begge foreldre har høy utdanning)	0,02 **	0,07 ***	0,10 **	0,10 ***	0,05 **	0,07 **	0,02
Kontroll for fylke	x	x	x	x	x	x	x
R kvadrert	0,044	0,139	0,064	0,289	0,177	0,062	0,048
N	3361	3361	3361	3361	3361	3361	3361
Skala (lavest= mest negativ sosial kontroll)	Skala 1-3	Skala 1-5	Skala 1-5	Skala 1-5	Skala 1-5	Skala 1-5	Skala 1-5

Vedleggstabell B

To spørsmål om selvbestemmelse. Lineær regresjon. (Negativ koeffisient innebærer mer negativ sosial kontroll)

	Jeg kan velge selv hvilken utdanning jeg skal ha	Jeg kan velge selv hvem jeg skal gifte meg med/leve sammen med som voksen
Konstant	4,763 ***	4,84 ***
Kjønn (referanse gutt)		
Jente	0,05 **	0,02
Hverken gutt eller jente	-0,37 ***	-0,35 ***
18 år eller eldre (referanse under 18)	0,01	-0,01
Ikke heterofil (referanse heterofil)	-0,20 ***	-0,19 ***
Innvandrerstatus (ikke innvandrerbakgrunn)*		
Født i Norge, innvandrerforeldre	-0,12 ***	-0,27 ***
Selv innvandrer	-0,12 ***	-0,09 ***
Foreldrenes religion og religiøsitet (referanse annen/ingen religion og/eller religion er ikke viktig)		
Islam, og religion er viktig	-0,05	-0,24 ***
Kristendom, og religion er viktig	-0,02	-0,12 ***
Begge foreldre har høy utdanning)	-0,01	0,02
Kontroll for fylke	x	x
R kvadrert	0,046	0,074
N	3361	3361
Skala (lavest= mest negativ sosial kontroll)	Skala 1-5	Skala 1-5